

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ BOYUTU
SECURITY COOPERATION DIMENSION OF TURKEY-RUSSIA
RELATIONS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Ahmet Turan ÖZGEN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Giresun-2024

ETİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye-Rusya İlişkilerinin Güvenlik İş Birliği Boyutu” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel etik ve geleneklere aykırı düşecek bir kullanıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yararlandığım kaynaklara uygun yöntemlerle atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ahmet Turan ÖZGEN

01/10/ 2024

TEZ ÖZGÜNLÜK BEYANI

Ana Bilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Program Adı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Başlığı: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Güvenlik İş Birliği Boyutu

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmasının Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 150 sayfalık kısmına ilişkin 02/09/2024 tarihinde Turnitin benzerlik programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 12' dir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından belirlenen azami benzerlik oranına (%30) göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/10/ 2024

Danışman: Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

İmza

Öğrenci: Ahmet Turan ÖZGEN

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK BEYANI

“Türkiye-Rusya İlişkilerinin Güvenlik İş Birliği Boyutu” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ahmet Turan ÖZGEN

İmza

Danışman

Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

İmza

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .../.../2024 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ahmet Turan ÖZGEN'in "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Güvenlik İş Birliği Boyutu" başlıklı tezini incelemiş olup, aday 02.10.2024 tarihinde, saat 12:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Sunulan çalışma, sınav sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	Karar		İmzası
		Kabul	Ret	
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU	☒	☐	
Üye	Doç. Dr. Cenk ÖZGEN	☒	☐	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU YAVUZ	☒	☐	

ONAY

..../..../ 2024

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yüksek lisans sürecim boyunca çalışmamın her aşamasında tezimi akademik bilgisiyle destekleyerek ilerlememe yardımcı olan ve her yönden kendimi iyi hissetmemi sağlayan danışmanım Doç. Dr. Cenk ÖZGEN'e çok teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimime başladığım zaman bana ailem gibi davranan kötü olan her anımda yanımda olan Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY ve Doç. Dr. Rasim Berker BANK'a da teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sınavımda bulunan değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU YAVUZ ve Prof. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU'na katılımları ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında bana olan destek ve sevgilerini sonsuz hissettiren maddi, manevi her zaman yanımda olan annem Canan ÖZGEN, babam Avni Abdullah ÖZGEN, teyzem Özcan ÇETİNKAYA, kardeşlerim Can ÖZGEN ve Fehmi ÖZGEN'e çok teşekkür ederim. Dostlukları ve varlıklarıyla hayatımın her anında yanımda olan dayım Can ÇETİNKAYA ve yengem Kübra ÇETİNKAYA'ya tez sürecim boyunca bana inanmaya devam ettikleri için çok teşekkür ederim.

Ahmet Turan ÖZGEN

ÖZET

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Başlığı : Türkiye-Rusya İlişkilerinin Güvenlik İş Birliği Boyutu

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Hazırlayan : Ahmet Turan ÖZGEN

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 150

Bu tezin amacı; Türkiye ve Rusya arasındaki güvenlik iş birliği ilişkilerini detaylı bir şekilde ele almaktır. Türkiye-Rusya arasındaki güvenlik iş birliği, hem bölgesel hem de küresel düzeydeki stratejik konulara uzanan önemli bir konudur. Bu kapsamda tez, Türkiye ve Rusya'nın güvenlik alanındaki iş birliklerinin tarihsel oluşumunu inceleyerek, mevcut dinamiklerini ve gelecekteki olası yönelimleriyle sağladığı katkıları iki devlet arasındaki güncel güvenlik iş birliği faaliyetleri ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye ve Rusya arasındaki güvenlik iş birliği, Sovyetler Birliği'nin 1991'de yıkılmasıyla farklı bir evreye yönelmiştir. 1998'li yılların başlarından itibaren iki ülke arasında çeşitli güvenlik konularında iş birliği anlaşmaları yapılmıştır. Bu iş birliğinin temel dinamikleri, bölgesel konularda güvenlik, terörle mücadele enerji noktaları güvenliği, askeri ve savunma iş birliği ve bölgesel krizlerde ortak çalışma alanları gibi başlıca konular etrafında sıralanmaktadır. Özellikle Suriye, Libya, Ukrayna, Azerbaycan krizi ve Karadeniz bölgesindeki güvenlik meselelerinde iki ülkenin stratejik iş birliği öne plana çıkmaktadır. Tez, ayrıca Türkiye ve Rusya arasındaki güvenlik iş birliğinin iki ülkenin kendi ulusal güvenlik stratejileri üzerindeki etkilerini de incelemeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin Batı ülkeleri ve NATO ile olan ilişkileri ile Rusya'nın, Türkiye'nin attığı adımlara karşı aldığı önlem durumuna Türkiye'nin denge politikası uygulaması, güvenlik iş birliğinin şekillenmesinde belirleyici etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin NATO ve AB gibi uluslararası topluluklarla olan ilişkileri, Türkiye ve Rusya

VIII

arasındaki güvenlik iş birliğinin şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye-Rusya güvenlik iş birliği faaliyetleri her iki ülkenin de ulusal çıkarları açısından hem de küresel ve bölgesel güvenlik aktörleri açısından nasıl bir etkiye sahip olduğu tartışılmazdır. Türkiye ve Rusya arasındaki iş birliğinin olası riskleri ve gelecekteki yönelimleri, Orta Doğu ve Karadeniz havzasındaki güvenlik ortamının da nasıl şekilleneceğine dair bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Güvenlik İş Birliği, Savunma, Savunma Sanayi, Politika

ABSTRACT

Giresun University Institute of Social Sciences Department Department of Political Science and Public Administration Political Science and Public Administration PhD Programme

Thesis Name : Security Cooperation Dimension of Turkey-Russia Relations

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Cenk ÖZGEN

Author : Ahmet Turan ÖZGEN

Year : 2024

Pages : 150

The purpose of this thesis is to examine in detail the security cooperation relations between Turkey and Russia. The security cooperation between Turkey and Russia is an important issue that extends to both regional and global strategic matters. In this context, the thesis aims to elucidate the contributions made by examining the historical formation of Turkey and Russia's security cooperation, its current dynamics, and potential future orientations in light of the contemporary security cooperation activities between the two states. The security cooperation between Turkey and Russia has entered a different phase with the collapse of the Soviet Union in 1991. Since the early 1990s, various cooperation agreements on security issues have been made between the two countries. The fundamental dynamics of this cooperation are organized around key topics such as regional security issues, counter-terrorism, energy infrastructure security, military and defense cooperation, and joint working areas in regional crises. Particularly, strategic cooperation between the two countries is prominent in security issues related to Syria, Libya, Ukraine, the Azerbaijan crisis, and the Black Sea region. The thesis also aims to examine the effects of the security cooperation between Turkey and Russia on the national security strategies of both countries. Turkey's balancing policy, which emerges as a decisive factor in shaping security cooperation, is influenced by its relations with Western countries and NATO, and Russia's response to Turkey's actions. In this context, Turkey's relations with

international communities such as NATO and the EU play a significant role in shaping the security cooperation between Turkey and Russia. In conclusion, the security cooperation activities between Turkey and Russia undeniably impact both countries' national interests as well as global and regional security actors. The potential risks and future orientations of the cooperation between Turkey and Russia provide insight into how the security environment in the Middle East and the Black Sea basin may shape up.

Key Words: Security, Security Cooperation, Defence, Defence Industry, Policy

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
ASA	: Açık Semalar Anlaşması
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BİO	: Barış İçin Ortalık
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DAEŞ	: Irak-Şam İslam Devleti
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
G.K.R.Y	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
KUH	: Karadeniz Uyumu Harekatı
LSA	: Libya Siyasi Anlaşması
MC	: Milletler Cemiyeti
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
RF	: Rusya Federasyonu
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SMO	: Suriye Milli Ordusu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
UGK	: Libya Ulusal Geçiş Konseyi
YPG	: Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	1-II
TEZ ÖZGÜNLÜK BEYANI.....	III
KILAVUZA UYGUNLUK BEYANI	IV
JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI	V
ÖN SÖZ.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	IX
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
İÇİNDEKİLER	XII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
----------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. GÜVENLİK	4
2.2. ULUSAL GÜVENLİK	4
2.3. ULUSLARARASI GÜVENLİK.....	6
2.4. SAVUNMA.....	7
2.5. GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ	8
2.6. SAVUNMA SANAYİ	10
2.7. İSTİHBARAT	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ	13
3.2. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ	17
3.3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ.....	21
3.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ	24
3.5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ.....	28
3.6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GÜNCEL GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

4.1. SAVUNMA SANAYİ İŞ BİRLİĞİ	49
4.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Başlayan Yakınlaşma	50
4.1.2. Türkiye'nin S-400 Alımı ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	57
4.2. BÖLGESEL KONULARDA İŞ BİRLİĞİ	65
4.2.1. Suriye	65
4.2.2. Libya	78
4.2.3. Ukrayna.....	85
4.2.4. Azerbaycan	94
4.3. ASKERİ HAREKATLARDA İŞ BİRLİĞİ	100
4.3.1. Blackseafort	102
4.3.2. Karadeniz Uyum Harekatı	105
4.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER KAPSAMINDA İŞ BİRLİĞİ	106
4.4.1. NATO	106
4.4.2. AGİT	110
4.5. İSTİHBARAT İŞ BİRLİĞİ	113
4.6. DURUM TESPİTİ VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER.....	115

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	125

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Türkiye ile Rusya aynı coğrafyada bulunan iki önemli devlettir. Geçmişten günümüze gelen süreç içerisinde bu iki devlet Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyetlerin yıkılmasıyla yeni bir döneme geçmiştir. Rusya ile ilk olarak ticaretle gelişmeye başlayan iş birliği, 1990'lı yıllarda savunma ve güvenlik alanlarına da yönelmiştir. Türkiye'nin terör örgütleriyle mücadelesinde özgün milli sanayisinin olmaması ve belli bir savunma pazarına bağlı kalması Türkiye'nin Rusya ile savunma iş birliği faaliyetlerinin başlamasına sebep olmuştur. Dönem koşulları içerisinde Rusya'nın Türkiye'ye olan Eximbank kredi borçları ve ucuz Rus savunma sanayisi ürünleri Türkiye'yi cezbetmeye başlamıştır. Türkiye'nin, Rusya ile başlarda temkinli olarak yaptığı güvenlik ve savunma iş birliği faaliyetleri 2000'li yıllarda iktidar değişikliği ile ivme kazanmıştır. İlk olarak silah ticareti faaliyetleri ile başlayan savunma ve güvenlik ortaklığı 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında bambaşka bir boyuta yükselmiştir. Karadeniz bölgesinde komşu olan bu iki devlet sadece silah ticareti ile sınırlı kalmamış ve bölgesel konularda da güvenlik iş birliği faaliyetleri içinde olmuşlardır. Karadeniz için istikrarın sağlanması, terörle mücadele, insani yardım benzeri uygulamalar için iki devlet Blackseafor ve Karadeniz Uyumu Harekatı kapsamında iş birliği faaliyetlerini yürütmektedir.

Türkiye-Rusya güvenlik iş birliği, özellikle 2010'da başlayan Arap Baharı olaylarından sonra Suriye ve Libya gibi kriz bölgeleri özelinde ortak çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye'nin NATO üyesi olması, terör örgütü PKK, PYD/YPG ile mücadele etmesi ve 24 Kasım 2015 tarihinde Rus jetinin Türkiye tarafından düşürülmesi, Rusya'nın bölgedeki güvenlik iş birliği faaliyetlerini kısa bir süre askıya almasına sebep olmuştur. İlk başlarda bu durum Rusya'nın güvenlik endişeleri ve Suriye rejimini koruma çabaları yüzünden işine gelmese de Rusya, son dönemde bölgede etkili bir güç olan Türkiye ile stratejik ortaklığın geliştirilmesi açısından bazı tavizler vermeye başlamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu üzerindeki güvenlik sorunlarını ve barışa yönelik çabalarını anlayan Rusya, Türkiye ile güvenlik iş birliği faaliyetlerini geliştirmeye özen göstermiştir. Suriye özelinde Türkiye ve

Rusya, Astana ve Soçi görüşmeleri aracılığıyla çatışmaların çözülmesi, insani yardım ve terörle mücadele konuları için birlikte çalışmakta ve ateşkes anlaşmalarının sağlanabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Libya’da da benzer şekilde Türkiye ile Rusya çatışmaların sonlandırılması ve bölgede siyasi istikrarın sağlanması yönünde yoğun çaba harcamaktadır. Türkiye ve Rusya arasında güvenlik iş birliği faaliyetleri yalnız iki ülke arasındaki ilişkilerle değil bölgesel stabilizasyonu ve küresel güvenliği de etkilemektedir. 2014’te Kırım’ın işgali ile başlayan Ukrayna Savaşında ise Türkiye, Suriye ve Libya’da olduğu gibi Rusya’ya temkinli davranmayıp aksine çözüm arayan ve barışı sağlayan arabuluculuk faaliyetleri yürütmüştür. Son zamanlarda başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı dünya üzerinde gıda sevkiyatının askıya alınmasına sebep olmuştur. Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetleri sonucu 21 Haziran 2022 tarihinde Ukrayna, Rusya ve Türkiye arasında tahıl sevkiyatının girişi için ‘‘Kırmızı Hat’’ adı altında bir rota belirlenmiş ve tahıl nakliyatının güvenliğini de sağlamıştır. Nitekim tahıl sevkiyatı savaş sebebi ile belli bir süre sonra dursa da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın çabalarıyla tahıl koridoru tekrardan işler hale getirilmiştir.

Gelecek perspektifi açısından Türkiye-Rusya ilişkilerinde güvenlik iş birliği, her iki devletin de çıkarları doğrultusunda gelişmektedir. Özellikle Suriye, Libya gibi kriz bölgelerinde ortak çözüm yolu arayışları ve terörle mücadele konusunda beraber hareket edilmesi büyük önem taşımaktadır. İki devlet arasındaki savunma ve güvenlik iş birliğinin devam etmesi, bölgesel barış ve güvenlik sorunlarına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin Rusya’dan S-400 hava savunma sistemlerini alması savunma sanayisi alanında iş birliğinin devam edeceği anlamına gelmemektedir.

Bu çalışmada, Türkiye-Rusya ilişkilerinin güvenlik iş birliği boyutuyla ele alınması amaçlanmıştır. Literatür taramasına dayandırılan çalışmada; Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Siyasi Tarih ve Güvenlik disiplinlerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda, kitap, makale, tez, internet kaynakları gibi konuyla birinci dereceden münasebetli verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın iki açıdan önem taşıdığı düşünülmektedir. İlk olarak akademik mecrada Türkiye-Rusya ilişkilerini salt güvenlik iş birliği boyutuyla ele alan çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan çalışmanın literatüre önemli katkıda bulunacağı

değerlendirilmektedir. İkinci olarak ise çalışmada iki devlet açısından savunma sanayisi faaliyetleri ve ortak bölgesel çalışma alanlarına yönelik önerilere yer verilmektedir. Bu önerilerin, karar vericilere alternatif hareket tarzları sunacağı mütalaa edilmektedir.

Genel olarak problemi, amacı ve önemi özetlenen çalışma, üç ana bölümden oluşmuştur. ‘‘Kavramsal Çerçeve’’ başlığını taşıyan birinci bölümde, ilk olarak güvenliğin tanımı ve sınırları yapılmış olup kuramsal olarak ise güvenliğin oluşumu incelenmiştir. İkinci olarak güvenliğin bölümleri olan ulusal güvenlik ve uluslararası güvenliğin içeriğine değinilmiş ve savunma sanayisi alanlarına vurgu yapılmıştır. Birinci bölümde kuramsal açıdan güvenlik ve güvenlik iş birliği üzerinde detaylı olarak durulmuştur. Bu kavramların incelenmesi ileriki bölümlerde Türkiye ile Rusya’nın güvenlik iş birliği alanındaki ilişkilerinin iyi anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

‘‘Türkiye-Rusya İlişkilerinin Tarihsel Boyutu’’ başlığını taşıyan ikinci bölümde ise ilk olarak Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihine yönelik bir okuma yapılmış olup her iki devletinde tarihsel olarak çıkarları ve uyguladığı politikalar göz önünde bulundurularak ikili ilişkileri değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Milli Mücadele Dönemi, Soğuk Savaş Dönemi ve Soğuk Savaş Sonrası Dönem incelenmiş olup iki ülkenin de pozitif ve negatif yöndeki ilişki tutumları değerlendirilmiştir. .İlaveten Türkiye’nin NATO’ya girmesi karşısında Rusya’nın tutumları göz önünde bulundurularak Soğuk Savaş Dönemi ve sonrasındaki dönemde olan sorunların ilişkileri hangi yönde zayıflatıp hangi yönde kuvvetlendirdiği üzerinde durulmuştur.

‘‘Güncel Güvenlik İş Birliği’’ başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise ilk olarak Türkiye ve Rusya’nın ortak çıkarları ve ikili ilişkiler çerçevesinde yaptığı güvenlik iş birlikleri incelenmiştir. Türkiye ve Rusya’nın bölgesel iş birliği yönünden Libya, Suriye ve Ukrayna bölgelerindeki tutumları göz önünde bulundurularak ikili ilişkilerin sağladığı faydalar değerlendirilmiştir. Son olarak uluslararası örgütler kapsamında ve savunma sanayisi alanında gelişen ve değişen dünya düzeni açısından yapılan iş birliklerinin stratejik ortaklığa doğru giden sürece etkisi analiz edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. GÜVENLİK

Güvenlik; Toplumun veya bireylerin yaşamlarını korkusuzca ikame ettirme durumudur. Bir başka deyişle her türlü sorunla karşı karşıya gelindiğinde oluşan tüm tehditlere rağmen hayatta kalabilmenin temel dinamiğidir (Aydın, 2012, s. 12-17). TDK'ye göre ise “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumudur*” (TDK, 2023). Geleneksel olarak birçok güvenlik uzmanı güvenlik konusunun tartışmalı bir kavram olduğu konusunda mutabık kalmışlardır (Baylis, 2008, s. 69-85).

Güvenlik kuramı insan yaşamı kadar eski olsa da bu alanla ilgili yapılan bilimsel ve akademik çalışmalar yakın zamanda başlamıştır. Güvenlik ilk olarak II. Dünya savaşı sonrası gündeme gelmiştir. Yapılan ilk çalışmalarda kavramın niteliği dar tutulmuş ve güvenlik kavramı askeri boyutu ağır basacak şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Sancak, 2013, s. 123-134). Güvenlik kavramı hakkındaki çalışmalar 1940-1980 dönemi arasında askeri bir perspektif üzerinde incelenmiş olsa da dünya hegemon devletlerinin nükleer yarışının sona ermesiyle güvenlik çalışmaları sadece askeri alanla sınırlı kalmayıp “suç, çevre sorunları, yoksulluk, hukuk vb.” alanlarda da incelenmeye başlanmıştır (Aydın, 2012, s. 12-17).

2.2. ULUSAL GÜVENLİK

Güvenlik kelimesi Türkçede itimat veya inanmak manasına gelen (küven) kelime kökünden türetilmiştir. 8. Ve 11.yy'lar arasında Orta Asya'da “ün, nam, güç ve iktidar” anlamları olarak kullanılan “küv ve küve” güvenlik kelimesinin etimolojik kökeni oluşturmaktadır.19.yy'a değin olumsuz bir anlam olarak görülen “küven”

(güvenlik) bu haliyle dil devrimi sayesinde olumlu bir anlama evrilmiştir. Her dilde aynı manaya gelen güvenlik kavramı uluslararası alanlarda ingilizce “security” olarak kullanılmaktadır (Birdişli, 2011, s. 149-169).

Ulusal Güvenlik kavramı ise güvenlik kelimesinin farklı bir alt dalı olarak gündeme gelse de esas olarak devlet egemenliğini hakim kılmak amacıyla devletin siyasal, ekonomik ve askeri gücünü uluslararası alanlarda caydırıcı güç olarak dünyaya kabul ettirmesi ve hegemonyasını etkin bir şekilde kullanabilmesi manasına gelmektedir (Baharççek & İnan, 2013, s. 101-118).

Ulusal Güvenlik bir devletin gücüyle ve politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Türkiye açısından Ulusal Güvenlik ilk başlarda kavramsal olarak kullanılsa da 1961 Anayasasıyla beraberinde kavramsal ifadelerin yerini Milli Güvenlik Konseyi ve Milli Güvenlik Politikaları almıştır. Türkiye ilk başlarda Ulusal Savunma kavramı üzerine odaklanmışken bu kavram sadece savaş hallerini, askeri politikaları ve programları içerdiğinden başka bir kavramsal arayış yaşanmıştır. Güvenlik kavramı ise her türlü konuyu içinde barındırdığından literatüre Ulusal Güvenlik kavramı girmiştir (Kalyon, 2010, s. 7-248). Ulusal Güvenlik dünya devletleri açısından İkinci Dünya Savaşı sonrası 19 Ekim 1947’de ABD Başkanı Herry. S. Truman yönetimindeki Amerikan Kongresi tarafından “National Security Act” yasası ile literatüre kazandırılmıştır. Ulusal Güvenlik salt bir manadan çok politik yönü ağır basan bir kavramdır (Baharççek & İnan, 2013, s. 101-118).

Ulusal Güvenlik kavramı literatüre girdikten çok kısa bir süre sonra askeri politikalara yön vermek amacıyla Ulusal Güvenlik Politikaları tarih sahnesine girmiştir. Ulusal Güvenlik Politikaları (MGP) bir ülkenin, devlet ve vatandaşları için nasıl güvenlik stratejisi geliştirdiğini ve nasıl güvenlik sağlayacağını belirlediği taktiksel belgeler bütünüdür. Bu belgeye plan, strateji, konsept ve ya doktrin de denilmektedir. Türkiye’de Ulusal Güvenlik açısından en önemli belge “Milli Güvenlik Siyaset Belgesidir”. Bu belge devletin bekası açısından gizlidir ve paylaşıma kapalıdır. ABD’de ise benzer olarak “Milli Güvenlik Stratejisi” belgesi bulunmaktadır. ABD’nin “strateji” kelimesini tercih etmesi ise diğer ülkelerden farklı olarak ABD’nin günlük ve kısa vadeli politikalar yerine 10-20 yıllık derin bir öngörü izlemesi ve çeşitli

senaryolar ihtiva eden stratejiler icra etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Kalyon, 2010, s. 7-248).

2.3. ULUSLARARASI GÜVENLİK

Uluslararası Güvenlik; Ulus-devletlerin içinde yaşadıkları küresel sistemde uluslararası güçlerin veya oluşumların caydırıcı güçlerinden, savaş tehditlerinden uzak kalmalarını ve global çatışmalardan korunarak huzur içinde yaşamalarını ifade etmektedir (Özcan, 2011, s. 445-466).

Uluslararası Güvenlik, Devletlerin ve uluslararası kurum ve kuruluşların birbirlerini karşılıklı koruma ve güvenliklerini sağlamak amacıyla oluşturduğu bir dizi tedbirlerden meydana gelmiştir. Bu tedbirler diplomatik antlaşmalardan askeri müdahalelere kadar uzanmaktadır. Uluslararası güvenlik ve ulusal güvenlik kavramları birbirinden ayrılmaz bir bütünü ifade etmektedir.

Uluslararası Güvenlik kavramı kaynak denetimleri ekseninde meydana gelmiştir. Kavram 14. ve 15.yy'lar içinde Avrupa emperyalist devletlerinin Asya ve Afrika gibi devletlere yaptığı sömürge keşifleri sonucu ortaya çıkmıştır. Emperyalist devrimler sonucu ortaya çıkan kaynakların batıya aktarılmasıyla refah oluşturulan bölgeler zenginleşirken güney bölgelerinin ve doğu bölgelerinin fakirleşmesi gündemi derinden sarsmıştır. Artan sefaletler sonucunda (kuzey) merkez ve (güney) perifer ülkeler ayrımı meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeni ve emperyalizm hareketlerinin sömürgeye aç bir sistem olması sebebiyle sanayi, nüfus, enerji ve kentleşme alanlarındaki gelişmeler küresel ölçekte güvenlik sorunlarına sebebiyet vermiştir (Bakan & Şahin, 2018, s. 136-149).

Güvenlik sorunlarına çare bulmak maksadıyla II. Dünya Savaşından günümüz dünyasına uluslararası güvenlik mekanizmaları ve oluşumları boy göstermiştir. Bunlar;

- NATO
- BM
- AB'dir.

2.4. SAVUNMA

Savunma, bir ülkenin toprak bütünlüğünü, vatandaşlarının can ve mal güvenliğini, düşman ülkelerden, terör örgütlerinden veya suç teşkil eden grupların mevcut yada olası saldırılarından ve tehditlerinden korumasını sağlayan bir dizi tedbirler bütünüdür (Savunma Sanayi 360, 2023). TDK'ye göre savunma terimi “saldırıya karşı koyma, müdaafa” olarak tanımlanırken, en genel manasıyla bir varlığı veya oluşumu olası bir tehlikeye karşı korumak, muhafaza etmek olarak tanımlanmaktadır (Öncel, 2022, s. 19-44).

Toplumsal hayatın başlamasıyla beraberinde birey ve toplumun içinde bulundukları tehlikelere karşı kendilerini koruma ihtiyacı hissetmiş ve bu saldırılardan kendilerini korumaları meşru bir hak olarak ortaya çıkmıştır. Savunma hakkında yapılan saldırıyı tanımlamak açısından yapılan saldırı kişiye yönelik ise bireyin kendini savunması, bir ülkenin kara/deniz sahasına yapılan saldırı ise yurt savunmasını temsil etmektedir. Bir devletin yaşam sahası olan yurt ahdi hukuk kuralları üzerinde tanımlanmıştır.

BMGK savunma konusunda 14 Aralık 1973 tarih ve 3314 sayılı kararı ile “*Bir devletin bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına yönelik ya da herhangi bir şekilde BM şartına aykırı olarak silahlı kullanmasıdır*” kararını saldırı olarak tanımlanmıştır (Kalyon, 2010, s. 7-248).

Milli savunma ilk başlarda sadece silahlı mücadeleyi kapsarken artık politikayı, bilimi, teknolojiyi ve diplomatik yolları da içine alan derin bir kuram haline gelmiştir. Savaş ve barış hallerinde istihbarati çalışmaları yürütmek, ekonomik ve

sosyal çıkarları korumak ,kitleleri doğru yönlendirmeyi hedeflemek, ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmakta milli savunma kavramı stratejileri arasında yer almaktadır (Eryılmaz, 2019, s. 8-16). Savunma konusu Türkiye açısından CB kararnamesi ile Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları, Milli Savunma Bakanına ayrı ayrı bağlı ve sorumludur. (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2018).

Türkiye Cumhuriyetinin Savunma mekanizmasının en büyük bölümünü TSK oluşturmaktadır. TSK yönetmeliğinde yurt savunması açısından dışardan gelebilecek tehlikelere karşı müdafayı TSK Hizmetler Kanunu “*TSK yurt dışından gelebilecek her türlü tehdit ve tehlikelere karşı Türkiye’yi korumak ve savunmakla görevli askeri kuvvet birimidir*” şeklinde açıklamaktadır (TSK İç Hizmetler Kanunu 2013).

Güvenlik kelimesi en basit manasıyla, tehditleri, kaygıları ve tehlikeleri uzaklaştırma, savma ve etkisiz hale getirmedir. Savunma ise esas olarak güvenliğin en temel alt başlığını kapsamaktadır. Güvenlik kavramı günümüz modern dünyasında sanattan eğitime, sağlıktan, hukuka vb birçok alanda sahiplenilmişken savunma teriminin genel maksadı askeri alanlar olmuştur (Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü, 2014).

Bir toplumun veya ulusun kendi yaşamlarını tehdit eden herhangi bir saldırıya karşı koyması “meşru hak” olarak tanımlanmıştır. BMGK 14 Aralık 1974 tarih ve 3314 sayılı kararıyla yapılacak her türlü saldırıyı savunma sınıfına koymuştur. BMGK; “*Bir devletin, bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına yönelik yada herhangi bir şekilde BM şartını aykırı olarak silahlı kuvvet kullanmasıdır*” demesi Savunma-güvenlik ayrımı açısından önemli bir ayrımı tanımlama şeklinde düşünülmüştür (Kalyon, 2010, s. 7-248).

2.5. GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ

Güvenlik iş birliği, uluslararası ortakları stratejik hedeflere götürebilmek amacıyla müttefikler yoluyla çalışma ve üstlenilen görev faaliyetleri bütünüdür.

Güvenlik iş birliği sadece savaş hallerinde uygulanmamaktadır. Güncel tarihte sağlık, hukuk, eğitim vb. alanlarda da uygulanmaktadır. Askeri alanda savunma ve güvenlik ilişkileri, güvenlik yardımları ve ortak güvenlik faaliyetlerini icra etmek savunma açısından caydırıcılık sağlamaktadır. Bir devletin müttefikleriyle ilişkilerinin iyi olması ve çok uluslu operasyon ya da tatbikatlarda yer alması güvenlik açısından önemlidir (Defence Security Cooperation Agency USA, 2023).

Güvenlik iş birliği, ulus devletlerin hayatta kalabilmeleri için diğer devletlere güvenmeleri ve iş birliği halinde olma durumudur. Bir devletin güvenlik konusunda kendi kendine yetebilmesi bir hayli güçtür. Güvenlik iş birliği devletlerin serbest hareket etme özgürlüklerini belli ölçüde sınırlandırmaktadır. Devletlerin askeri gücünü şeffaflık ilkesi gereği sınırlandırdığından ulus-devlet çıkarlarını belli bir ölçüde riske atmaktadır. Güvenlik iş birliği silah kontrolü, saldırı ve dünya düzenini bozucu girişimleri azaltmayı hedeflediğinden devletlere savunma sanayisi alanında kısıtlamalar getirmektedir. Güvenlik iş birliği, savaş durumlarında ittifaklar arasında karşılıklı bağımlılığı en yüksek düzeye çıkarmaktadır. Dolayısıyla harp halinde bir devletin ulusal varlığı tehlikede olduğundan başka bir devlete güvenmesi var olumsal bir mesele haline gelebilmektedir. Dünya üzerinde güvenlik iş birliği alanında en büyük oluşumun NATO olduğu hiç şüphesiz tartışmaya kapalı bir durum haline gelmiştir. NATO, BM aracılığıyla üye devletlerin nükleer silah üretimi ve kullanımı açısından büyük sınırlandırmalar getirmiştir. Nükleer silah kullanımı ve üretimi açısından büyük sınırlandırmalar getirilmesi dünya düzeni açısından da büyük etkilere sahip olmuştur (Müller, 2013, s. 607-634).

NATO'nun yanı sıra II. Dünya Harbi sonrasında kurulan AGİT'te güvenlik iş birliği açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye'ninde kurucu üye olarak içinde bulunduğu AGİT güvenlik iş birliği alanında büyük çalışmalara imza atmıştır¹. AGİT, güvenliğin sağlanmasında üye ülkelerle güvenlik konuları üzerinde iş birliği yapmaktadır. Bunlar yasa dışı göç, terörizm, savaş halleri, insan ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı vb. konulardır (MFA, 2023).

¹ Bkz. Düünden Bugüne Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı 28-47

2.6. SAVUNMA SANAYİ

Savunma Sanayii, bir devletin topraklarının bağımsızlığını koruyabilmesi ve ülke güvenliğini sağlayabilmesi için gerekli savunma vasıtalarını üretmesi ve savunma hizmetlerini sunmasıyla bağlantılı olarak endüstriyel iş çevresini kapsayan sektörler bütünüdür (Baran, 2018). Bir başka deyişle harp sanayii, bir ülkenin ordusu için ihtiyaç duyulan taktik, strateji ve savunma amacına hizmet eden silah sistemlerini üreten ve tasarlayan özel veya kamuya ait olan kurum ve kuruluşlardır (Özlü, (t.y), s. 1-5).

Savunma sanayii, genel sanayiiden ayrılmaz bir bütündür. Ülke savunması için gerek duyulan her türlü silah ve askeri mühimmatın yapımı, onarımı ve bakımını yapan imalat sanayi, savunma sanayinin hemen hemen her alanıyla yakından ilgidir (Temiz, 2012, s. 1-10). Savunma sanayii küreselleşmekte olan dünyada teknoloji üretmek ve üretilen teknolojiden fırsatlar yaratmak için inşa edilmiştir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler savunma sanayii alanında faaliyet gösteren şirketlerle yakından ilgilenmektedir. Nedeninin ise devletlerin silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamaları ve harp faaliyetlerinde modern askeri silahlarla sahada üstünlük sağlayıp caydırıcı olma arzusunu istemeleridir (Baran, 2018, s. 58-61).

Türkiye’de ilk savunma faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsamaktadır. Devletçilik ilkesi prensipleriyle beraberinde savunma tesislerine ve altyapılarına ait çalışmalar dönemin şartları gereği devlet eliyle sürdürülmüştür. Atatürk sonrası savunma sanayii faaliyetleri NATO dönemine ait çalışmalarla geçmiştir. Türkiye’nin savunma ihtiyaçları müttefik devletler vasıtasıyla karşılanmıştır (Özgen, 2016, s. 15-46). 2016 darbe girişimi sonrasında Milli Savunma Sanayii atılımları yapan Türkiye dışa bağımlılığını çok büyük ölçüde azaltmıştır. T.C İletişim Başkanlığı Ofisinden yapılan bir açıklamada 2002 yılında savunma sanayii projeleri bütçesinin 5.5 milyar dolar olduğu aktarılırken 2023 yılında projeler bütçesinin yaklaşık 75 milyar dolar olduğu açıklanmıştır (Xinhua Tongxunshe, 2023).

2.7. İSTİHBARAT

İstihbarat kelimesi İngilizce ve Fransızcada “intelligence” olarak ifade edilmektedir. Manası “akıl, zeka” olarak kayda geçen istihbarat kelimesi Türkçede haber alma anlamına gelmektedir (MİT, t.y).

Latince de ise “intelligentia” olarak kullanılan istihbarat kelimesi türetildiği İngilizce ve başka dillere de Latince den geçtiği düşünülmektedir. İstihbarat asıl zekanın kullanılması ve disiplinler olarak belli problemlerin saptanması, plan yapılması, problemin çözümü ve karmaşık düşüncelerden somut adımlar atılmasını temsil etmektedir. Başka bir deyişle istihbarat faaliyetleri zihinsel düşünme ve kavrama sürecidir. Bu anlamıyla da anlaşıldığı üzere istihbarat faaliyetleri entelektüel bir aktiviteyi temsil etmektedir (Darıcılı, 2023, s. 1-239).

İnsanlık tarihinin başlangıcından beridir mevcut olan istihbarat uygulamaları, geçmişte var olduğu gibi günümüz dünyasında da devletlerin geleceğine yön veren bir uygulama olarak kullanılmaktadır. Devletin hedef grup ve gruplar açısından geleceği öngörerek icra edeceği faaliyetlerle beraberinde Milli Güvenlik Politikalarını icra etmesi bir nevi olmuş ve olabilecek olayların geleceğini tahmin etmesini tasvip etmektedir (İlter, 2002, s. 1-11). Devlet yöneticileri İstihbaratın ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu ve devletlerarası çatışmalarda başarının anahtarı olduğunu bilmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Milli Güvenlik politikalarının bütünlüğünü sağlayabilmek, bilgi toplama konularına hakim olmak ve her konuda gelebilecek istihbarat-i aksiyonlar açısından 22 Temmuz 1965 yılında TBMM tarafından “644 sayılı kanunu” kabul edip MİT’i kurmuştur. 9 yıl boyunca 644 sayılı kanuna tabii olan MİT dairesi 1 Kasım 1983 yılında “2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu” ile yeniden yapılanmaya gitmiştir. Teşkilat son olarak 2017 yılında yapılan kanun değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı birimine bağlanmıştır. Söz konusu kanun günümüzde de devam etmektedir (TRT, 2017). MİT’nin faaliyetleri ve uygulamaları açısından “istihbarat çarkı” adı altında bir uygulama söz konusudur. Bu uygulama işleyiş bakımından sistematik bir döngüyü içermektedir. Bunlar;

- İstihbarat ihtiyaçlarının tespiti ve istihbarat toplama çalışmalarının yönlendirilmesi
- Haberlerin toplanması
- Haberlerin işlenmesi
- İstihbarat yayımı ve kullanılmasıdır (MİT, t.y).

MİT'in oluşumundan bahsederken temel manasının dışında kapsayıcı bir şekilde işleyişinin anlaşılabilmesi için istihbarat müşterisi ve istihbarat kullanıcısı terimlerini de ele almak gerekmektedir. İstihbarat müşterisi: yasal düzenlemelere tabii olarak İstihbarat servisinden ihtiyaç duyulan belli bir hususta istihbarat talebinde bulunan kişi veya kurumdur. Buna istinaden 2937 sayılı kanun ve MİT Kanunun 4.md. uyarınca MİT'ten istihbarat talebinde bulunabilecek makam ve kurumlar şunlardır;

- Cumhurbaşkanı
- Genelkurmay Başkanı
- MGK Sekreteri
- Konuları dahilinde ilgili bakanlıklar (Ataç, 2019).

İstihbarat Kullanıcısı ise yasal zemine bağlı kalarak istihbaratın kendi görev alanı kapsamında sıklıkla ihtiyaç duyan ve talep eden kurum veya kuruluştur (Darıcılı, 2023, s. 1-239).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkiler genel olarak karşılıklı çıkar çatışmalarına dayanmaktadır. İlişkilerin genel seyrinde ilk resmi görüşmelerin 1462 yılında Moskova Büyük Knezi (Prensi) İvan'ın, Kırım Hanı I. Mengli vasıtasıyla II. Bayezid'den Azak ve Kefe'de ticaret yapma izninin alınmasıyla başlamıştır. İvan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'yla politik ilişkilerin genişletilmesi ve Rus tüccarlarının ticaret yollarında sıkıntı çekmemesi maksadıyla 1497 yılında İstanbul'a Michail Pleşçeyev adında bir devlet görevlisini elçi olarak atadığı bilinmektedir. Atanan elçinin uygunsuz davranışları ve o dönemde Moskova Knezliği'nin kendisini Osmanlı devleti gibi büyük bir devletle denk görmesi görüşmelerin aksamasına sebep olmuştur (Özkan, 2007, s. 47-62).

Ruslar tarih sahnesine çıktığından beridir sıcak denizlere inme politikasını benimsemiştir. Bu amaçla İstanbul'a özel bir ilgi duymuştur. Rusların özel ilgisinin ana hedefi; bizansın dini ve politik mirasçısı olmaktan kaynaklanmaktadır. Rus Knezliği'nin hristiyan mirasından gelen III. Roma olma arzusu ve İstanbul'un başka bir ifadeyle hristiyanların Constantinople'ü Ruslar için büyük bir önem arz etmektedir. 1455 yılında Rusların Hazar Denizi kıyısındaki devletleri ele geçirmesiyle Osmanlı sınırlarına kadar genişlemeyi başarmıştır. Hazar Denizi'ndeki Kazan ve Hacitarhan beyliklerini ele geçiren Rusların Kafkasya'daki artan gücü Osmanlı devlet adamlarını endişelendirmiştir. İşgaller neticesinde Ruslar Astrahan (Hacitarhan) yolunu Türkistan'dan gelen hacılara ve tüccarlara kapatmıştır. Bu dönemde Kırım Hanlığı yapılan işgali tanımasa da Osmanlı Devletinden yeterli yardımı alamamıştır. Kırım Hanlığının yeterli yardımları alamamasının nedeni, Osmanlı'nın Ruslarla yaptığı kürk ticaretinin sekteye uğrayacak olmasıdır. (Bayraktar, 2019, s. 6-12). İlerleyen dönemde Rusların Kafkasya'yı ele geçirme politikalarından hoşnut olmayan

Osmanlı, Sokullu Mehmet Paşa'yı Rusları engellemek amacıyla Ejderhan Seferi ve Kanal Projeleriyle desteklese de başarılı bir girişim elde edememiştir.

1480'li yıllara doğru Moskova'nın hegemonyasını kazanmasıyla, Osmanlı ile gelişmeye başlayan ilişkilerin seyri sekteye uğramıştır. Ruslar gücünü arttırabilmek amacıyla Avrupa'da modifiye olmuş modern askeri eğitimleri hızlı bir şekilde ordusunda uygulamıştır. Rusların uluslararası politikası Kafkaslar ve Boğazlar yoluyla Güney'e inme siyasetine bürünmüştür. Ruslar bilhassa II.Çeriçe Katherine döneminden itibaren egemen devlet olma politikalarını içselleştirmiştir (Demiray, 2021, s. 617-634). 1603'te başlayan Sahte Dimitri dönemi Osmanlı-Rus ilişkilerindeki en sert dönemlerden birisi olmuştur. Dimitri döneminde halkı örgütleyerek ilerleme temelli Kırım'a askeri bir sefer planı yapılsa da 1613'te Osmanlı'da bulunan Rus elçilerinin Lehleri kışkırtma planları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı sınırlarına doğru hız kesmeden genişlemeye devam eden Ruslar XVII. yy'da yeterli gücü olmadığından Osmanlı'ya karşı gelmekten sakınmıştır. Bu olayı destekleyen literatür örneğinin Don Kazakları'nın Osmanlı'nın elinde bulundurduğu Azak kalesine saldırarak 18 Haziran 1637'de ele geçirmesidir. Kazaklar ittifak içerisinde bulunduğu Ruslara kaleyi teklif etmelerine rağmen Osmanlı'ya karşı yeterli gücü kendinde hissedemeyen Ruslar bu teklifi geri çevirmek zorunda kalmıştır. İlerleyen dönemde çıkar çatışmaları yaşanmış ve neticesinde iki büyük devletin savaşlara girmesine sebep olmuştur.

1670'li yıllarda Ruslar, Osmanlı'ya karşı çıkacak gücü kendisinde hissetmiştir. Osmanlı'nın 1672 yılında Lehistan'a sefer yapmasının kesinleşmesiyle Rus Çarı Aleksey, VI. Mehmed'e bir mektup göndermiştir. Mektubun içeriğinde yapmış olduğu seferden vazgeçmesini, vazgeçmediği takdirde İran ve Hristiyan dünyasını Osmanlı'ya karşı sevk edeceğini dile getirmiştir. 1672 yılında Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a yapacağı sefere karşılık verilen red notasında Rus Çarlığının Osmanlı Devleti ile ilk diplomatik anlaşmazlığının Lehistan seferi üzerine başlayacağını göstermektedir (Özkan, 2007, s. 47-62).

1678 yılında Osmanlı ve Ruslar ilk defa karşı karşıya gelmiştir. Savaşın seyri Osmanlı İmparatorluğu'nun zaferiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine 1681 yılında Ruslarla Osmanlı arasında ilk resmi anlaşma olan Bahçesaray anlaşması

imzalanmıştır. Osmanlı Devleti, Rusları tekrardan umursamamış ve anlaşmayı Kırım Hanı aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bahçesaray anlaşmasına göre Dinyepor nehrinin sağ tarafında kalan bölgeler Osmanlı'ya bırakılmıştır. İlerleyen süreçte Osmanlı Batılı devletlere karşı savaş başlatmış ve Viyana seferlerini düzenlemiştir. Osmanlı Viyana seferlerinde başarısız olmuştur. Osmanlı'nın güçsüz düşmesini fırsat bilen Ruslar 1686 yılında Kutsal İttifaka katılmış ve Osmanlı'ya karşı saldırmaya karar vermiştir. 1687 yılında Kırım'a saldıran Ruslar Osmanlı'ya karşı savaşı körüklemiştir.

I.Petro'nun Rus Çarlığına gelmesinden sonra da uygulanan politikalarda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Çar Petro'nun ana politikası İsveç himayesindeki Baltık Denizi ve Osmanlı himayesinde bulunan Kafkaslarla Karadeniz olmuştur. Bu sebeple Çar Petro tahta geçer geçmez hedeflerini uygulama yoluna gitmiştir. İlk olarak 1696 yılında Azak'a saldırmış ve Azak Kalesini ele geçirmiştir. Asıl hedefi Kerç Boğazını ele geçirmek olan Petro Avrupa'dan en donanımlı tersane ustalarını getirtmiş hatta kendisi gizliden Avrupa'ya gitmiş ve orada güncel ve güçlü donanma bilgilerine sahip olmuştur. Bunun üzerine Toygan mevkiinde bir liman ve kalıcı deniz üssü inşa etmiştir. Çar Petro Osmanlı Devleti'ne karşı II. Viyana kuşatmasından beridir devam eden savaşta ittifakı genişletmek amacıyla Avrupa'ya seyahatler yapmıştır. Nitekim İngiltere ve Hollanda'nın, Osmanlı ve Avusturya arasında sükunetin sağlanmasını istemesinden yaptığı seyahatler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Savaştan yenilgiyle ayrılan Osmanlı barış görüşmeleri sırasında yeterli gücü toplamış ve Viyana seferlerinden vazgeçip Karadeniz'le ilgilenmeye başlamıştır. (Özkan, 2007, s. 47-62).

Rusya'nın giderek güçlenmesi ve önünde caydırıcı gücün kalmaması sebebiyle 1736-1739 yılında Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarında, Rusya Kırım'a çok büyük zaaiyat vermiştir. Savaşın seyri Belgrad antlaşmasıyla son bulmuş ve Rusya emellerine ulaşamamıştır. 1768 yılı itibarıyla Rusya-Osmanlı muharebesi tekrardan vuku bulmuştur. Savaş Rusya devletinin zaferiyle sonuçlanmıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasında Osmanlı, Rusya'ya büyük imtiyazlar tanımıştır. Bu imtiyazla antlaşmanın 7. ve 14. maddelerinde bulunan Slav hristiyanları ve Ortadoks hristiyanlarının Rus Çarı'nı kurtarıcı olarak görmesi Rusya'nın elini güçlendirmiş ve Rusyayı hristiyan hamisi konumuna yükseltmiştir (Demiray, 2021, s. 617-634). Bir diğer husus Kırım'ın bağımsızlığını tanıyan Osmanlı, Rusya'nın karadeniz egemen

devleti olmasının kapısını aralamıştır. Kaynarca Antlaşmasıyla iki tarafında arasının düzelmesi, anlaşma maddelerinin yerine getirilmesi, politik ilişkiler ve çıkarların korunması amacıyla Rusya, İstanbul'a Kont N.V. Repnin'i göndermiştir (Yüksel, 2019, s. 217-226). Osmanlının anlaşmayı uygulamak istememesi ve Kırım'daki gücünü kaybetme düşüncesinin akabinde İmparatorluk'taki durmak bilmeyen savaşlar ve isyanlar Rusya ile Osmanlıyı 1828-1829 harbinde tekrardan karşı karşıya getirmiştir.

1828 Harbinde Rus orduları Edirneye kadar ulaşmayı başarmıştır. Dönemin şartlarında yeterli askeri güce sahip olmayan Osmanlı yunan isyanlarının etkisiyle Yunanistan'ı bırakmak zorunda kalmıştır. Osmanlı bu tarihten sonra ilgilenmek durumunda kaldığı en önemli hususu Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa olmuştur. Rus harbinde yardım göndermeyen Mehmet Ali Paşa, Osmanlının Mora isyanlarıyla kendisine vaad ettiklerinin verilmediğini sorun göstermiştir. Osmanlıya karşı isyan başlatan Mehmed Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordularını Osmanlı Devleti'ne karşı göndermiştir. İbrahim Paşa'nın orduları Konya Ovası'ndaki Sadrazam Mehmed Reşid Paşa'yı yenerek Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. İsyanın hanedanı ve başkenti tehdit ettiğini gören Rus Çarlığı, Osmanlı'nın Avrupa'daki hakimiyetinin sona ereceğini ve yardım etmemesi durumunda Karadeniz ve boğazların başka bir devletin eline geçeceği düşüncesiyle Osmanlı'nın yardımına koşmuştur. Rusya'nın yardımlarının karşılığı olarak 1833 yılında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı Devleti bir bakımdan Rus Çarlığı himayesine girmiştir (Demiray, 2021, s. 617-634).

XIX.yy'ın ortalarında Rusya itibarını korumak ve karadeniz egemen devleti olmak için Eflak ve Boğdana saldırmıştır. Saldırıların seyrini beğenmeyen Avrupa devletleri Osmanlı'ya destek vermiş ve Ruslarla-Osmanlıyı Kırım'da savaştırmıştır. Kırımı işgal eden Ruslar Osmanlıyla, İngiltere, Fransa ve Avusturya öncülüğünde Paris Antlaşmasını imzalamıştır. Karadeniz sularının bağımsızlığından hoşnut olmayan Rusya savaşla başaramadığı stratejisini panslavizm hareketlerine yönlendirmiştir. Osmanlı'ya karşı Bosna-Hersek, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'da yaşayan slavları isyana kaldırmıştır. Osmanlı'nın geçişi bir çözüm yolunu bulması I. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle başlamıştır. Politikalarına uyuşmayan

meşrutiyeti kabul etmeyen Rusya 1877 yılında Osmanlı devletine savaş ilan etmiştir. Savaşın seyri Osmanlı devletinin yenilgiye uğramasının akabinde imzalanan Ayastefanos antlaşmasıyla son bulmuştur. Parçalanma yolunda giden Osmanlının imzaladığı antlaşma Batılı devletlerin hoşuna gitmemiş ve beraber parçalanması için Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Parçalamaya katılan İngiltere Kıbrıs'ı, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ve Elviye-i Selase olarak adlandırılan Kars-Ardahan-Batumu da Rusya egemenliği altına almıştır.

XX'yy'da Birinci Dünya Harbi'nin patlak vermesiyle Osmanlı ittifak devletleri bloğunda, Rusya ise itilaf devletleri bloğunda yer almıştır. Çoğu cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Suriye, Irak ve Doğu Anadolu'da toprak kaybetmiştir. Çanakkale cephesinde başarının sağlanmasıyla itilaf devletleri Rusya'ya yardım ulaştıramamıştır. Bütün bu olaylar çerçevesinde Rusya büyük sıkıntılar yaşamıştır. Akabinde savaştan memnun olmayan halk Şubat 1917'de Petrograd'taki hükümeti devirerek Lenin önderliğindeki Bolşevik yönetimini kurmuştur (Yılmaz & Yakşı, 2016, s. 9-57). 1677 yılından Çarlık Rusya'sının 1917'de yıkılış tarihine kadar geçen 241 yıl boyunca Ruslar ile Türkler 11 kez mücadele etmiştir. Çarlık Rusya'sının tarih boyunca en çok mücadele ettiği devlet Osmanlı Devleti olmuştur. İki ülke arasında çıkar çatışmaları yaşanmasına rağmen Osmanlı ve Rusya belli dönemlerde konjonktürel iş birlikleri yapmıştır. Yapılan iş birliklerinin uzun sürmemesi, uluslararası politikadaki vaziyet değişikliklerinden kaynaklanmaktadır. Brest Litovsk antlaşmasının imzalanmasıyla ise barışa ve dostane ilişkilere giden sürecin kapısı aralanmıştır. (Taşcı, 2020, s. 81-114).

3.2. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ

I. Dünya Harbi'nin sonlarında ağır şartları içeren Mondros Silah Bırakışmasını imzalayan Osmanlı, sonrasında başlayacak olan işgallere karşı durmamayı tercih etmiştir. Türk milleti bu işgallere direnip, karşı çıkmayı denese de güçlü bir devletin yardımı olmadan bağımsızlığın kazanılması oldukça zor görünmekteydi. Zira devletin savaşta ağır kayıplar vermesiyle halk giderek fakirleşmiş ve yorulmuştur (Erden, 2021,

s. 9-33). İlerleyen süreçte itilaf devletleri Mondros Silah Bırakışmasının getirdiği imtiyazdan istifade ederek 30 Ekim 1918'de İran'ın bir kısmını, Batum, Azerbaycan ve Kars bölgelerini işgal etmişlerdir. Bu durumda Osmanlı Devleti'ni hem doğudan hem de batıdan işgal altına almışlardır. İtilaf devletlerinin amacı Türk topraklarında oluşabilecek milli mücadeleyi yavaşlatmak hatta durdurmaktır. Buna istinaden Kafkaslarda bulunan İngiliz komiseri Oliver Wardrob bölgede destek devletlerinin oluşması ihtimaline karşı Kafkas Seddi Planının yapılmasını öngörmüştür. Nitekim Bolşevik devrimiyle müttefikleriyle arası bozulan İngilizlerin bu planı uygulaması imkansız olmuştur (Cankut, 2018, s. 76-99). Türkiye'nin² kurtuluş mücadelesini tek başına kazanamayacağı kanaatine varan Mustafa Kemal Paşa, hanedanın, başkentin ve meclisin İngilizlerin elinde olmasından dolayı milli mücadelenin Anadolu'da yürütüleceği kanaatine varmıştır.

Orta Asya'da başlayan İslamcılık akımlarıyla kurtuluş mücadelesinin bağdaştırmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da incelemelerde bulunan General Harbord'la görüşmelerinin yanı sıra Türkiye bağımsızlığının Sovyet Rusya'sından geleceğini anlamıştır (Tellal, 1919-1923 Kurtuluş Yılları: Sovyetlerle İlişkiler, 2014, s. 155-176).

20 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşaya çektiği telgrafta Moskova bölgesine önemli kişilerin görevlendirilmesini ve acilen temaslara geçilmesi hakkında düşüncesini iletmiştir. Kazım Karabekir Paşanın ise verdiği cevapta Bolşeviklerle ilgili konuya tam manasıyla hakim olamadıklarının acele harekete geçilmesinin geride kalan topraklarında işgaliyle sonuçlanması düşüncesinde olduğudur. Kazım Karabekir Paşanın yapılan görüşme sonrasında Moskova'ya Doktor Fuat Sabit Bey'i görevlendirdiği bilinmektedir. Ne yazık ki Baküde musavat hükümeti ve gürcü hükümetleri İngiliz işgali altında olduğundan yardım ilk aşamada sağlanamamıştır. Bu dönemde en etkili olan zatın Karakol Cemiyetinden Baha Sait Bey olduğu aşikardır. Nitekim Baha Sait Bey habersiz bir şekilde yaptığı anlaşmada Sovyet Hükümetinin destek vermesi halinde 15.maddelik bir hükümle Anadolu'yu ve

² 1919 yılında Osmanlı devleti olarak görülsede milli mücadeleye geçişte Türkiye olarak telaffuz edilmiştir.

Türkiye'yi Sovyet rejiminin bir parçası olmaya itmiştir. Baha Sait Bey'in yaptığı antlaşma Mustafa Kemal Paşa tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. İlerleyen süreçte Halil Paşa 7 Ekim 1919'da tutuklu bulunduğu Bekirağa Karakolundan kaçmasıyla Anadolu'ya gelip Mustafa Kemal Paşayla görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Halil Paşanın Kafkaslarda sevilen bir komutan olması sebebiyle kendisini Moskova'ya gönderecektir. Nitekim Halil Paşanın Anadolu'da bulunup direnişlere katılması kendisinin ittihatçı olmasından dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın ve mücadelenin niyetinin yanlış anlaşılmasına neden olacaktır (Erden, 2021, s. 9-33).

13 Eylül 1919 yılında Çiçerin'in Türkiyeli işçi ve köylü sınıfına hitaben yaptığı konuşmasında emperyalist güçlere karşı ezilmiş halkların dayanışmasıyla Türklerin kendi bağımsızlığını tayin edip, topraklarında söz sahibi olacaklarını dile getirmiştir. Çiçerin'in İstanbul'a gönderdiği yetkilinin Osmanlı hanedanı dışında, İstanbul'da bulunan Kuvay-i Milliye yetkilileriyle de görüştüğü bilinmektedir. 23 Nisan 1920'de Osmanlı Devletinin artık milli mücadeleyi yürütemeyeceği anlaşılmış ve ingiliz işgali altında bulunan hanedanın ingiliz aklıyla karar almasına mütaakiben TBMM kurulmuştur.

TBMM'nin milli mücadelenin tahsisi için Bolşeviklere gönderdiği teklifnamede verilecek 5.000.000 altın karşılığında Gürcistan'da ingiliz işgaline karşı destek verileceğine, Azerbaycan hükümetini bolşeviklere sokmaya söz vermiş ve emperyalist güçlere karşı beraber savaşmaya davet etmiştir. Bu teklifin cevabını geciktiren Bolşevikler, Kafkaslar'da Kızıl Ordu tarafından mağlup edilen Denikin Ordularını geri çekilmeye zorlamış ve iş birliği yaptığı Yeşil Ordu tarafından Denikin'i bozguna uğratmıştır. Bunun sonucunda Bolşevikler, Kafkasyada ilerlemeye devam ederken, Menşevik Gürcistanı ve Azerbaycan, Sovyet Cumhuriyetlerine katılmıştır (Tellal, 1919-1923 Kurtuluş Yılları: Sovyetlerle İlişkiler, 2014, s. 155-176). Eli güçlenen Sovyetlerin Ankaraya karşı verdiği ilk cevapta, bazı bölgelerde yaşayan çoğunluğu Arap, Kürt ve Ermeni olan halkın kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmelerini istiyoruz sözüdür. ilerdeki I. TBMM heyeti görüşmelerinde anlaşılacak olan ermenilerin isteyecekleri Van ve Bitlisin ermeni toprağı haline gelmesinin istenmesidir. Mustafa Kemal Paşa 3 Mayıs günü ilk hükümetin kurulmasıyla Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey'in Moskova'ya

gönderilmesini istemiştir. Sonradan yanlarına Rusçayı iyi bildiklerinden Lazistan Mebusu Osman Bey, Dr İbrahim Tali Bey ve Harp Kaymakamı Seyfi Bey dahil edilmiştir. Uzun ve zorlu bir yolculuğun ardından heyet 19 Temmuz'da Moskovaya varmıştır. Türk heyetini Moskova'da hiç kimse karşılamamıştır. Nedeninin ise Rusya ve İngiltere arasında imzalanacak olan Ticaret anlaşmasının önemli olduğunun ve Sovyetlerin Türkiye'yi masada pazarlık konusu ettiğinin bilinmesidir. Türk heyetine verilen cevapta yardımın gecikme sebebi olarak Vrangeli cephelerinde yaşanan zorlukların onları daralttığını ve Ermenistan'ın özgürlüğe kavuşmasını arzuladıklarını istemelerinden ibarettir (Erden, 2021, s. 9-33). Zira Sovyetlerin Türkiye'ye yardım edeceğinin kaçınılmaz olduğunun Türklerin hamisi gibi görünüp Transkafkasyada bulunan kafkas müslümanların duygularını tatmin etmek istemesinin II. TBMM heyeti görüşmelerinde ortaya çıkacağı aşikardır. Bolşeviklerin desteklerini geçiştirmesi ve itilaf devletlerinin milli mücadelemeyi engellemek için anadoluya çıkartma yapacağından harekete geçilmesi çok önemliydi. O dönemde fırsat çok dikkatli bir şekilde kulanılmıştır. Kısa süreli ateşkes imzalayan orduları tahsis etmek ve doğuda kontrolü sağlamak amacıyla Kazım Karabekir Kars Muharebesine yüklenmiş ve ermeni iğalinde olan toprakları kurtarmayı başarmıştır. Bolşevikleri tedirgin eden bu durumun üzerine II. Heyetin'de Moskova'ya yollanmasına istinaden 1921 yılında Moskova antlaşması imzalanmıştır.

Moskova Antlaşması bir ittifak antlaşması değildi ve Bolşeviklerin, ingilizlerle yapılan ticaret antlaşmasını garantilediklerinde yanaştıkları bir antlaşmaydı. Literatürde dostluk antlaşması olarak geçen Moskova Antlaşmasıyla, TBMM hükümetine altın ve askeri teçizat verilmiştir³. 13 Ekim 1921'de Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan arasında Kars Antlaşması imzalanmıştır. İlerleyen dönemde Ankara'nın saygınlığını kazanmasıyla 2 Ocak 1922'de Ukrayna ile Ankara'da Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır⁴. Bu antlaşmaların getirdiği avantajlar sayesinde anadoluya silah ve paranın girişindeki sıkıntılar giderilmiş ve Loussanne

³ Kimi kaynaklarda 5.000.000 altının yanı sıra 15 bin tüfek, 3 batarya Fransız yedi buçukluk ve 8 on kişilik Fransız topudur. Nitekim topların sadece 4 tanesinin verildiği aktarılmaktadır (Erden, 2021).

⁴ 10 Mayıs 1922'de Türkiye askeri personellerinin Moskova'da karışıklı casusluk olaylarında Türkiye ile Moskova'nın arasının bozulmasına kadar gidecektir lakin Dr. Rıza Nur ve Rusya Büyükelçisi Aralov'un arabuluculuğuyla sorun giderilmiştir (Tellal, 2014).

Antlaşmasına kadar Rusya ile Türkiye arasında sıkıntı yaşanmamıştır (Tellal, 1919-1923 Kurtuluş Yılları: Sovyetlerle İlişkiler, 2014, s. 155-176).

3.3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ

Türkiye için yeni ilişkilerin başlangıcı Cumhuriyetin ilanıyla gelişmiştir. 1923-1929 yılları arasında açık ekonomi modeli politikasını uygulayan Türkiye uluslararası ilişkiler normlarını dostane ilişkiler üzerine inşa etmiştir. Cumhuriyetin yeni oluşunun yanı sıra bir dizi tedbirler uygulamaya koyulmuştur. Uygulamanın amacı ülkede politize olmaya çalışan siyasal islamı ve komünizmi engellemektir. Komünizme uygulanan engelleme girişimlerinin Türkiye açısından dönemin en önemli ortağı konumunda olan SSCB tarafından yanlış anlaşılmasını önlemek maksadıyla statükocu “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi benimsenmiştir (Oran, 1923-1939 Görelî Özerklik-1: Dönemin Bilançosu, 2014, s. 241-256).

1923 yılında Lenin’in rahatsızlanması ve siyasetten uzaklaşmasıyla Stalin kendi yönetimini yavaş yavaş oluşturmaya başlamıştır. Parti içindeki muhalefeti tasviye eden Stalin, Lenin’in vefatıyla birlikte Orta Asya’da Sovyetlere ilerleme ağı kazandırmıştır. Bir yandan da izlediği uluslararası dış politika sayesinde Norveç, İtalya, İsveç , Danimarka, Yunanistan, Avusturya gibi devletlerin Sovyetleri resmi olarak tanımasını sağlamıştır. Loussanne’nin getirdiği anlaşmazlıklar sonrasında Türkiye ile SSCB arasındaki ilk önemli gelişmenin 17 Aralık 1925’te dış işleri bakanları Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Çiçerin vasıtasıyla Paris’te imzalanan “Dostluk ve Tarafsızlık” antlaşması olduğu bilinmektedir. Türkiye açısından bu antlaşmanın imzalanmasının önemi 16 Aralık’ta İngiltere ile Musul sorununun çözilememesi ve erken cumhuriyet dönemindeki ilk önemli başarının oluşmasının nişanesidir (Tellal, 1923-1939 Görelî Özerklik-1: SSCB’yle İlişkiler, 2014, s. 314-324).

Türkiye’nin orta büyüklükte bir devlet olarak 19.yy’daki osmanlı gibi hegemon devletler arasındaki güç dengesini koruması gerekliydi. Güç unsurları arasında 3 grup bulunmaktaydı. Bunlar I.grup olarak İngiltere-Fransa, II.grup olarak Almanya-İtalya,

III.grup olarak ise SSCB'ydi. I. grupta İngiltere'yle aradaki prüzlerin giderilmesi gerekiydi. Ayrıca Musul sorunundan taviz verilmesi, İngiltere ile ikili ilişkilerde pozitif denge yaklaşımını göstermişti. III. Grup olan SSCB, Osmanlı döneminden beridir gelen savaşların aksine pozitif ilişkiler getirmiştir. SSCB, Türkiye'nin kalkınmaya en çok ihtiyaç duyduğu dönemde devletçilik politakalarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. I. ve II. Grupla olan ilişkilerin aksine SSCB ile olan ilişkiler çok ağır basmıştır (Oran, 1923-1939 Görelî Özerklik-1: Dönemin Bilançosu, 2014, s. 241-256).

Cumhuriyetin ilanıyla Türkiye'nin yaşadığı bir takım zorluklar bulunmaktaydı. Kuruluşun getirdiğı dönemin ağır koşulları, doğuda başlayan Şeyh Sait vb şer-i isyanlar, bir yandan batılı devletlerle arasındaki problemlerin çözümünde sonuç aranması yeni Türkiye'yi ekonomik ve siyasi olarak çok zorlamıştı. Loussanne'nin ertesinde bazı sorunlarına çözüm bulamayan Türkiye'ye en büyük destek SSCB'den gelmişti. SSCB açısından bakıldığında, 1 Aralık 1925'te imzaladıkları Locarno düzenlemesiyle batı sınırlarını güvence altına alan sovyetler, doğu sınırlarından endişe duymaktaydı. Bu sorunun Türkiye'nin topraklarında egemen olmasıyla ve sınırlarını koruyabilecek kadar güçlenmesiyle çözülecek olduğunu bildikleri aşıkardı. İki taraf içinde güvenlik sorunlarının aksine ticaret kabiliyetlerinin gelişmesi hiç şüphesiz çok önemliydi. 11 Mart 1927 tarihinde imzalanacak ticaret antlaşmasında sovyetlerin, İstanbul, İzmir, Konya, Eskişehir, Erzurum ve Trabzon illerinde ticaret temsilcilikleri açılması görüşülmüş ve kabul edilmiştir. 1923 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 20.500.000 ruble olduğu ve getirilen bu antlaşma sayesinde 1928 yıllarındaki ticaret hacminin 101.900.000 rubleye kadar çıkması antlaşmanın önemini göstermiştir. Ticaret antlaşmasının getirdiğı ticari hacim artışının yanı sıra Türkiye canlı hayvan, işlenmemiş deri, tereyağı, peynir, pamuk gibi ürünlerde gümrük indirimi elde etmiştir (Bilgiç, t.y).

Türkiye'nin güvenlik politikalarında ise sınırların tanınması, iç ve dış güvenliğin sağlanması konusunda attığı belli başlı adımlar olmuştur. 1925'te imzalanıp 1926'da yürürlüğü giren Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatma protokolü görüşülmüş ve Karahan'ın 17 Aralık 1927'de Ankara ziyareti sırasında imzalanmıştır. 1926'da Odessa'da yapılan görüşmelerde ve ilerleyen süreçlerde

Çiçerin'in, Atatürk'e yazdığı mektupta SSCB'nin, Türkiye'nin balkanlardaki çıkarlarını tehlikeye sokacak bir adım atmayacağını ve sınırlarını tanıdıklarını iletmiştir. Atatürk ise güvenlik konusunda MC'ye kesin üyeliklerinin olmadığı takdirde katılmayacaklarını ve sovyetlerle birlikte hareket edeceğini iletmiştir. Nitekim 1928 Mart ayında Sovyetlerin önerisiyle Türkiye MC Silahsızlanma Konferansına davet edilecektir. Her iki tarafta Briand-Kellog Paktı ve Litvinov protokollerinde ortak hareket edeceklerdir. Özellikle 1929 Protokolü⁵, Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerinin ne denli yakın olduğunun bir göstergesidir. 1929'da imzalanan protokolle Türkiye'nin SSCB'ye bağımlı hale geldiği görülürken, 1932'de MC'ye girilmesiyle Türkiye'nin günümüzde izlediği denge politikasına geçişinin başlangıç adımı atılmıştır. Türkiye'yi denge politikasına doğru götüren nedenin batılı devletlerle arasındaki pürüzleri gidermesinden ötürüdür. İlâveten statükocu devletlerin, Türkiye'nin revizyonist devletlerin tarafına geçmesini istememesi Türkiye için oldukça önemli olmuştur. 1930'larda denge politikasının başlamasıyla iş birlikleri ve egemenlik haklarının uluslararası mecralarda tanınması sağlanacaktır.

Güvenlik politikalarında ilerleyişlerin yanı sıra dış politikada 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihinde İsmet Paşanın Odessa, Moskova, Leningrad ve Harkov ziyaretleri Türkiye için büyük önem arz etmekteydi. 1 Mayıs kutlamalarında ise İsmet Paşa'nın resmi devlet erkanıyla Kremlin'de kutlamaları beraber izlemesi ikili ilişkilerin ne denli geliştiğinin göstergesi olmuştur. Sonrasında iki taraf arasındaki ikili görüşmelerde kültürel iş birliklerinden ticari kredilere varan görüşmeler yapılmıştır. Batı ile doğu arasında denge politikası izleyen Türkiye'nin ekonomide Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanmasında sovyet uzmanlarının büyük rolü yer almaktadır. Ziyaretlerin devamı olarak Atatürk'ün 1934 yılında Stalinle Soçi'de görüşmeleri ilişkilerin devamı niteliğindedir (Tellal, 1923-1939 Görelî Özerklik-1: SSCB'yle İlişkiler, 2014, s. 314-324). Ne yazık ki 1930'ların sonlarına doğru ikili ilişkilerin sekteye uğramasına neden olacak Montreu görüşmeleri döneme damgasını vurmuştur. Montreu görüşmelerinde, Loussanne'den yakınan SSCB, boğazların

⁵ Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının uzatılması protokolü ilerleyen görüşmeler neticesinde 1929 yılında imzalanabilmiştir

Türkiye tarafından silahlandırılmasına destek vermiş ve silahların SSCB tarafından sağlanmasını istemiştir. Türkiye,. Sovyetlerin teklifi içinse Akdenizde kendisine bir saldırı olması durumunda SSCB'nin kendisine her durumda yardım etmesi koşuluyla kabul edeceklerini iletmiştir. SSCB böyle bir sorumluluğun altına girmesinin kendileri için sıkıntı olacağını düşünmüş ve görüşmelerin ikili müzakere yoluyla Moskova'da özel görüşülmesini teklif etmiştir. Türkiye'nin SSCB'nin yaptığı görüşme teklifini İngiltere'ye bildirmesi iki devlet arasında gerginliğe neden olmuştur. Bu sebeple Montreu Görüşmeleri sonrası ilişkiler pekte sıcak olmamıştır (Soysal, 1981, s. 96-150).

3.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

Türkiye-Rusya ilişkileri Kurtuluş Savaşı yıllarında karşılıklı güven ve istikrar üzerine inşa edilmişken İkinci Dünya Savaşı yıllarında yerini şüphe ve tedirginliğe bırakmıştır. Türkiye ilişkilerini geliştirmek istediği Rusya ile müttefik olmak istediği İngiltere ve ticaret ortağı Almanya arasında ikilemde kalmıştır. Türkiye topraklarının bütünlüğünü korumak istemiş ve yapılacak herhangi yanlış bir eylemin sonuçlarını önceden hesap etmiştir. İsmet İnönü dönemin getireceği faydaları tedirginlikler ve tehditler çerçevesinde incelemiş ve taraflı-tarafsız olarak adlandırılan “Savaş Dışı” tabirini kullanmıştır. İnönü Hükümeti Türkiye'yi herhangi bir kaosu içine sokmamak adına devleti savaş dışı olarak gösterdiği bilinmektedir. İsmet İnönü dış politika dengesini korumuş ve tarafsız olarak görünmenin sınırları kurtaracağı düşüncesinden ilişkileri dostluk üzerine inşa etmeye çalışmıştır (Semiz & Akgün, 2007, s. 239-270).

Birinci Cihan Harbi sonrasında kurulan düzende Almanya'nın “Versay” antlaşmasını tanımayarak hızlıca silahlanması ve Avrupa'da Almanların yaşadıkları bölgeleri kendi toprağına katmasıyla, İtalya'nın ise tekrardan güçlü roma olma hayalleriyle yanıp tutuşmasından Almanya, İtalya ve Japonya ortak konuma gelmişlerdir (Özçelik, 2010, s. 253-269). İkinci Dünya Savaşı, en çok etkilenen Avrupa başta olmak üzere dünyanın beş kıtasında derinden etkilemiştir (Oran, 1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, 2014, s. 387-398). Almanya'nın

15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı kısa bir süre zarfında ise İtalya'nın Arnavutluğu işgali sonrasında Türkiye mihver devletlerin kendisine karşı saldırı yapma ihtimaline karşılık güvenlik arayışı içine girmiştir. İngiltereyle 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz ortak deklarasyonunu yayınlayan Türkiye, Musul sorununun çözümünün ardından Fransa'yla da Türk-Fransız ortak deklarasyonunu yayınlamıştır (Özçelik, 2010, s. 253-269). Batılı devletlerin güvencesini sağlayan Türkiye, Sovyetlerden gelecek tehlikelere karşı da emin olmak istemiştir. Bu konuda dönemin Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nu ziyaret eden Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Terentieff, Saraçoğlu'na yaptıkları antlaşmaların güzel ilerlediğini, kendilerini bu konuda desteklediklerini ve Potemkinde konuşulan pakt veya yardım antlaşmasının imzalanması için kendilerini Moskovaya davet ederek görüşme yapmak istediklerini iletmiştir. Nitekim bu davetin resmileşmesi gecikmiştir. Sonrasında tekrardan ziyaret eden elçinin görüşmeler hakkında bazı sorular sorması görüşmelerin SSCB'nin istediği zamanda olmasını arzulamasındandır ⁶ . Moskova'ya davetin resmileşmesi üzerine yola çıkan Saraçoğlu'nu zorlu bir süreç beklemiştir. 3 gün sürer diye gittiği Moskova'da bir aya yakın bir süre kalan Saraçoğlu, Sovyetlerin baskısı altında kalmıştır. Yapılan ilk görüşmelerde tekrar tekrar Montreux'tan taviz verilmesini isteyen Sovyetler, Saraçoğlu tarafından sert bir dille red cevabı almıştır. İlerleyen süreçte Stalin'inde katıldığı görüşmede Türk-İngiliz-Fransız ortak deklarasyonunda değişiklik yapılması istenmiştir. Geçen 12 günün ardından İngiliz ve Fransızların onayları alınmıştır. Heyetlerin tekrardan toplanmasının üzerine bu seferde Türkiye'nin Almanya ile bir savaşa girmesi durumunda Sovyetlerin yardım yükümlüğünün bulunmayacağını garantilemek istemişlerdir. Saraçoğlu'nun böyle bir antlaşmanın yükümlülüğünün ilişkileri olumsuz yönde etkileyeceğini söylemesi üzerine Sovyet heyeti tekrardan Montreux'tan taviz verilmesini boğazların ortak savunulmasını talep etmiştir. Görüşmelerden bir sonuç alınamayacağını anlayan Saraçoğlu mecburen Ankara'ya dönmüştür (Aydın, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945, 2014, s. 399-476). Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Fransa'nın yenilgiyle Akdenize sığınan savaşta İngilizler Türkiye'ninde savaşa girmesini istemiştir. Türkiye, İngilizlerle

⁶ Görüşme davetinin resmîyet kazanması SSCB'nin Almanya ile imzaladığı Saldırmazlık Paktının garantiye alınmasına müteakiben gerçekleşmiştir

imzaladıkları deklarasyondaki 2.eki öne sürerek Sovyet endişesinden savaşa giremeyeceklerini iletmiştir. Türkiye iki taraflı tutumunu sürdürerek bir yandan da Almanlarla ilişkilerini düzenlemekteydi. Nitekim Hitler, Bulgaristan'ı işgali sonrasında Türkiye'ye saldırmama sözü vermiştir. Hitler'in bu sözü Türk-Alman dostluğu açısından I.Dünya savaşındaki ilişkileri tekrardan canlandırmıştır. İlerleyen süreçte Türkiye ile Almanlar arasında Krom antlaşması imzalanmıştır. Alman dostluğunun yeniden tahsisi için Mart ayında Hitler-İnönü mektuplaşmaları gerçekleşmiştir. Mektupların içeriğinde Türkler ve Almanlar arasında saldırmazlık antlaşması yapılması ihtimalinin olduğu Türk dostlarının tarafsızlığı ve ticaret konuları konuşulmuştur. Nitekim 18 Haziran 1941'de saldırmazlık paktı imzalanmıştır (Özçelik, 2010, s. 253-269).

İkinci Dünya Savaşının ortalarında Türkiye ile arası iyi olan Almanya, Sovyetlerle sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Buna müteakiben Almanya krom antlaşmasının ardından Rusya'ya saldırmış ve gerilimi yükseltmiştir. Dönemin Başbakanı Refik Saydamın Alman yönetici Van Popen ile yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin anti-komünist bir topluluk olduğunu ve kendilerinin Rus halkıyla değil bolşeviklerle savaştığını söylemesi üzerine Rusya'yla ilişkiler çıkmaza girmiştir. Rusya, Almanya karşısında güvenliğini sağlayabilmek amacıyla İngiltere'yle birlikte hareket etme antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmanın ardından Almanlar, Ruslarla, Türk boğazları hakkında yaptıkları gizli görüşmeleri açıklamıştır. Türkiye'nin bu açıklama karşısında izlediği politika Sovyetlerle ilişkilerin ne kadar dosthane olsada çıkar üzerine kurulduğunun anlaşılmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin, Sovyetlere olan güveninin azalmasıyla Almanya ile olan ilişkiler üzerine ağırlık verilmiştir (Semiz & Akgün, 2007, s. 239-270).

Kızıl Ordunun 1942 Kasımında başlattığı taarruzları sonucunda 1943'te Almanların, Stalingart'ta yenilmesiyle Almanlar geri çekilmeye başlamışlardır. Gelişen olayları fırsat bilen İngiltere, iki tarafında müttefiki olmak istemiştir. İngiltere ve Sovyetler arasında yapılan antlaşmanın ardından Her iki taraf kimi zaman Türklerinde savaşa dahil olmasını istemişlerdir. Buna müteakiben İngiltere başbakanı Churchill Adana'ya gelip İsmet İnönü ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde Türk topraklarının müttefik üssü olarak kullanılması ve saldırılara karşı

Türkiye'ye destek verilmesi sözü iletilmiştir. Türkiye I. Dünya savaşında İngiltere ve Rusya'nın emellerini bildiğinden ve o dönemin koşullarını anlayan kadro tarafından yönetildiğinden tarafsız kalmayı ve üs vermemeyi tercih etmiştir (Özçelik, 2010, s. 253-269).Yapılan görüşmelerde müttefikler Kahire, Tahran ve Moskova Konferanslarında sürekli Türkiye'yi tehdit eden tutumlarını sürdürmüşlerdir. Sovyetler, Türkiye'nin savaşa katılmaması ve destek vermemesi üzerine şantaj yaparak barış antlaşmasını sonlandırma niyetlerini bildirmişlerdir. Yalnız konuma düşen Türkiye kararlarını tekrardan gözden geçirmiştir. Almanya'nın yenilgi ihtimalinin artması karşısında sovyet tehditi altında kalan Türkiye, Amerika'nında kendilerine ambargo notası vermesi üzerine Almanlarla ilişkilerini azaltmış ve Krom ticareti antlaşmasını feshetmiştir. Rusların 5 Eylül 1944'de Bulgaristan'a savaş ilan etmesiyle tamamen sovyet tehditi altına giren Türkiye yeni arayışlara girişmiştir. 4-11 Şubat 1945'de yapılan Yalta Konferansında Stalin sovyetlerin Loussanne ve Montreux'tan beri yakındığını acilen boğazlar konusunda iyileştirmeler yapılmasını dile getirmiştir. Boğazların sadece Türkiye tarafından himayesinin kendilerine karşı bir haksızlık olduğunu dile getiren Stalin'e, Churcill ve Roosevelt bu konunun Londra'da yapılacak dışişleri bakanları toplantısında ele alınacağını iletmışlerdir. Nitekim sovyetlerin boğazlarla ilgili emellerini iyi bilen ve sonuçlarından şüphe duyan İngilizler, diplomatları Sir Maurice Peterson vasıtasıyla 20 Şubat 1945'te dışişleri bakanı Hakan Saka'yla bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede rusların tavırları hakkında bilgi veren bakanın yeni dünya düzeni için 25 Nisan 1945'te toplanılacak San Fransisco Konferansına Türklerinde katılabilmeleri için en geç 1 Mart'ta Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmelerini istemiştir. Hiç şüphesiz savaşın seyrini bilen Türkiye, Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmiş ve topraklarının bütünlüğünü sovyet tehditinden sakındırmıştır (Semiz & Akgün, 2007, s. 239-270).

3.5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1945 sonrasında savaşın bitmesiyle artık Avrupa açısından köklü değişiklikler boy göstermeye başlamıştır. Dünya sisteminde savaş sonrasında Demokrasiler ve faşistler diye bölünen ABD ve SSCB dünya sisteminin temelini belirleyen iki ülke konumuna gelmiştir. Avrupa savaş sonrasında başatlığını resmen yitirmeye başlamış ve yerini egemen olan ABD ve SSCB'ye bırakmıştır. Ekonomik ve sosyal olarak ağır yara alan Avrupa bir dünya sistemi olmaktan çıkmış ve bir dünya alt sistemi konumuna girmiştir. Uluslararası sistem savaştan sonra tanınamayacak kadar değişime uğramıştır. 1945'te BM'nin kurulmasıyla evrensellik artık ABD ve SSCB arasında tahsis edilmeye başlamıştır. BM Genel Kurulu üstünlüğün olduğu ABD güdümünde bulunurken BM Güvenlik Konseyi büyük devletlerin çıkarlarını gözeten bir kuruluş olarak tarih sahnesine çıkmıştır. II. Dünya Savaşında dünyayı ve insanlığı tehdit eden Nazi tehlikesini Avrupa'nın değil de ABD ve Sovyetlerin yenmesi artık dünya sisteminde iki kutuplu yapının oluşmasına vesile olmuştur. Bu çıkarımla bütün ülkeler artık iki bloğun etrafında yerini almaya başlamıştır (Oran, 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu, 2014, s. 479-498).

II. Dünya savaşından sonra tarafsız olan Türkiye'de ekonomik ve politik sıkıntılar yaşanmaktaydı. Sovyetlerin boğazlar üzerindeki baskılarını arttırması ve doğudaki illerin ermenistana iadesini istemesi Türkiye ile arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Türkiye'nin bu durumdan kurtulması ABD yanlısı bir politika izlemesiyle mümkün olabilecekti. Dönemin ABD başkanı Harry. J. Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'a sovyetlerle mücadele kapsamında bir yardım yapması gündeme gelmişti. II. Dünya savaşına girmese bile ekonomik bir yara alan ve çıkış yolu arayan Türkiye, ABD yanlısı bir politika izleyerek Truman yardımlarını alabilmek amacıyla İsrail'i ilk tanıyan müslüman ülkesi olmuştu. Türkiye'nin israili tanınması II. Dünya Savaşı sonrası izlediği batı yanlısı politikalarının neticesi olmuştur. Türkiye Filistin Komisyonu İsrail yanlısı ABD başkanı Truman'dan daha fazla yardım alabilmek için İsraille ilişkilerinde ilk başlarda temeli izle gör olan politikasını değiştirmesiyle İsraille dosthane ilişkilerin başlangıcına zemin hazırlamıştır. İsraille geliştirilen ilişkilerin temel nedeninin ise sovyet tehditini savuşturmak ve Truman'dan

yardım alabilmek için yapıldığı aşıkardır (Akdevelioğlu & Kürkçüoğlu, 2014, s. 615-652).

Savaş sonrasında dünya sisteminde ekonomik yara alan devletlerin başında SSCB’de gelmekteydi. Kimi kaynaklara göre 20.000.000 kimi kaynaklarda ise 27.000.000 arası Sovyet vatandaşının hayatını kaybetmesi Sovyetleri derinden etkilemişti. Ağır yara alan devlet bir an önce toparlanmanın eşiğine girmişti. İlk hedefinin ordu ve devlet mekanizmalarına köklü değişiklikler yapılması olduğunu vurgulayan sovyetler “Kızıl Ordu” ismini “Sovyet Ordusu” olarak değiştirmiştir. Sonraki adımda ise parti ismindeki Bolşevik ibaresinin atılması artık SSCB’nin bütün sosyalist toplumları kapsayacağı anlamına gelmişti. Diğer yandan Sovyet aydın çevresinin ABD’ye karşı duymaya başladığı sempati Sovyet yetkililerini tedirgin etmeye başlamıştı. Dış politikada ise Sovyetler 1949 yılına kadar ABD’den çekinceli olarak hareket etmiştir. Nedeninin ABD’nin elinde bulundurduğu Caydırıcı gücü olan “Atom Bombası”nın dünyadaki en büyük gücü temsil etmesidir. Savaştan çıkan sovyetlerin temel amacı güvenlik kaygılarını gidermek olduğundan 1949 yılında başarılı bir atom bombası deneyi gerçekleştiren devlet artık ABD karşısında tedirgin davranışlarını terketmiştir. Sovyetlerin yeni dünya düzeninde kapsayıcı olarak hareket etmesi Doğu Avrupa’dan sonra Asya’da kurulan sosyalist devletlere öncülük etme isteğinin olmasından kaynaklanmıştır. Buna istinaden SSCB 1947’de Kominform’u 1949’da COMECOM’u kurmuştur (Tellal, 2014). II. Dünya savaşı ve sonrasında yaşanan soğuk savaş döneminde Türkiye-Rusya ilişkileri sovyetlerin boğazlardaki sıkı tutumundan dolayı azalmış ve bitme noktasına kadar gelmiştir (Kazdal, 2018, s. 52-60).

Türkiye ile arasına mesafe koyan Sovyetler ilk olarak dostluk antlaşmasını uzatmama kararı almıştır. Sonrasında Montreux’tan doğan kararların değişmesini isteyen Sovyetler Kars-Ardahan gibi Misak-ı Milliden taviz verilmeyecek yerleride istemesiyle Türkiye, ilk başta Truman Yardımlarını ardından Marshall Planlarından yardım almak istemiştir. SSCB’nin komünist ideoloji ekseninde yönetilmesi, ABD ve taraftarı olan ülkelerde Sovyet düşmanlığının doğmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye’nin yanı başında nükleer güce sahip olan SSCB, Türk hükümeti tarafından endişeyle karşılanmıştır. Batılı devletlerin ve ABD’nin Sovyet karşıtı yaptırımlarını

fırsat bilen Türkiye, ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. 8 Ağustos 1949'da Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliğine alınması Türkiye için yeterli olmamış ve NATO'ya girmek istemiştir. Buna rağmen NATO, Türkiye'ye karşı hiç sıcak bakmamıştır. New York'taki NATO toplantısında Türkiye'nin katılmasına sadece iki bakan tarafından olumlu yanıt gelmiştir. Nitekim 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda BM üye devletlerine bir nota göndermiştir. BM, Kore'ye yapılan çıkartmanın dünya düzenine karşı yapılan bir saldırı niteliği taşıdığını ve acilen yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin BM'nin bu çağrısının NATO'ya girebilmeleri için bir fırsat olduğunu değerlendirmesi üzerine DP yönetimi o zamanki koşullar nedeniyle Koreye 4500 kişilik bir ordu göndermiştir. Akabinde Türkiye NATO'ya alınmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesindeki bir diğer önemli hususun ise dönemin NATO Kuvvetleri Komutanı General Eisenhower'ın düşüncelerini Amiral Corney'e iletmesi ve Türkiye'nin Jeopolitik konumunun önemsenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Kurban, 2014, s. 253-282).

5 Mart 1953'de Stalin'in vefat etmesi SSCB'yi Türkiye üzerinde izlediği politikaları tekrardan gözden geçirmesine olanak sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndaki düşüncelerinden vazgeçen Sovyetler, Türkiye'den istedikleri topraklardan ve boğazlardan vazgeçtikleri bir notayı Türkiye'ye göndermesi ilişkilerin yeniden düzenlenmesine yorumlanmıştır. Nitekim Türkiye'nin güvenlik endişelerinden dolayı bu konuya olumlu yaklaşmaması ABD'nin Orta Doğu projeleri ve yardım planlarını askıya alabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır. ABD'nin ilerde kuracağı Balkan ve Bağdat İttifakı Türkiye açısından güvenliğin korunması ve askeri istikrarın sağlanabileceğinin simgesi olmuştur.

Türkiye'nin ABD ortaklığından rahatsız olan Sovyetler Türkiye'ye ilişkilerin normalleşmesi açısından bir nota ⁷ göndermiştir. Sovyetlerin bu özel ilgisine istinaaden Türkiye'de özel dönemlerde bu ilgiyi yalnız bırakmamıştır. Örneğin Sovyetlerin 50. Yılına özel yaptığı kutlamalarda Türkiye Komünist Partisi, SSCB'ye

⁷ Verilen notada Sovyet Hükümeti kesin bir dille “SSCB'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiası olmadığını talep eder” yazısı Sovyetlerin artık eski SSCB düşüncelerinden arınıp ilişkileri tekrar gözden geçirme potansiyeline yöneldiğini ifade eder (Kurban, 2014).

özel bir tebrik telgrafi göndermiştir (Yılmaz & Yakşı, 2016, s. 9-57). Türkiye Sovyetlerle ilişkilerini düzeltirken bir yandan da müttefik olduğu batı ve ABD'nin isteklerini yerine getirmekteydi. 1953'te ABD'de iktidara General Eisenhower'ın gelmesiyle ABD, Sovyet yayılmacılığına karşı yeni stratejiler geliştirmeye karar vermiştir. Bu nedenle Orta Doğuda, Sovyet yayılmacı politikalarına karşı bir birlik kurulması kararı alınmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in özel görüşme isteği üzerine ABD dışişleri bakanı Dulles Ankara'ya gelmiştir. Yapılan görüşmelerde Bayar-Menderes hükümetinin kararlarıyla 1954 yılında başlayacak Bağdat Paketi organizasyonunun temelleri atılmış ve Türkiye-Irak görüşmeleri gerçekleşmiştir. 1955 Yılında Provda Gazetesinin verdiği demeçte Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün TBMM'deki konuşmaları yer almıştır. Nitekim Türkiye'nin ilişkileri düzeltmeye çalıştığı ama sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınıldığı, Türkiye'nin egemen bir devlet olarak kendi kararlarını alamadığını ve ABD-Batı ekseninin Türkiye'yi dikte ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerini ve Orta Doğu hakkındaki politikalarını ABD'nin karakterize ettiği anlatılmıştır. Türkiye'de ise Sovyetlerle ilgili konular politika, güvenlik, sosyal hayat ve dini konular açısından tartışmaya açılmıştır. Dönemin Diyanet İşleri Bakanı'nın verdiği fetvada komünizmin islama ters olduğunu ve müslümanlıkla hiçbir bağının olmadığını ifade etmesi iki ülke arasında tekrardan gerilimi fitillemiştir. İki taraf arasındaki ilişkiler çözümlenmeye çalışılsada NATO ve ABD'nin çıkarları ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur (Kurban, 2014, s. 253-282).

1957'de patlak veren Suriye bunalımı tekrardan bir savaşın başlangıcının sinyallerini vermiştir. SSCB'nin Suriye yaklaşımı Orta Doğu ve 3. Dünya ülkelerine karşı izlediği politikaları gözönüne sermiştir. 9 Ekim 1957'de Kruşçev'in New York Times gazetesine verdiği demeçte Türkiye'nin çok zayıf olduğunu ve bir harbin patlak vermesi durumunda topların ve roketlerin ateşlenmesiyle sorun büyür ve siz çok uzaktasınız demesi aslında Türkiye'den çok ABD'ye verilen bir mesaj olduğu konuşulmuştur. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe sırasında Türkiye'nin Irak'a müdahale etmesi gündeme gelmiştir. Müdahale durumu Türkiye ile SSCB arasında bir gerilime yol açmıştır. 16 Temmuz'da Yugoslavya Büyükelçisini kabul eden Kruşçev yaptığı açıklamada Türkiye'nin Irak'a yapacağı askeri bir müdahalenin

karşılığının kendileri için sıkıntı yaratacağını ve SSCB'nin karşılığı çok sert olacaktır sözünü dile getirmesi iki ülkeyi 1957 den sonra tekrar karşı karşıya getirmiştir. Türkiye'nin ise 22 Temmuz'da SSCB'ye verdiği notada ılımlı bir yol izlemesi SSCB'nde 24 Temmuz 1958'de verdiği karşı notayla son bulmuştur. Türkiye'ye karşı verilen gözdağında, Türkiye Hükümetinin kendisini ilgilendirmeyen bir hususa karşı hareket etmemesi olumlu karşılanmıştır.

1950'lerin sonlarına kadar iki devlette barışı ve dostluğu getirmekten çok uzaktı. Türkiye ilişkilerin yumuşamasını hiçte arzulayan bir taraf olmamıştı. Zira ilişkilerin yumuşamaya başlamasıyla hükümet ABD'den, Sovyet tehdidine karşı yardım talep edemeyecekti.³¹ Ekim 1959'da Kruşçev'in yaptığı açıklamada atılan adımlar her ne kadar SSCB çıkarlarına zarar versede ilişkilerin yumuşaması istenmiştir. Artık kaçamayacağını ve blok politikası izleyemeceğini anlayan Türkiye 28 Şubat 1959'da Dışişleri Bakanı Rüştü Zorlu'nun yaptığı açıklamayla artık ilişkilerin yumuşaması ve ilerlemesine yönelik çalışmaları destekleyeceklerini temin etmişlerdir.

1 Kasım'da TBMM'nin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ında yaptığı konuşmada ilişkilerin ilerlemesi adına destek vereceğini söylemesi ilişkilerin pozitif evreye gireceğinin nişanesi olmuştur. Tüm bu olaylar sonucunda önce aralık ayında Sağlık Bakanı Lütfi Kırdan başkanlığındaki bir heyet Moskovayı ziyaret etmiştir. Kırdan'ın yaptığı ziyaret, 1939 yılından 1959 yılına değin yapılan tek bakanlar seviyesindeki ziyaret olmuştur. Türkiye'de hem muhalefet hemde hükümet artık ılımlı ilişkiler kurmayı hedeflemiş ve eski yöneticilerin yaptığı hatalardan kaçınmayı prensip edinmiştir. 1960'da ise iki devlet arasında Başbakanlar düzeyinde bir görüşme amaçlanmış olsada 27 Mayıs 1960 darbesi görüşmeye engel olmuştur. Darbe sonrasında ülke içerisinde mevcut duruma yönelik iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş 27 Mayıs 1960 darbesini yapan kitlenin Sovyetlerle olan ilişkileri baltalamak istemesi görüşüdür. İkinci görüş ise darbenin amacının dünya devletleriyle olan ilişkilerin bir düzene kavuşturulmasını istenmesi görüşüdür. 27 Mayıs sonrasında Esnaf ve Sanaatkarlar Birliği toplantısında konuşan Tümgeneral Faruk Güventürk Vatan Cephesinin komünist bir topluluktan oluştuğunu Bulgaristan ve Macaristan'dada eylemlerine devam ettiğini ancak Türkiye'de bu topluluğu

engelledikleri dile getirmesi Türkiye’de komünizm ve SSCB ile olan ilişkilerin iyi gitmemesini istediklerinden kaynaklanmaktadır. Sonradanda anlaşıldığı üzere darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel’e sorulan soru⁸ bütün olayı net bir şekilde açıklamıştır (Kurban & Derman, Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980), 2015, s. 19-46). Darbenin ardından 31 Mayıs 1960 tarihinde Sovyetlerin yeni hükümeti tanınması Sovyet tarafının ilişkileri geliştirmeye çalıştığını göstermiştir. Nitekim bu durumdan ABD çok rahatsız olmuştur. Kimi zaman Türkiye ile Sovyetlerin yakınlaşması ve dostane ilişkiler kurmaya çalışması Türkiye’nin dünya düzenine bakış açısının tek bir eksene yönelik olmadığını göstermiştir.

Türkiye, Sovyet yaklaşmasının yanı sıra batılı müttefikleriyle arasını asla bozmamıştır. Sovyetler’de, ABD’nin ODP planlarından ve müttefik genişletme çabalarından endişe duymuştur. Bu yüzden Türkiye ile ilişkilerinde sürekli yakın temas kurmaya çabalamıştır. 18 Haziran 1960’ta Sovyet Lideri Hruşcov’un Cemal Gürsel’e gönderdiği mektupta, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesini ve iyi gitmesini temenni ettiklerini söylemesi Sovyet’lerin, Türkiye’nin çıkarlarına yapacağı her düşünceyi destekleyeceklerinin garantisi olmuştur.

İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmeye dönmesi açısından dönemin ilk iş birliği 27 Nisan 1961 tarihinde Türkiye-Bulgaristan-Romanya arasındaki telefon hattının Moskovaya bağlanmasıyla vuku bulmuştur. İlerleyen dönemde iki ülke 9 Haziran 1962’de Arpaçay Irmağı üzerindeki taşkınlara yönelik harekete geçmek adına Ortak Sulama Barajı Projesi’ni uygulamaya koymuştur (Tellal, 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB'yle İlişkiler, 2014, s. 769-783). Ekim 1962 yılında ise ABD’nin, SSCB’ye karşı Türkiye ve İtalya’ya “Jüpiter Füzelерini” yerleştirmesi üzerine SSCB’de Küba’ya Nükleer başlıklı füzeler yerleştirmiştir. Kübra roket krizinin getirdiği bunalımın ardından Türkiye ilişkilerin normalleşmesi adına Jupiter Füzelерini kaldırmaya karar vermiştir. Türkiye’nin aldığı karar Sovyet yetkilileri tarafından memnuyetle karşılanmıştır. 29 Mayıs 1963’te TBMM Başkanı Suat Hayri Ürgüplü’nün SSCB ziyareti iki ülke arasındaki resmi temasların başlangıcı olmuştur.

⁸ Darbe sonrasında Cemal Gürsel’e yönelilen “Sovyetleri ziyaret edecek misiniz ? sorusuna Cemal Gürsel “Zamanım olmadığı için ziyaret gerçekleştirmeyeceğim” demiştir (Kurban & Derman, 2015).

Görüşmelerde önemli bir sonuç çıkmasa da iki devlet adına verimli bir görüşme olmuştur. 21 Aralık 1963'te Akritas Planı'nı devreye sokan Rumlar ileride Kanlı Noel olarak anılacak Kıbrıs olaylarını başlatmıştır. Olaylarda Türk kasabaları ve köyleri basılmış resmi rakamlara göre 364 Kıbrıs Türkü hayatını yitirmiştir. SSCB ile ilişkiler bu konuda görüş ayrılıklarına kadar gitsede bazı hususlarda ortak görüşlere sahne olmuştur. SSCB 4 Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Güçlerinin Kıbrıs'a müdahale etmesi gerektiğini söylemiştir. NATO verilen önerge doğrultusunda Kıbrıs'a müdahale etmeyi reddetmiş ve müttefiki Türkiye aleyhine bir karar vermiştir. 450.000 Rum'un 120.000 Türk vatandaşını katlemesine müsaade etmeyen Türkiye 1964 yılında savaş uçaklarıyla Yunan mevzilerini bombalamıştır. İki NATO ülkesinde cereyan eden olaylar sonrasında NATO'nun Güney Kanadı iyice zayıflamıştır. 1964 Nisan'ında Hruşov'un adaya müdahale edilmemesi gerektiğini ve akan kanın acilen durdurulmasını talep etmesi Türkiye Hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Her ne kadar Hruşov bu açıklamayı yapsada Sovyetler Makarios tarafını desteklemiş ve silah satmıştır. ABD ise Kıbrıs topraklarını NATO çerçevesinde Yunanistan'a bağlamayı düşünmüş ve bunu Türkiye'nin hoş karşılayacağını sanmıştır. Aksine Türkiye Kıbrıs'ın bağımsızlığı düşüncesinden asla vazgeçmemiştir. Moskova'nın geniş çaplı desteğini alan AKEL, Makariosla iş birliği içinde olup Kıbrıs'ı tamamen Rum toprağı haline getirmeyi hedeflemiştir.

Türkiye, SSCB'nin sıcak denizlere inme politikası endişelerinde hiçte yanılmamıştır. Nitekim SSCB ilerleyen zaman zarfında Kıbrıs'tan askeri üs bile talep etmiştir (Qasımlı, 2013, s. 21-455). Türkiye ile Moskova arasında duraksayan ilişkilerde 29 Mayıs görüşmelerinin ardından Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'de 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihinde SSCB'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Erkin'in Moskova ziyareti 25 yılın ardından ilk dışişleri bakanları düzeyindeki görüşmedir. Türkiye ve SSCB arasında iyi giden ilişkiler zaman zaman kötüleşmiştir (Tellal, 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB'yle İlişkiler, 2014, s. 769-783).

Türkiye Kıbrıs sorununda ne SSCB'de ne de batılı müttefiklerinden yeterli desteğı alamamıştır. Türkiye'yi Kıbrıs sorununda tek destekleyen ülke Pakistan olmuştur. Bu dönemde basın tarafından da geniş çaplı sorular sorulmaya başlanmıştır. Times Gazetesine açıklama yapan İnönü Kıbrıs sorununun NATO'yu parçaladığını ve

böyle devam ederse yeni bir dünya düzenine gidilceğini, kurulacak bu düzende ise Türkiye’inde bağımsız bir şekilde yer alacağını söylemesi İnönü’nün postallarını giyip harp edeceği düşüncesini akla getirmiştir. İnönü’nün bu açıklaması artık zavallı Türkiye algısının kaybolduğunu göstermiştir (Qasımlı, 2013, s. 21-455). İki blok açısından Kıbrıs konusunda Yunanistan’ın “ENOSİS’i benimsemesi ABD ve İngiltere’den tam destek almıştır. Yunanistan’ı koşulsuz destekleyen ABD ve İngiltere en büyük müttefiki Türkiye’yi güvenlik desteği konusunda yalnız bırakmıştır. Diğer yandan SSCB ile Kıbrıs arasında imzalanan Ticaret Antlaşması Makarios’un elini güçlendirmiştir. Kıbrıs bunalımından endişe duyan Türkiye her ne kadar iki devlet arasında çözümü arasada son çareyi SSCB’de bulmuştur. Dışişleri Bakanı Erkin’in yaptığı ziyarette Sovyet Prezidyum Başkanı Mikoyan, Başbakan Kosigin, Dışişleri Bakanı Gromikov ve Dış Ticaret Bakanıyla bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kosigin’den, Makarios’a herhangi bir silah tedariği yapılmamasının güvencesi alınıp sonrasında ise iki devlet arasında Kültürel Bilimsel İşbirliği Protokolü imzalanmıştır (Tellal, 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB’yle İlişkiler, 2014, s. 769-783). Gezinin ardından Erkin’in , TBMM’de yaptığı bilgilendirme konuşmasında SSCB ile gezi öncesi Kıbrıs üzerinde görüş ayrılıklarının olduğunu ve bunların iki ülke arasındaki dostlukla giderildiğini söylemesi iki ülke arasındaki ilişkileri farklı boyuta taşımıştır.

1960’lı yıllarda Türkiye’nin yaşadığı problemlere Sovyetler çare olmaya hazırды. Ne yazık ki darbe hükümeti ABD ve Batıyla ilişkileri zedelememek adına somut adımlar atamadılar. Nitekim Demirel döneminde yaşanan sıkıntılar Türk-Sovyet ilişkilerini düzenlemiştir.

1965 yılında Demirel’in iktidara gelmesiyle SSCB’yle olan ilişkiler ikili görüşmelerle gerçekleşmiştir. 1966 yılında Kosigin’in Ankara ziyaretinde görüşülen ekonomik,ticari askeri iş birlikleri Türkiye’nin darbe hükümetinin düşüncesinden uzak olduğuna yorumlanmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayan dönemi Türkiye açısından çok yönlü dış politikaya yönelmeyi hedefletmiştir. Genel olarak bu dönemde Türk-Sovyet ilişkileri ivme kazanmıştır (Koritskiy, 2015, s. 57-70). 28 Mart 1966’da Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı olmasıyla 1967 yılında ABD’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. ABD ziyareti sırasında başkan L.Johnson’la bir görüşme

gerçekleşirmiş ve ardından Washington Ulusal Basın Merkezine röportaj vermiştir⁹. Türkiye soğuk savaş yılları boyunca batılı devletlerle olan ilişkilerinde ve üye olduğu uluslararası kuruluşlarda kendine verilen bütün vazifeleri yerine getirmiştir. Ancak müttefikleri kendini sadece bir politika aracı olarak görmüş ve gerekli samimiyeti bulamamıştır. SSCB ile ekonomik iş birliği yapan Türkiye, ABD ile daha fazla ilgilenmiştir. Ankara’da, ABD’yle gizli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı antlaşmalar üzerinde durulmuş ve bazı hususlarda tartışılmıştır (Kurban & Derman, Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980), 2015, s. 19-46).

Türkiye batılı müttefiklerinden ayrılma endişesi ve Kıbrıs olaylarında da cereyan eden Sovyetlerin sıcak denizlere inme emelleri yüzünden batılı müttefikleriyle Sovyetlerden daha yakın olmuştur. SSCB ile olan ilişkilerde devam etmiş ancak 1979’da SSCB’nin Afganistan’a müdahalesiyle durgunlaşmıştır. 1965-1979 tarihlerine kadar iki taraf arasında üst düzey ziyaretler yapılmış ve önemli ikili antlaşmalar imzalanmıştır. 25 Mart 1967 tarihinde imzalanan Ekonomik Teknik İşbirliği antlaşmasının ardından 19-29 Eylül 1967’de Süleyman Demirel ziyareti ve ardından 8-12 Temmuz 1968’de Dışişleri Bakanı Çağlayangil’in ziyaretleri artık ilişkileri yıllık görüşme rutinine bağlamıştır (Tellal, 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB’yle İlişkiler, 2014, s. 769-783).

1970’lere gelindiğinde Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir dönemin başlangıcı olan 1972 tarihli İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması imzalanmıştır (Yılmaz & Yakşı, 2016, s. 9-57). 11-17 Nisan 1972’de Yüce Sovyet Presidyum Başkanı Nikolay Podgorni Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Ziyaretin amacı iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik ve askeri iş birliği antlaşmalarının yapılmasıydı. Türkiye, Sovyetlerle yapılacak askeri antlaşmalardan kaçınırsa 8 maddelik İyi Komşuluk İlişkileri Bildirgesini imzalamıştır. Sovyetlerle yapılan antlaşmanın temeli ABD ile SSCB arasındaki imzalanan 12 maddelik AGİK bildirgesinin sonucudur. Podgorni 16 Nisan 1972’de Nihat Erim adına verdiği şeref yemeğinde ABD ile imzalanan antlaşmanın 7. ve 8. Maddelerinin Türkiye’nin Kıbrıs konusunda verdiği

⁹ Cevdet Sunay röportajında “Sovyetler Birliği, Türkiye’nin komşusudur. Onunla iyi ilişkiler bizim çıkarlarımızla örtüşmektedir” demiştir (Kurban & Derman, 2015).

mücadeleye destek olduğunu söylemesi iki ülkeninde Kıbrıs konusunda mutabık olduğunu göstermiştir. Bildirgenin ardından SSCB'nin kuruluşunun 50. Yılı sebebiyle Aralık 1972'de Moskova'ya giden Devlet Bakanı Zeyyad Baykara başkanlığındaki heyetle SSCB heyeti arasındaki ekonomik iş birliği görüşmesinde İskenderun Demir Çelik Fabrikasının kuruluşu üzerine bir antlaşma imzalanmıştır. Akabinde 17 Nisan 1973'te Karadeniz üzerinde Türk-Sovyet karasuları arasında bazı düzenlemeler hususunda yeni bir protokol görüşülmüştür.

1974 yılında Kıbrıs'taki Türk katliamlarına dayanamayan Türkiye, Bülent Ecevit'in talimatıyla Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Sovyetler ilk müdahaleyi desteklesede ikinci müdahaleyi desteklememiştir. Sovyetlerin ikinci müdahaleyi Sovyetler her ne kadar Türkiye'nin müdahalesinin meşru olmadığını düşünüp desteklemesede ilişkileri zedelememek adına adanın bağımsızlığını savunup kalıcı barış üzerine çalışmalar yapmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk halkının özgürlüğü adına yaptığı harekati çıkarları doğrultusunda hoş karşılamayan NATO ve ABD, Türkiye'ye Şubat 1975'de silah ambargosu uygulamaya karar vermiştir (Tellal, 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB'yle İlişkiler, 2014, s. 769-783).

1975 yılında ABD ile arası bozulan Türkiye silah ambargosundan dolayı güvenlik endişesinden kurtulma arayışına girmiştir. Her ne kadar SSCB ile ilişki kurmak mantıklı gelsede denge siyaseti uygulayan Türkiye, ABD ve müttefikleriyle arasındaki ilişkileri koparmak istememiştir. 1975 Aralık ayında üst düzey görüşmeler gerçekleştirmek için Demirel'in daveti üzerine SSCB Başbakanı Aleksey Kosigin Ankara'ya gelmiştir. Ekonomik iş birliği görüşmeleri gerçekleştiren heyetler bazı konularda mutabık kalmışlardır. Sovyet heyetiyle yapılan görüşmede ilk olarak İskenderun Demir Çelik Fabrikasının genişletilmesi için görüşme sağlanmış ardından Arpaçay Barajı ve Seydişehir Alüminyum Fabrikasının genişletilmesi için 700.000.000 dolarlık krediyle teknik eleman temini üzerine sözleşmeler sağlanmıştır. Sovyet Başbakanı görüşme sonrasında İskenderun Demir Çelik Fabrikasının açılışına katılmış ve Türkiye'den ayrılmadan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'le bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonrasında basında yer alan bilgilerde iki ülke arasındaki ilişkilerin Atatürk ve Lenin dönemine geri döndüğünü artık dosthane iş birliklerinin kurulacağı yeni bir dönemin başladığı aktarılmıştır (Kurban & Derman, Türkiye'nin

SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980), 2015, s. 19-46). Kıbrıs Harekatının ardından uygulanan ambargo kararı sonrası ABD başkanı G. Ford ile bakanlar ambargonun iki ülke arasındaki ilişkileri zedeleyeceğini ve Türkiye'yi SSCB'yle yakınlaştıracığını düşünüp ambargonun kaldırılmasını desteklesede Yunan Lobisinin esareti altında olan Temsilciler Meclisi bu kararı reddetmiştir. Borç batağında bulunan Türkiye bu durum karşısında artık ılımlı politikayı bırakıp kararını net bir şekilde ifade etmeye karar vermiştir. Başbakan Bülent Ecevit, CB Süleyman Demirel'i yumuşak politikalar izlemesi yönünden uyarması döneme damgasını vurmuştur. Eleştiriler üzerine dayanamayan hükümet silah ambargosuna karşılık 29 Temmuz 1975 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla İncirlik Askeri Hava Üssü hariç ABD'ye ait askeri üs ve tesislere el koymuştur. 13-18 Mart 1977'de Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in SSCB'ye yaptığı ziyarette her ne kadar silah satın alımı gündeme geldiysede hükümet bunu olumlu karşılamamıştır (Kıyanç, 2020, s. 205-240).

70'li ve 80'li dönemlerde genel olarak ikili ilişkiler AGİK çerçevesinde düzenlenmiş ve iki ülke arasında pozitif ilerleme sinyallerini vermiştir (Tellal, 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: SSCB'yle İlişkiler, 2013, s. 158-166). 1980'li yıllar ABD ve batı açısından yeniden doğuşu simgelemiştir. Petrol krizinin getirdiği bunalım dünyayı derinden sarsmış ve en çok az gelişmiş ülkeleri etkilemiştir. Dönemin ABD Başkanı Carter kendi ismi olan Carter Doktrinini gündeme getirmesiyle Carter az gelişmiş ülkelerin yaşamlarının riske girmesini umursadan SSCB'ye karşı insan hakları reformu adı altında uluslararası bir kampanya girişimi başlatmıştır. Katı bir hristiyan olan Carter'in amacı SSCB'ye karşı "Yeşil Kuşak" adı altında komünizme karşı proje başlatmasıdır. Cartel Orta Doğu'da radikal müslüman hareketleri başlatıp SSCB'ye karşı kalkan oluşturmuştur. Bu strateji Hizbullah gibi dini akımları meydana getirmiştir. Carter'in 1980 doktrini, Truman Doktrininin Basra versiyonu şeklinde olduğu net bir şekilde görülmektedir. Doktrinin ana hedefi Basra Körfezi'ndeki petrol sahalarına yapılacak herhangi bir saldırının ABD'ye karşı yapılan bir saldırı olarak görülmesi niteliğidir. SSCB ise 1980'lerde kendi içinde reforma gitmeye çalışmıştır. Ne yazık ki Sovyet liderlerinden Brejnev, Andropov ve Çernenko yaşlı olduklarından iktidardayken hayatlarını kaybetmişlerdir. SSCB'yi dönüştürecek reformlar hazırlanmış fakat yaşlı liderlerin vefat etmesi sebebiyle uygulanamamıştır. Ancak

SSCB’de ilk kez dinamik ve genç olan Mihail Gorbaçov’un iktidara gelmesiyle sistem değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır (Oran, 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: Dönemin Bilançosu, 2013, s. 9-33).

SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilere gelindiğinde temaslar 12 Eylül 1980 ihtilaline kadar giden süreçte olumlu bir şekilde ilerlemiştir. İhtilal Hükümetiyle yönünü tekrardan Batıya çeviren Türkiye, Sovyetlerin kendilerine karşı besledikleri silahlı rejimlerden rahatsızlık duymuştur. İhtilal Hükümeti’nin Sovyetlerle arasına mesafe koyması Batılı müttefiklerle yürütülecek projelerin sinyallerini vermiştir. 1980-1990 yıllarda Orta Doğu’da binlerce insanın ölümüne neden olan Körfez Savaşı, Irak-İran savaşı boy göstermiştir. Orta Doğu’da bir taraftan ABD destekli İsrail diğer taraftan Sovyet destekli BAAS rejimi Türkiye açısından tehdit unsuru olarak algılanmıştır (Topsakal, 2016, s. 33-53).

80’li yıllarda Türkiye ve SSCB açısından iki ülke arasında çatışmalar yaşansada ekonomik ve askeri iş birliklerine devam edilmiştir. Genel olarak 1980-1983 dönemi iki ülke açısından durgunluk dönemi olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra kurulan yeni hükümet heyeti ile Moskova heyeti ilk olarak BM Genel Kurulu’nda görüşmüştür. 28 Kasım-3 Aralık 1982 tarihinde Dışişleri Bakanı İltis Türkmen’in ziyareti yeni hükümetin ilişkilerde genel rutini sağlamaya çalıştığının göstergesidir. 1983 yılında Türkiye’nin “Çevik Güç”e katılmasını olumsuz karşılayan Sovyetler’in Dışişleri Bakanı Kornienko 1983-1984 tarihi Ankara ziyaretlerinde Türkiye’ye “Pershing” füzelerinin yerleşme ihtimalinin olduğunu ve bu durumun hoş karşılanmayacağını iletmiştir. Aksine Türkiye 1962 Küba Krizi’nden dersini aldığı için olası bir durumu reddedeceklerinin teminatını vermişlerdir.

1980’li yıllarda Sovyetler’le askeri durumlar haricinde ekonomik, bilimsel ve sosyal alanlarda da iş birliği yapılmıştır. Uzun vadeli programla doğalgaz antlaşmasından başlayıp farklı alanlarda da kurulan iş birlikleri 21.yy’a doğru iki devlet arasındaki ilişkilerin zeminini sağlamlaştırmıştır. Arada bazı sıkıntılar yaşansada her iki devlette sorunları aşmayı bilmiştir. İlerleyen süreçte ilişkilerin seyrini Sarp Sınır Kapısı’nın açılması ve Viyana’daki AKKA görüşmeleri izledi. Kendi iç sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalan Sovyetler AKKA görüşmelerinde

Türkiye'nin yanında olmayıp sessiz kalmayı tercih etmiştir. 1990 Ocak'ta ise Sovyet'lerin Azerbaycan'a müdahalesi gündeme geldi. Türkiye bu durumu sert bir dille eleştirsede iki ülke arasında iç meselelere karışmama prensibinden sessiz kalınması uygun görülmüştür. 1989'da başlayan Avrupa'da Doğu Bloğu'nun çöküşü 1991'de SSCB'yide büyük bir çıkmaza sürüklemiştir. Yıkılmanın eşiğine gelen gelen Sovyet'lerin çöküşü yeni dünya düzenine ayak uyduramamasından kaynaklanmıştır. CB Turgut Özal'ın 1991'de SSCB'yi ziyaret etmesi ve iki ülke arasında Dostluk İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşmasının imzalanması Türkiye ile SSCB arasındaki son görüşmeler olmuştur. Nitekim Özal'ın böyle bir fırsatı değerlendirmesi ilerde RF ile kurulan ilişkilerin temelini hazırlamıştır (Tellal, 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: SSCB'yle İlişkiler, 2013, s. 158-166).

3.6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Yeni dünya düzeniyle Keynesyen politikaların değişip artık tam anlamıyla dışa dönük sanayileşme ve liberalleşmenin dünyaya hakim olması hiç şüphesiz en çok Sovyetleri etkilemiştir. SSCB'nin dağılmasının nedeni piyasa ekonomisine ve yeni dünya düzenine ayak uyduramamasından kaynaklanmaktadır. Arabadan tutup ekmeğe kadar üretim mekanizmalarını devlet eliyle yöneten Sovyetler yeni dünya düzenine karşı gelmiş ve adapte olamamıştır. Son SSCB Başkanı Mihail Garboçov dönemine kadar bile Moskova en çok askeri ve uzay alanlarında çalışmalar yapmıştır. Batı ise uzay çalışmaları için harcadığı parayı en kolay yönden geri kazanmıştır. Örnek olarak Batının Sovyetlerden farkı uzak teknolojisi alanında kullandığı hammaddeleri farklı alanlarda da üretime sokup piyasaya sürmüşlerdir. Sovyetler'in bu dönemde halk için arza yönelmeyip uzay testleri ve silah üretimleriyle uğraşması halkı huzursuzlaştırmıştır. Sonuç olarak yıkılmanın eşiğine gelen SSCB'yi petrol ve doğalgaz gibi kaynakları da kurtaramamıştır (Ivshina, 2021).

Aralık 1991 tarihinde kaosa sürüklenen Sovyetler'de mevcut düzenin Moskova'yı da ateşe atacağını bilen Garboçov istifasını vermiştir. Çok geçmeden Moskova'da SSCB bayrakları inmiştir. Anlaşılan mevcut sistemi sürdüremeyen ve

sürekli olarak içinde tuttuğu ortak rejim ülkelerini beslemek zorunda kalan Moskova artık RF olmaya karar vermişti. Türkiye açısından 1991 Mart ayında CB Turgut Özal’la Garboçov’un yaptığı görüşmede yapılan anlaşma SSCB’nin çökmesiyle bertaraf edilmiştir. Türkiye’nin RF’yi tanımasının ardından 1992 yılında resmi temaslar sürdürmek amacıyla dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Moskova’yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin devamını Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev’in Ankara’ya yaptığı seyahat izlemiştir.

1991’de SSCB’nin çöküşü Türkiye Cumhuriyeti açısından dönüm noktası olmuştur. Varşova Paktı’nın rafa kaldırılması Kafkasya ve Orta Asya’da yeni bir güç arayışına sebebiyet vermiştir. Türkiye bu konuda bilinçli olduğundan ve bölgede istikrarı sağlamasının kendini diğer devletler nezdinde “abi” olarak göstereceğinden bütün kaynaklarını bölgeye lanse etmiştir. Söz konusu durumla uluslararası arenada abi rolünü Türkiye ve İran’ın yapacağı düşünülse de bölgedeki aktif rolü Türkiye ve Rusya üstlenmiştir (Özbay, 2011, s. 35-77).

Oran’ında görüşlerinde SSCB’nin yıkılması yeni dünya düzeninde Batılı devletlerin hegemonyasının başlangıcı demektir. İki bloklu dönemde denge kavramını uygulayan bir çok devlet artık bu politikadan vageçmek zorunda kalmıştır. Ne yazık ki SSCB’nin yıkılması dünya düzenini tehlikeye atmıştır. Çoğu bağımsız ülkenin elinde nükleer güç başlıklarını bulundurması ve askeri güç olarak caydırıcı olması iki bloklu dönemin sona ermesiyle bir çok alanda bölgesel çatışmalara yol açmıştır. SSCB’nin dağılması Rusya ve üye devletlerde belli başlı problemlere yol açmıştır. Sovyetlerin dağılmasını kestiremeyip reformlar yapan Garboçov’un yerine Rusya’da fırsatçı Boris Yeltsin’in gelmesi ve ekonomiyi mafyanın yönetmesi uluslararası toplumda Rusya’nın aşağılanması sebep olmuştur. Örnek olarak Çeçen Savaşı’nda tankını satan askler ve ekonomik sıkıntıda hayat kadınlığının artışı Rusya’da, Vladimir Putin’i iktidara getirecektir. Putin, Sovyet kültürüyle yetiştiğinden Rusya’nın kendi itibarını kurtarması ve aşağılanmasını önlemek adına Rus milliyetçiliğine ağırlık verecektir (Oran, 1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu, 2013, s. 203-242). Türkiye ve Rusya açısından her iki devlette Orta Asya’da egemen olmak istemiştir. Türkiye Orta Asya’da 1990’lı yıllarda belli başlı hatalar yapmıştır. Eski SSCB üyesi olan Türklerle ve müslümanlarla etkileşim kuran Türkiye din kartını

kullanmak istemiştir. Ne yazık ki Türkiye, SSCB'nin politikalarını bilmediğinden Sovyetler'in İslam'a karşı politika yürütmediğini anlayamamıştır. Sadece Rusya ile rekabet etmeyen Türkiye bölgede İran destekli islami rejimin yayılmasına karşıda mücadele etmiştir. Türkiye kuşkusuz bu konuda başarılı da olmuştur. Nitekim Türkiye'nin kendi yerini alacağını anlayan Rusya kürt halklarının özgürlüğü adı altındaki terör eylemlerine destek vermiştir. Rusya'nın bu tedbirleri almasının amacı aslında Stalin döneminden gelen Pan-Türkizm anlayışından kaynaklanmaktadır. Ruslar özellikle Pan-Türkizm'e karşı çalışmalarını Demirel'in 1992'de Orta Asya ziyaretinden sonra başlatmıştır¹⁰ (Aydın, 2013, s. 35-77). Türkiye'nin Sovyetler yıkıldıktan sonra dış politikasında belli başlı değişiklikler olmuştur. Denge politikasının yerini bütün taraflarla dostane ilişkiler kurma ve ticaret hacmini geliştirme anlayışı kaplamıştır. Türkiye, SSCB'nin yıkılıp yerine gelen Rusya'nında yeni bir güç olmasından Orta Asya ve Kafkaslardaki devletlerle iyi ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Nitekim 1984'te Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve PKK terör örgütünün Türkiye'de yaptığı terör eylemleri Türkiye'yi kendi içişleriyle ilgilenmeye zorlamıştır. RF ve Türkiye her ne kadar rekabet içinde olsada bazı alanlarda sorun yaşamış bazı konularda ise iş birliği içinde olmuştur. Sorunlu konuların ilki Adriyatikten Çin Seddi'ne Türk Dünyası Sloganı ve Ülküsü Rusya'yı rahatsız etmiştir. Nitekim Rusya kendi kıta sahanlığında bulunan devletlere herhangi bir girişimde bulunulmasını kendisine yapılan bir saldırı olarak tanıması Türkiye'yi düşünmeye zorlamıştır. Türkiye ve Rusya sadece Kafkaslar'da ve Orta Asya'da rekabet içinde olmamıştır. Balkanlar'da karşılaşılan iki devlet Bosna-Hersek ve Kosova olaylarında farklı devletleri ve düşünceleri desteklemiştir. Enerji rolüne gelindiğinde ise her iki devlette Hazar Havzası ve Kafkaslar'daki taşınacak olan enerjinin güzergahını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek istemiştir. Petrol-Doğalgaz şirketlerinin taşınacak enerjiyi Rusya üzerindeki Novorossiysk Limanı olarak belirlemesi Türkiye'yi bazı dış politikalar üzerinde durmaya zorlamıştır. Türkiye alınan karar sonrasında 1994-1998 yıllarında iki tüzükle boğazlarda kısıtlamaya gitmiştir. Güvenlik alanlarındada bazı sıkıntılar yaşanmıştır. G.K.R.Y'ye satılan S-300 savunma füzeleri Türkiye'yi endişelendirmiştir. Türkiye olası durumun kendi iç güvenliğine

¹⁰ Demirel'in Türki devletlerin Rus Rublesinden kurtulmadıkça tam bağımsızlık elde edemeyeceğini söylemesi iki devlet arasındaki ilişkiyi rekabet ve çatışma ortamına sürüklemiştir (Aydın, 2013).

sıkıntı yaratacağından ABD ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiş. Alınan kararlar doğrultusunda S-300 savunma sistemleri Girit üzerine konuşlandırılmıştır. Türkiye ve RF arasında sorun olan bir diğer konu ise Çeçenlerin bağımsızlık arzularıydı. I. ve II. Çeçen savaşlarında Türkiye, RF karşıtı bir tutum izlemiştir.

1999'da RF'yi ziyaret eden Bülent Ecevit ilişkileri yoluna koymak amacıyla görüşmeler yaparken ve bazı taahhütler sunarken Şubat 2000'de dönemin koalisyon hükümeti MHP'li Devlet Bakanı Abdulhaluk Çay Groz'ninin düşmesiyle savaş yeni başlıyor demesi RF'nin Türkiye'ye karşı sert bir protesto notası vermesine sebep olmuştur (Tellal, 1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Rusya'yla İlişkiler, 2013, s. 540-550). Ecevit yaptığı bir kısım ziyaretlerle verdiği cevaplarda RF'ye karşı güven vermiştir. Neticesinde iki devlet arasında Terörle Mücadele Ortak Deklarasyonu yayınlanmıştır. İki ülkenin hem terörle mücadele deklarasyonunda hemde enerji alanındaki iş birlikleri 2000 dönemine doğru iki devlet arasındaki ilişkiye ivme kazandırmıştır. 2000'li yıllara gelinmesiyle iki ülke arasında yüksek seviyeli ve düzenli politik temaslar kurulmuştur (Özbay, 2011, s. 35-77).

2000 yılı sonrasında Putin'in tam yetkiyle iktidar koltuğuna oturması RF'da belli başlı temel politikaların değişmesinde rol oynamıştır. Bunlar çevre ülkelerle komşuluk ilişkilerini geliştirmek, enerji kaynaklarında istikrarı sağlamak ve ticari ilişkilere önem vermek olmuştur. RF ile Türkiye arasında 2000'li yıllarda bir çok ziyaret gerçekleşmiştir (Çelikipala, 2013, s. 532-559). RF Başbakan Yardımcısı İlya Klebanov Rusya Devlet Başkanı Özel Temsilcisi olarak yaptığı Ankara ziyaretinde ilişkilerin 80.yılını beraber kutlamışlardır.

2000 yılında Newyork'ta yapılan Millenium Zirvesi'nde RF Devlet Başkanı Vladimir Putin ile CB Ahmet Necdet Sezer arasında üst düzey görüşmeler gerçekleşmiştir. Diğer bir görüşmenin ise Rusya Başbakanı Mihail Kasyanov'un Ankara'ya resmi bir ziyaret düzenlemesiyle gerçekleşmiştir. Kasyanov'un yaptığı açıklamada “ortaklarımız” ifadesini kullanması iki ülke arasındaki ilişkilerin soğuk savaş dönemi sonrasında ne denli geliştiğini göstermiştir. 11 Eylül'de ABD'de El-Kaide terör örgütünün ikiz kulelere yaptığı saldırı ABD ve Rusya'yı yakınlaştırmıştır. Şüphesiz Rusya'nın terörle mücadele konusunda Türkiye'yi anlaması, Türkiye'ninde

AB üyeliğinde bir takım sıkıntılar yaşaması ilerleyen dönemde Avrasya İşbirliğinde RF ile Ortak Eylem Planı imzalanmasına neden olmuştur.

7 Mart 2002 tarihinde dönemin Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılıç'ın AB'ye karşı Rusya ve İran'la iş birliği yapılmasını önermesi döneme damgasını vurmuştur. Rusya Genelkurmay Başkanının 14-18 Ocak 2002'de Türkiye ziyaretinde iki ülke arasındaki Askeri Personel Eğitim İşbirliği antlaşmasının imzalanması Türkiye'nin NATO'dan ve AB'deki müttefiklerinden yeterli desteği alamamasından kaynaklanmaktadır. Irak konusuna gelince Recep Tayyip Erdoğan'ın Moskova ziyaretinde Irak'ın toprak bütünlüğünü korumasını sağlamak adına iki devlette aynı görüşe sahip çıkmıştır. AKP'nin iktidara gelmesiyle ise ilişkiler Cumhuriyet tarihinden bu yana en büyük zirveyi yaşamıştır (Özbay, 2011, s. 35-77). İlerleyen dönemde Putin'in yaptığı bir konuşmada iki devletinde terörle mücadele alanında aynı durumu yaşadığını belirtmesi olumlu karşılanmıştır. Ne yazık ki Putin'in Çeçenistan'da öldürülen Türk pasaportlu teröristler konusunu açması, Türk heyetinin de RF'nin PKK terör örgütünü resmi olarak tanımasını talep etmesine yol açmıştır. Nitekim Putin'in Türkiye'yi terör algısına alma girişimleri olumsuz sonuçlanmıştır.

31 Mayıs 2006 yılında RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Ankara ziyareti döneme damgasını vurmuştur. Lavrov'un basın mensuplarına verdiği röportajda kendisine yöneltilen PKK terör örgütünü terör listenize alacak mısınız sorusu Lavrov tarafından geçirtilmiş ve hayal kırıklığına neden olmuştur. 2000'lerde yaşanan bir önemli konu ise bölgesel güvenlik konularını tehdit eden bir olaydır. ABD'nin 1999'da NATO'ya aldığı Polonya ve Çek Cumhuriyetleri'ne savunma füzeleri yerleştirmeyi istemesi bölgesel alanda büyük bir krize yol açmıştır. RF buna müteakiben 11 Aralık 2007'de AKKA'yı askıya almıştır. Türkiye bu olayların kendisinde ilgilendirdiğini ve bölgesel alandaki etkinliklerini sarsacağını anladığından her ne kadar iki tarafı uzlaştırma yoluna götürmeyi denesede RF kendi güvenlik sorunlarına karşılık 7-8 Ağustos 2008'de Gürcistan'a operasyon düzenlemiş ve sonrasında Ahbazy ve Güney Osetya'yı bağımsız bölge devletleri haline getirmiştir (Çelikpala, 2013, s. 532-559).

Vladimir Putin döneminde ikili ilişkilerin farklı olmasının bir diğer sebebi ise Rus-Gürcü çatışmalarının yaşandığı dönemde iktidara milliyetçi cephenin gelmesiydi. Ruslara karşı harekete geçen gürcüler kaybettikleri toprakları geri almaya çalışsada başarılı olamamışlardır. Asıl önemli olan konu ise Gürcistan'ın Türkiye'den askeri yardım istemesi ve Türkiye'nin bu durumu reddedip insani yardım göndermesi olmuştur. Bu durum RF ile ilişkilerde bölge aktörlüğü açısından ortak hareket edildiğinin göstergesi olmuştur. Yaşanan olayın ardından 2009 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve RF arasında Dostluk ve Komşuluk İlişkilerini geliştirmek maksadıyla ortak bir deklarasyon imzalanmıştır. Deklarasyonda 1921 yılındaki Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'na atıfta bulunulması eski dönemdeki ilişkilerin geri döneceğine yorumlanmıştır. Ne yazık ki iyi giden ilişkiler 2009 sonrasında bazı dalgalanmalara doğru sürüklenmiştir. RF ve Türkiye'yi karşı karşı getiren ana konu iki ülkeninde Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da farklı amaçlar gütmelerinden kaynaklanmıştır.

2011'de başlayan Suriye İç Savaşı görüş ayrılığının en net açıklayıcısı olmuştur. Türkiye'nin Suriye'deki muhalif güçleri ve sunni halkı desteklemesi Rusya'nın ise Esad Rejimi'ni desteklemesi Orta Doğu'da büyük rekabet alanlarına ve iç güvenlik sorunlarına yol açmıştır (Yeşilot & Özdemir, 2016, s. 55-73). 2014 yılında ise Orta Doğu sorunu sonrasa başka bir sorun daha ortaya çıkmıştır. Kırım Parlamentosu Başkanı Vladimir Konstantinov'un 20 Şubat 2014'te Moskova'ya yaptığı ziyaret sonrasında Kırım'ın, Rusya'ya bağlanması için 25 Şubat 2014'te Rus yanlısı güçler parlamentoyu basmıştır. Parlamento Başkanı Konstantinov'un 26 Şubatta Rusya'ya katılma referandumunun yapılmasının olası olduğunu ve görüşüleceğini açıklaması dünya gündemini sarsmıştır (AA, 2021). Kırım Referandumu için mitinglerin başlamasıyla Kırım'lı Tatar Türkleriyle Rus ayrılıkçı gruplar karşı karşıya gelmiştir. Nitekim 16 Mart 2014'te Rusya'nın yaptığı referandumla Kırım'ın Rusya'ya bağlandığının bildirilmesi Türkiye ve Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun yaptığı açıklamada Türkiye'nin ve Karadeniz üye ülkelerinin sıkıntıya girdiğini bölgedeki Türk kökenli halkın haklarının gasp edildiğini ve yaşanan durumun Karadeniz istikrarını bozduğunu söylemesi RF tarafından hoş karşılanmamıştır.

2015'te Suriye'deki sorunların giderek artmasıyla Orta Doğu yangın yerine dönmüştür. Vladimir Putin'in emriyle Suriye'ye Rus hava birliklerinin yerleştirilmesi ve hava birlikleri uçaklarının Türkiye sınır bölgelerini bombalaması iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir (Yeşilot & Özdemir, 2016, s. 55-73). 24 Kasım 2015'te yaşanan bir diğer olay ise Türk hava sahasını ihlal eden iki Rus yapımı Su-24 tipi seyrüsefer/atak savaş uçaklarının ihlal uyarılarına karşı gelmesiyle TSK tarafından düşürülmesi olayıdır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ise olayın ardından yaptığı açıklamalar olayı özetlemektedir¹¹ (Arslan, 2015). Olayın ardından Türkiye'ye karşı düşmanca tavır takınan Rusya ilk olarak Rus savaş gemisi tarafından Türk balıkçı teknesine Ege Denizi'nde taciz ateşi açmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş yaşanan hadiseye çok sert açıklamalar yapmıştır. İkinci olay ise boğazdan geçen Rus savaş gemisindeki bir askerin karadan havaya irtifalı bir füzeyi omuzlarında taşıması olmuştur. Bu hadisenin ardından Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov konuyla ilgi Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak kendisine Montreux sözleşmesindeki prensipler hatırlatılmıştır (Yeşilot & Özdemir, 2016, s. 55-73).

Uçak krizine karşılık bazı yaptırımlar yapmak isteyen Rusya ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda Türkiye'ye belli başlı yaptırımlar uygulamıştır. İlk olarak 25 Kasım'da alınan kararla 1 Aralık'ta Türkiye'den beyaz et ithalatı askıya alınmıştır. Nitekim bu olayda Rus kamu kuruluşu Rosselkhoznadzor'un kararın bir yaptırım olmadığını ithal edilen beyaz etin gıda güvenliği açısından bazı tehlikeler içerdiğini söylemesi ilk yaptırımı kapsam dışına almıştır. 25 Kasım'dan itibaren Rus gümrüklerinde ihraç edilen ürünlere sebepsiz yere red verilmesi ve geri gönderilmesi gerilimi ateşlemiştir. 26 Kasım'da yapılan bir diğer yaptırım ise Tarım Bakanı

¹¹ 24 Kasım Erdoğan: "Türkiye'nin kendi sınırlarını koruma hakkında herkes saygı göstermelidir. Türkiye Suriye'de muhalif grupları samimiyetle destekliyor"

26 Kasım Erdoğan: "Özür dilemesi gereken bir taraf varsa, bu biz değiliz. Hava sahamızı ihlal edenler özür dilemeli, Rus uçağı olduğunu bilseydik, belki uyarımızı farklı şekilde yapardık"

28 Kasım Erdoğan: "Yaşanan hadiseden dolayı gerçekten üzgünüz "Biz böyle olmasını arzu etmezdik, istemezdik ama maalesef böyle bir şey oldu. Temenni ederim ki bundan sonra böyle bir şey olmaz"

1 Aralık Erdoğan: "Biraz sabırlı olalım. Biz duygusal davranmayalım. Bütün bunların hepsini görelim. Eteklerde ne kadar taş varsa dökülsün, ondan sonra bizde de varsa birikmiş taşlar, biz de dökmeye başlarız" demiştir (Arslan, 2015). Erdoğan'ın açıklamaları Rusya'ya karşı tavır alma veya ilişkileri düzenleme konusunda arası boşluk bırakılmış ifadeler olarak değerlendirilmiştir.

Aleksandr Tokacev'in Türkiye'den ithal edilen bazı ürünlerin rus normlarına uymadığını ve bazı ürünlerde akdeniz sineği tehlikesi olduğunu söylemesi mesnetsiz bir açıklama olmuştur¹². Rusya'nın gıda konusunda yaptığı yaptırımlar ilerde İran ve Ahbazy'a'dan yaş meyve ve sebze alma isteğinin doğmasına sebep olacaktır. Türkiye açısından en büyük ekonomik yaptırım ise Rus şirketlerinin Türkiye'ye turizm faaliyetlerini askıya alması olmuştur. Türkiye açısından turizm gelirinin baya düşmesi ekonomik olarak sıkıntı yaratmıştır (Taşcı, 2020, s. 81-114).

19 Aralık 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un sanat sergisinde suikaste uğraması, 15 Temmuz 2016 yılında FETÖ'nün askeri darbe girişimiyle beraberinde Türkiye ile ABD arasında güven krizi yaşanmaya başlamıştır. Türkiyenin geleneksel müttefiki olan ABD'den hızla kopuşun gerçekleşmeye başlaması artık Moskova'ya kapının açılacağını belirtisi olmuştur. Siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda Türkiye'nin yaşanan bu olayları sınaması ve FETÖ ile ilişkisinin olduğunu düşünmesi üzerine, Türkiye ile Rusya birbirleriyle olan iş birliklerini arttırmaya gayret göstermiştir. Türkiye, bu olayların üzerine askeri alanda iş birliği yaptığı ABD'ye güveni azalmış ve Moskova'yla askeri alanlar da güvenli bir şekilde iş birliği yapacağına inanmıştır (Özgen, 2017, s. 70-76). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'e mektup göndermesiyle sorunlar yavaş yavaş çözülmeye başlanmıştır.

İlişkilerin düzene kavuşmasından sonra atılan en önemli adım Türk Akımı Boru Hattı Projesi olmuştur. Türk Akımı 8 Ocak 2020 yılında RF Başkanı Vladimir Putin'in katılımıyla açılmıştır (Taşcı, 2020, s. 81-114). 27 Eylül 2020'de Azerbaycan-Ermenistan arasında patlak veren II. Dağlık Karabağ sorunu bölgesel bir savaşa dönüşmüştür: Türkiye'nin kardeş ülke Azerbaycan'a bağımsızlık savaşında SİHA'lar ve yerli askeri mühimmatlar vermesi bölgede rollerin değişmesine sebep olmuştur. Nitekim savaş Rusya'nın arabuluculuğuyla son bulmuştur. 10 Kasım'da antlaşmayı imzalayan Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in 5. Madde için barış gücü merkezinde Türkiye'ninde yer almasını istemesi Türkiye ve Rusya arasında yeni ilişkileri şekillendirmiştir (Köker, 2020). 2020 yılında başlayan COVID-19 pandemisi

¹² Yaklaşık 16.000 kg nar gümrükten bahaneyle geri gönderilmiştir.

bütün dünyayı derinden etkilemiştir. Ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere neredeyse hayatın tüm alanlarını felç etmiştir. Pandemide Rusya-Türkiye arasında uçuş yasaklarının da gelmesiyle ilişkiler ekonomik yönden zedelenmiştir. 2021-2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında siyasi tartışmalar başlamıştır. Putin'in parlamentodan onay almasıyla 21 Şubat 2022'de RF Donetsk ve Luhans Halk Cumhuriyetleri'ni resmen tanıdığını açıklamıştır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya Özel Askeri Operasyon başlattığını duyurmasıyla savaş başlamıştır. Savaş hiç kuşkusuz bütün dünyayı derinden etkilemiştir. Avrupa başta olmak üzere dünyanın temel gıda ihtiyacının en önemli maddesi olan tahılların çoğu Karadeniz limanlarından dünyaya ulaşmaktaydı. Savaşın patlak vermesiyle tahıl akışını durduran devletler dünyada ekonomik bunalımın ve gıda yetersizliğinin kapısını aralamıştır. Nitekim Rusya ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler iyi olduğundan CB Erdoğan'ın BM'de ve G20 devletler zirvesinde yaptığı konuşmalar hoşnutlukla dinlenilmiştir. Erdoğan'ın gıda krizini önleyecek olan girişimi neticesinde iki devlet arasında tahıl ve yiyecek maddelerinin Ukrayna limanlarından sevki girişim belgesi imzalanmıştır. Bir diğer önemli olay ise CB Erdoğan'ın, RF Devlet Başkanı Putin ve Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski ile yürüttüğü diplomasi trafiği sayesinde 22 Eylül'de Rusya ile Ukrayna arasında 200 savaş esirinin takası mübadelesi gerçekleşmiştir. İlerleyen zaman diliminde Rusya'nın Kırım Köprüsü ve Sivastopol deniz üssüne Ukrayna kuvvetlerinin saldırı yapmasını bahane eden RF Tahıl Antlaşmasını sonlandırmak istemiştir. Erdoğan'ın iki devlet arasında uzlaştırma politikasıyla sorun çözülmüş ve antlaşmanın 120 gün uzatılmasına hüküm verilmiştir (AA, 2023).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GÜNCEL GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

4.1. SAVUNMA SANAYİ İŞ BİRLİĞİ

21. yüzyılın uluslararası savunma ve güvenlik arayışı ortamı, küresel güç dengelerindeki değişimlerle şekillenmiştir. Bu değişimlerin en dikkat çekici unsurlarından birisi, Türkiye ve Rusya arasındaki savunma sanayii iş birliğinin gelişimi ve dönüşümüdür. Türkiye ve Rusya, tarih boyunca karmaşık ve inişli çıkışlı ilişkiler yaşayan iki ülke olup, bu ilişkiler çeşitli dönemlerde stratejik ortaklık, gerilim ve rekabetler şeklinde değişkenlik göstermiştir. Ancak, son yıllarda savunma sanayi alanındaki yapılan iş birliği faaliyetleri, iki ülkenin de ulusal güvenlik stratejileri açısından büyük bir önem teşkil etmiştir (Yalçın, 2019, s. 56-72).

Türkiye'nin savunma sanayi hamleleri, 2000'lerin başından itibaren büyük bir evrim geçirmiştir. Türkiye, savunma sanayii de dışa bağımlılığını azaltma ve yerli üretim kapasitelerini güçlendirme hedefiyle, çeşitli stratejik adımlar atmıştır. Bu süreçte, Batı bloğu ülkelerle ilişkilerde yaşanan gerilimler ve uluslararası baskılar, Türkiye'yi alternatif savunma kaynakları aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamla, Rusya'nın savunma sanayi alanındaki tecrübesi ve teknolojik deneyimleri, Türkiye için önemli bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır (Akman, 2021, s. 34-51).

Rusya'nın, dünya genelinde çeşitli ülkelerle savunma sanayi iş birlikleri kurma konusundaki tecrübesi ve birikimleri, Türkiye ile olan ilişkilerinde de önemli bir rol oynamaktadır. İki ülke arasındaki savunma sanayi iş birliği, yalnızca askeri mühimmat alışverişiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda teknoloji transferi ve ortak üretim gibi geniş bir yelpazeyi kapsamıştır (Deniz, 2020, s. 20-35).

4.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Başlayan Yakınlaşma

İlerleyen dönemlerde Kıbrıs Barış Harekatinin olması vb. durumlar yüzünden ABD ile olan ilişkiler sekteye uğramıştır.

Bunun sayesinde dengeli bir politika izleyen Türkiye'nin, Rusya ile olan ilişkileri gelişme evresine yönelmiştir. Rusya, 1992 yılında Türkiye'nin yani TSK'nın ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünerekten, Türkiye'ye 2 adet Mi-24 hind taarruz uçağı ve 1 adet Mi-26 Halo ağır nakliye helikopterlerini Ankara'ya tanıtmaya getirmiştir. Yapılan girişimler de somut adımlar atılmasa dahi Rusya'nın ucuz alım yönlü ekipmanları Türkiye'nin ilgisini çekmiştir. Düşük birim ve ucuz maliyetleri açısından bu ürünler Türkiye'nin ilgisini çeksede bu dönemde bu uçakların alımı gerçekleşmemiştir. Bir süre sonra ise 1992'nin sonlarına doğru silah ticaret alanının genişlemesinden ötürü Türkiye, Rusyayı alternatif bir kaynak olarak görmeye başlamıştır. Bu başlangıç Türkiye-Rusya arasındaki silah ticaretinin nüvelerini ortaya çıkarmaya başlamıştır. 28-31 Ekim 1992 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Sezgin ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Bitlis'in Moskova ziyaretleri kapsamında gerçekleştirdiği bir dize görüşmelerde, Rusyanın Türkiye'ye olan Eximbank kredilerinin olması maksadıyla Rusyadan 300.000.000 \$ değerinde askeri silah ve techizat alımı için müzakerler başlamıştır. JGK'nın ihtiyaçları doğrultusunda alınacak olan askeri techizatlar şu şekilde olmuştur: Mi-17 helikopteri, BTR-60 ve BTR-80 zırhlı personel taşıma aracı (ZPT), piyade silahları ve mühimmatlar yer almıştır. TSK'nın görüşmelerinde bu silahlara dair resmi bilgiler olmasada TSK envanterinde: PK(Biksi) makineli tüfekleri, RPG-7¹³ geri tepmesiz tanksavar roketatari, AK-47 (kalaşnikov) piyade tüfeğı ve Dragunov (Kanas) keskin nişancı tüfekleri yer almaktadır. Bu mühimmatların tedariğı ve ödemelerine yönelik olarak atılan adımlarda ise 1992 sonlarına doğru 300.000.000 \$ lık bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmede ilk ödeme olan kısmı 75.000.000 \$ olup bunun 60.000.000 \$ lık kısmı Rusya'nın

¹³ RPG-7: Sovyetler birliğı zamanında yapılmış olan geri tepmesiz etki özelliğıyle tanksavar niteliğı taşıyan etkili bir silahtır. Etki menzili 400 metre olmaktadır. PKK ile mücadelede RPG-7'ler büyük önem taşımaktadır. Uzunluğu 950mm olup Ağırlığı 7kg'dır Üretim adeti ise 9.000.000+'dır.

Türkiye'ye olan Eximbank kredi borçlarına sayılmış, geri kalan 15.000.000 \$ lık kısmı ise Türkiye'nin mal satışı ve hizmet satışı ile ödemesi öngörülmüştür.

Yapılan anlaşma sonucunda Türkiye'nin Rusya ile silah ticareti yapan ilk NATO ülkesi olması da büyük bir önem taşımaktadır (Özgen, 2021). Rusya ile silah ticaretinin başlaması son bulacak veya aksayacak şekilde olmamıştır. Bunun beraberinde 1993 yılında Türkiye-Rusya arasında Kazan Helicopters firması ile anlaşma sağlanmış olup bu anlaşma 65.000.000 \$ dolarlık bir sözleşme niteliğini taşımıştır. Bu anlaşmada bahsi geçen konular 19 adet Mi-17IV/IV-A ve 2 tane hava ambulansı şeklindedir. JP firması bahsi geçen ekipmanların üretimini gerçekleştirecek olup dört yakıt alacak şekilde modifikasyondan geçirmiş ve Türkiye'ye iki yılda garanti süresi vermiştir. Tataristan'da üretimi gerçekleştirilen bu ekipmanların 6'sının 1995 yılının Mart ayında teslimatı gerçekleştirilmiştir. Ancak Mi-17¹⁴'lerin uçurularak getirilen bir kısım helikopterlerinde teknik sıkıntılar yaşanmış dolayısıyla bunların kabulüde 1996 yılına tekabül etmiştir. TSK envanterine giren bu helikopterler, yüksek irtifa alanlarında uçuş sağlayabilmektedir. Teknik olarak güçlü olan bu helikopterler hızı bakımından yavaş (hantal) kalmıştır.. JGK(Jandarma Genel Komutanlığı) bünyesinde askeri personel taşıma ve nakli idari ekipmanların taşınmasını sağlayan bu helikopterler uzun süre JGK tarafından kullanılmıştır (Özgen, 2021). Teknik arıza bakımından Rusya'ya 2004 yılında 4 adet helikopter geri gönderilmiştir. Gönderilen 4 adet helikopterin geri gelememesinin nedenlerinden birisi, Türk taraflarının yarattığı sorunlar sebebiyle çıkmıştır. JGK uyuşmazlık halinde işlemlerin Türkiye adalet makamlarında görülebileceğini sağlayacak şekilde bir sözleşme maddesi imzalamıştır. Nitekim Rusya Federasyonu şirketlerinin basit bir manevrasıyla bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhine dönmüştür. 1992 yılında Rusya Federasyonu'ndan alınmış olup yılan hikayesine dönen 19 adet helikopterde ise uzun uğraşlar sonucunda başarı sağlanılmıştır. 9 yıldır Rusya'da bekletilen 4 helikopter ise dönemin başbakanı Recep

¹⁴ Mi-17 NATO'daki ismiyle Hip-H kod adıyla geçmektedir. Bir çeşit Sovyet taşıma helikopteridir. Taşıma helikopterlerinin daha güçlü motorlarla donatılmış halidir. Kuyruk motoru sancak tarafında değil iskele tarafında bulunmaktadır. 13 ton sınıfında bulunmaktadır. Zorlu hava koşullarında çalışan çift motorlu bir helikopterdir ve turboşaft motorları için türbin girişlerinde ek hava filtreleri bulunmaktadır. NATO koduyla geçen helikopterlerden birisidir. Bu özelliklerinin yanı sıra 24 askeri personel taşıma özelliğine sahip ve silah ve ekleyici yakıt taşıma kapasitesine sahiptir. Günümüzde bir çok ülkede hizmet vermektedir.

Tayyip Erdoğan'ın, Rusya gezisinde gündeme getirilmiştir. Bu görüşmelerin sonunda helikopterlerin mayısa kadar Türkiye'ye iade edilmesinde mutabakat sağlanabilmiştir. Türkiye PKK ile mücadele kapsamında 1992'de Rusya'dan 19 adet Mi-17 helikopteri almıştır. Bu helikopterlerin ikisi Hakkari'de teknik arızalar nedeniyle düşmüştür. Diğerlerinde ise bazı mekanik arızalar oluşmuştur. Hükümet 2002'de depo seviyeleri bakımlarının yapılması için ihale açmıştır. Üretici firma oboromprom yüksek fiyat teklifi verince, iş 13.500.000 \$ teklifi ile Joint Stock Company (JSC) İsimli Rusya Federasyonu'na ait firmaya kalmıştır. İhale sözleşmesinde 17 adet helikopterin dörderli gruplar halinde bakımlarının yaptırılıp Türkiye teslim edilmesi karara bağlanmıştır. İki adeti ambulans olan dört helikopter için 2004'te Rusya'nın St. Petersburg fabrikasında çalışmalarına başlanmıştır. Helikopterler burada işlemlerine başlamış ancak 9 yılda dört helikopterin bakımı tamamlanıp Türkiye'ye teslim edilmemiştir. JGK, gövde servis ömürleri dolduğu için bakım sırası bekleyen 13 adet helikopterin uçuşlarına 2004'te yasak getirmiştir. Rus kazan firması 14 Ekim 2002'de imzalanan sözleşme görüşmelerinde, 21 Mayıs 2007'de şirketin yükümlülüklerini yerine getirmediği ifadeleri ile sözleşmeyi iptal etmiştir. Rusya'ya götürülen dört helikopterin akıbeti ise uzun süre öğrenilememiştir. İhalede çok büyük hatalar yapılmış olup sonuçları sonradan anlaşılmıştır. Türkiye son olarak projeyi JGK'dan alarak Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na (SSM) devretmiştir. SSM helikopterleri Rusya'daki JSC Kazan'ın alt yüklenici firmalarının Tesisleri'nde bulmuştur. Sökülmüş halde Rusya'da bulunan helikopterlerin bakımı yaptırılmak üzere harekete geçilmiştir (Airport Haber, 2011). 1996 yıllarında Mi-17'ler modernizasyona ihtiyaç duymuştur. Bunun nedeni, PKK terör örgütü ile mücadelede helikopterlerin hem hantal olarak görevini yerine getirememesi, hem de örgüt militanlarının kullandıkları omuzdan atılan ısı güdümlü hava savunma füzelerine karşı yetersiz özellikler taşıması olmuştur. Bunun için SSM, Macaristan'ın Danubian Aircraft Company (DAC) şirketinden 2.000.000 \$ lık bir bedelle tedarik ettiği kitlerle Infired Suppressor System¹⁵ (IR) leri bu helikopterlere modernize etmiştir. Sonraki süreçte Aselsan özellikle körfez ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti başta olmak üzere

¹⁵ IRS; Terör örgütlerinin veya savaş militanlarının kullandıkları omuzdan atılmalı, ısı güdümlü füzelerine karşı koruma maksadıyla yapılacak olan kızıl ötesi bastırıcı olarak ta adlandırılan füzelere karşı beka yeteneğini arttıran kit sistemidir.

yaklaşık sayısı 9000 üzerinde ki Mi-17 serisi hava platformlarının modernizasyonlarında geliştirdiği faaliyetleri ile aktif rol oynamıştır. Bu amaçla Mi-17 helikopterlerinin Aselsan özgün demonstrasyon amaçlı modernizasyonlarını gerçekleştirip kullanıcılarına teslim etmiştir. Aselsan tesislerinde tedarik modernizasyonu ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirilen geliştirme faaliyetleri kapsamlarında, Aselsan'ın özgür olarak geliştirmeye çalıştığı entegre sistemleri kullanılmaktadır (C4 Defence, 2017). Mi-17'ler konusunda tamirat ve modernizasyon kapsamında başarısız olan Türkiye, 2018 yılında Ukrayana'ya ait bir firma ile sözleşme imzalayıp, firmanın alt yükleniciliğiyle Isparta'da THK tesislerinde yapılmıştır. Bu konuda tecrübe kazanan Türkiye 2021 tarihinde düzenlenen Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı'nda (IDEF) THK ile iş birliklerinin yapılması konusunda bir anlaşmaya imza atmıştır (Özgen, 2021).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye ile Rusya arasında silah ticaretinde yeni bir döneme geçilmiş olup zırhlı araç alımları yapılmıştır. Bu dönemde Rusya'dan TSK envanterine BTR-60¹⁶ ve BTR-80¹⁷ adıyla geçen tekerlekli ZPT'ler tedarik edilmeye başlanmıştır. Kısaca değinmek gerekirse BTR-60'lar motor güçlerini arka kısmında bulunduran, 2 adet benzinli motordan oluşmaktadır. 8x8 seyir özelliği ile güçlü arazi şartlarında da bulunabilmektedir. Burun kısımlarının yamuk tasarlanması onu önüne çıkabilecek engellerden engelleyecek özelliklere sahip olmalarını sağlamaktadır. Sıkıntılı hususlara da değinmek gerekirse; Bu araçların motorları çok yakıt harcamaktadır. Lastikleri konusunda da başarısız olmuşlardır. Avcı ateşlerine ve el bombalarına karşı dayanıklılıkları çok zayıf bulunan BTR-60 zırhları bu saldırılara karşı içeride bulunan personellerin üst kapaklardan tahliye olmalarını sağlayabilmektedir. Bu da düşman ateşlerine ve çapraz ateşte kalmalarına olanak sağlamaktadır. Resmi kaynaklarda bulunamadığından dolayı edinilen bilgiler neticesinde 400'e yakın BTR-60 alındığı varsayılmaktadır. BTR-60'ların büyük bir kısmı Güney Kanat Yardımı

¹⁶ BTR-60 Sovyet yapımı 8x8 zırhlı personel taşıma aracıdır. BTR adı ise Bronetransporter anlamına gelmektedir. Askeri personelleri taşıyan 4 aks lı olan bu araç SSCB Kara Ordusu ve Varşova Paktı Orduları için dizayn edilmiştir. Zırhı oldukça hafif ve işlevsizdir. Çelik levhaların birbiri üzerine kaynak edilmesiyle oluşturulmuş ucuz maliyetli bir araç türüdür.

¹⁷ BTR-80 Sovyet yapımı zırhlı personel taşıyıcı araçtır. 8 tekerli ZPT serisinin 3. Aracıdır. 1986'da Sovyetlerde BTR-60 ve BTR-70'lerin açıklarını kapatacak şekilde üretilmeye başlayan muadili bir araç sınıfıdır.

Projesi ile Rusya dışı ülkelerden alındığı da aşıkardır. Bu yardımlar kapsamında 300 adetten fazlası Doğu Almanya'dan alınmıştır. BTR-60'lar tamamen NATO ile olası bir savaş durumunda düz yol koşullarına uygun olarak tasarlanan sovyet doktrinine uygun bir zırhlı piyade aracıdır. BTR-152'ye alternatif olarak yapılmıştır. BTR-60 Sovyet ordusunun ilk 8x8 zırhlı ZPT aracı olarak tarihe geçmiştir. Bu araçlara teknik açıdan bakılacak olursa, BTR-60 karada 80 km hıza ulaşabilen suda ise 10 km hız ile ilerleyebilen bir araçtır. Bu araçlar Sovyetler birliğinin müttefiki durumunda olan bir çok ülke tarafından da kullanılmaktadır. Geliştirme çalışmaları kapsamında BTR-60'lar modernizasyona uğramış ve PB modellerinin üretimine ara vermeden başlanılmıştır. BTR-60PB 2 kişilik askeri mürettebata ek olarak 14 askeri personel taşıyan ağırlığı ise 10.000kg'a ulaşan menzili 500 km lere kadar ulaşan iki farklı silahı da içinde bulundurmaktadır. Bu silahlar 7.62 mm kalibre PKT¹⁸ bulundurmaktadır. Bu silahın da AK-47 gibi mucidi Mihail Kalaşnikov'dur. Üretim tarihi 1965'tir. Kullanıldığı savaşlara değinilcek olursa dönemin koşullarında çok etkili bir silah olmasından dolayı BTR araçlarında seri olarak üretilmiş ve kullanılmıştır. Sovyet-Afgan savaşları, İran-Irak savaşı, Azerbaycan-Ermenistan savaşı, Türkiye-PKK çatışmalarında, Körfez savaşında, I. ve II. Çeçen savaşlarında kullanılmıştır. Bu silahın NATO'daki eşdeğerleri ise M240, MG3 ve M60'tır. BTR-60PB'nin bir diğer silahı ise 14.5mm kalibreye sahip, KPV¹⁹'dir. Bu silah ise Sovyetler zamanında, Vladimirov tarafından tasarlanmış olup, Kore savaşında, Vietnam Savaşı'nda, Batı Sahra Savaşı'nda, Afgan-Sovyet Savaşı'nda, Libya-Çad Savaşı'nda, Irak Savaşı'nda, Lübnan İç Savaşı'nda, 2015'ten de günümüze kadar gelen dönemde Suudi Arabistan-Yemen Sınır Çatışmaları'nda kullanılmıştır. Uçaksavar makineli tüfeği olarakta kullanıldığı bilinmektedir (Gander, 2001). BTR-60'lardan sonra tasarlanmaya başlayan BTR-70'lerde Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. BTR-80'ler üretilmeye başlandığında ise BTR-70'ler örnek alınmaya başlanmış, gelecek tehditler

¹⁸ PKT: Sovyet yapımı bir makineli tüfek sınıfında yer alan bir silahtır. Diğer adı (Pulemyot Kalaşnikova Tankoviy) olarak geçmektedir. BTR araçlarına monte edilen eş yapımlı muadili bir silahtır. Namlusu daha ağır olup çatal ayağı ve tetik mekanizması yoktur. Acil kullanım için, el kumandalı tetiği olmasına rağmen, esasen elektrikli ateşleme düzeni vardır. 9 ayrı versiyonu vardır. Bu versiyonların namlusu, ağırlığı, menzili ve uzunluğu modellerine göre değişmektedir.

¹⁹ KPV: Sovyetler Birliği tarafından tasarlanmış olan ağır makineli tüfektir. 49kg ağırlığa sahip 1.980mm uzunluk, 1.346mm namlu, 14.5x114mm fişeğe sahip kısa geri tepme operasyonuna sahip olan bu silah 3000 dakika etkili atış menziline sahiptir.

karşısında büyük şasesi bina üstlerini bombardımana alacak ve yıkacak kadar güçlü bir taretide bulunmaktadır. İlk kez 1984 yılında Sovyet envanterine girmiştir. BTR-60 ve BTR-70 ten farklı olan bu özelliği ile ilave olarak fazla yakıt harcanmasını önleyip tasarruf özelliğini düşünerek, benzinli çift motor yerine dizelli tek motor olarak yapılmasıdır. Ancak bu aracın yan ve alt koruma mekanizmaları oldukça düşük modelli malzemelerden oluşmaktadır. Türkiye’de kullanılan BTR serisi ZPT’ler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde PKK terör örgütü ile mücadele hareketlerinin eksikliği ile beraberinde, tekerlekli zırhlı araç ihtiyacına çözüm olarak düşünülmüştür. Bunun yanı sıra ihtiyacın tam anlamıyla karşılanabildiği konusunda kesin bir cevap vermek mümkün değildir (Özgen, 2021). Rusya’nın büyük bozkırları göz önünde bulundurulduğunda tasarlanan BTR’ler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha çok dağlık coğrafya olduğu için bölgenin dar yollarında, gerek ise düşük motor güçlerinde veyahut büyük dönüş çapının olmasıyla yetersiz kalmıştır. Ayrıca bakıldığında, araçların balistik ve mayın tehlikelerine karşı koruma seviyelerinin yetersizliği sebebiyle bazı saldırılarda çok sayıda askeri personel kayıplarının yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Türkiye, genel kullanıcıların geri dönüşleri doğrultusunda, envanterlerindeki BTR-60’ları modernizasyona uğratmış, BMC firması tarafından modernizasyonlar kapsamında, yetersiz gücü ve yakıt tüketimi ile eleştiri yağmuruna tutulan benzinli motorlarını, Cummins dizel motorlarıyla değişimini yapmıştır. transmisyon ile donatılan bu araçlar, menzilleri dizel motor entegrasyonu ile 400 km’den 1000 km’ye çıkarılmıştır. Bilhassa mayın tehditlerine karşı araçların altları da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye, BTR-80 leri kısmi bir değişime tabi tutmuştur. Aselsan tarafından yükleniciliği gerçekleştirilen modernizasyonlar kapsamında, BTR 80’ler çift görüş açılı ve termal nişangah yapılandırılması ile güçlendirilmiş ve böylece araçlara gece ve gündüz her türlü hava ve muharebe koşullarına uygunluğu sağlanmıştır. İlaveten teşhis, tespit ve silah atış yeteneklerinin geliştirilmesiyle beraberinde de Aselsan tarafından TSK envanterine kazandırılmıştır (Özgen, 2021).

1990 yıllarda, faaliyete alınan helikopter ve zırhlı araç projeleriyle beraberinde savunma sanayi iş birliğinde Rusya’yla ilişkilerine hızlı bir şekilde giriş yapan Türkiye bu ilişkilerde bir gerileme dönemi yaşamıştır. Bu durgunluk döneminde RF silah

üretim firmaları Türkiye’de savunma ihalelerine katılsa da kazanan taraf olamamıştır. Uzun bir aranın ardından gerçekleşen ilk projede, Türkiye’nin orta menzilli tanksavar füze arayışına girmesi Rusya’nın da ihaleye katılmasıyla vukuu bulmuştur. Projenin gelişimi üzerinde duracak olursak, zırhlı teknolojiler son ilerlemeleri önemseyen Türk Silahlı kuvvetleri (TSK), Kara Kuvvetleri Komutanlığının tanksavar savunma yeteneklerinin geliştirilmesine karar vermektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin belirlediği acil ihtiyaca başvurularak Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) tarafından başlatılan ve teklife çağrı dosyası, Ocak 2007 tarihinde yayınlanan orta menzilli tanksavar alım projesinde Rusya’nın RosobornExport firması Kornet-E ²⁰, İsrail’in Rafael firması ise Spike LR ²¹ tanıtımlarıyla yarışmıştır. Projede tekerlekli araç üzerinde kullanılmak üzere 80 adet Lançer ve ek 800 adet füzenin tedariki belirtilen dosyada açıklanmasıyla bulunmaktadır. Ayrıca 72 adet Lançer ve 720 adet füze içinde satın alma opsiyonu bulunmaktadır. Eğitim amacıyla ise 10 adet simülatörün tedariki de öngörülmektedir (Özgen, 2017). 9 Nisan 2008 yılında düzenlenen Savunma Sanayi İcra kurulu, Rusya firmasının teklife sunduğu Kornet-E sisteminin alımına karar vermektedir. Firma ile 29 Ağustos 2009 tarihinde 96.652 milyon \$ değerli bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma kapsamını inceleyecek olursak, teslimatlar Aralık 2009’da başlayacak olup, son parti sistemlerinin ise teslimat tarihi 2010’un son çeyreğinde gerçekleştirilmiştir. Kornet-E ’ler hala Kara Kuvvetleri Komutanlığının birliklerinde kullanılmaya devam etmektedir. Kornet’lerin geliştirme çalışmalarına ise 1988’de başlanıp ilk kez 1994’te hizmete giren 9M133 ²² ise Kornetlerin ihraç versiyonlarıdır. Kornetleri inceleyecek

²⁰ Kornet-E: Uzun menzilli üçüncü nesil taşınabilir ATGM sistemleri tarafından olumsuz hava koşulları dikkate alınarak aktif ve pasif optik karşı önlemler ortamında da operasyonla mücadeleyle özel dikkat göstermiştir. patlayıcıları reaktif dir. Patlayıcı zırhı, Tahkimatlar, yumuşak tenli ve hafif zırhlı hedefler uçan helikopterler ile koruması mevcuttur. Gelecekteki savaş tanklarının angajmanlardır. Atış menzili 100 m ile 5,5 km arasındadır. Füze kalibresi 152 mm’dir. Kontrol Sistemleri ise yarı otomatik, lazer ışını sürmedir. Savaş başlığının kabiliyeti ise 1000 ile 1200 mm arasındadır. Eş değeri kilogramı TNT 10 kilogramdır. Başlatıcı yeniden yükleme süresi ise 30s’dir.

²¹ Spike LR: İsrail Devleti’nin ürettiği dördüncü nesil taşınabilir güdümlü tank füzesidir. Füze, Rafael Advanced Defense Systems tarafından geliştirilmiştir. Üretimi 27.000 adettir. Uzunluğu 1,670mm namı çapı 170mm’dir. Taşıdığı mühimmatı Tandem HEAT’tır. Nişangah yapısı 10x kadar zoom yapabilmektedir. Etkili menzili 4km’dir. Kılavuz sistemi ise kızıl ötesidir

²² 9M133: Rus yapımı II. Nesil yarı otomatik lazer güdümü bulunan tanksavar füzesi konumundadır. NATO koduyla (AT-14 Spriggen) olup asıl adı ise 9M133 GRAU’dur. Ağırlığı 27kg’dır Uzunluğu 1200mm’dir. İlk kullanım yeri Lübnan-İsrail Savaşıdır. 2006 yılında Hizbullah’ın İsrail kuvvetlerine ait

olursak, kendi sınıflarında dünyadaki en gelişmiş sistemlerden birisi olarak kabul görmektedir. 2003 yıllarındaki İkinci Körfez Savaşı'nın açılış muharebelerinde, Iraklılar bu füzeleri kullanarak koalisyon zırhlı birliklerine saldırı gerçekleştirmiştir. 2006 yılındaki Lübnan Savaşı sırasında ise Hizbullah'ın bu füzelerle İsrail zırhlı birliklerine çok ciddi kayıplar verdikleri bilinmektedir. Ocak 2011'den beri devam eden Suriye İç Savaşı'nda da Kornet füzeleri yaygın şekilde kullanılmaktadır (Özgen, 2021). Terör Örgütü; PKK, YPG, JPG, PYD ve Esed mensubu askerlerin ise bu füzeleri hala kullandığı kuşkusuz düşünülmektedir. Hali hazırda haberleri inceleyecek olursak, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak'ta ve Fırat Kalkanı harekâtlarında görev yapan zırhlı birlik unsurlarına karşı bu füzelerle saldırılar düzenlemiştir (Dombe, 2016).

4.1.2. Türkiye'nin S-400 Alımı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Günümüzde Rusya ile Türkiye arasında iş birliği yapma konusunda belli düzeyde görüşmeler ve mutabık kalınan konular bulunmaktadır. NATO bu konularda Türkiye'nin isteklerini yerine getiremediği için Türkiye, Rusya ile iş birliği potansiyelini geliştirmeye başlamıştır.

Balistik füze, kısa manasıyla nükleer, biyolojik ve kimyasal başlık taşıyabilen uzun menzilli güdümsüz, güdümlü füzelere verilen addır. Mesafesi türlerine göre değişiklik göstermekte, Taktik balistik füzedan başlayıp, Kıtalararası balistik füzelere kadar devam etmektedir. Günümüzde menzili 150 km'den başlayıp 10.000 km'yi geçecek kadar balistik füze olduğu bilinmektedir. Balistik füzeler, kitle imha silahları taşıyan ileri teknoloji ürünü gelişmiş imha silahlarıdır. Soğuk savaş yılları başlangıcında, ikili kutuplaşma sistemlerinden “nükleer dehşeti” adı altında bilimsel, teknik ve mali imkansızlıklar sebebiyle askeri açıdan, büyük devletlerle başa çıkabilecek askeri sistem geliştiremeyen ve bu sebeple de dış politikalarda fazlaca iddialı olmayan ülkelerden bazıları yakın geçmişte kitle imha silahları geliştirmeye başlamıştır. Özellikle, İran ve Kuzey Kore'nin geliştirdikleri balistik füzelerin uzun

olan Merkava tanklarına karşı kullanılmıştır. 9M133'ü kullanan ülkeler sırasıyla: Cezayir, Fas, Güney Kore, Hindistan, İran, Macaristan, Rusya, Suriye, Türkiye ve Yunanistandır

menzilleri ile söz konusu ülkelerin çok uzak olmayan bir gelecekte kıtalararası balistik füzeler geliştirme olasılıkları dünya gündemini sarsmıştır. Ronald Reagan'ın başkan olduğu dönemin 1980 ABD'sinde "Yıldız Savaşları" adıyla bilinmekte olan ve Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu nükleer başlık taşıyabilen kıtalararası balistik füzelerine karşı tehdit olarak düşünülen, "stratejik savunma inisiyatifi projeleri" 1990'lı yıllarda göreve gelen Clinton döneminde "Korunma Kalkanı" olarak yeniden gündeme gelmiştir. Anti-balistik füze sistemleriyle hız kesmeden çalışmalarını sürdüren ABD, Kuzey Kore, İran ve Rusya tehditlerini düşünerek savunma sistemlerine ağırlık vermeye başlamıştır. Yapılan denemelerde Ekim 1999'da ilk denemesi başarıyla yapılan hava savunma sistemlerinin, Ocak ve Temmuz 2000'lerinde yapılan diğer iki denemesi ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu yüzden füze kalkanlarının tam anlamıyla yeterli görülebilmesi için fazla sayıda test yapılması gerektiği öngörülmüştür. Bazı askeri uzmanlara göre, özellikle hava uçuş kontrol sistemleri ile ilgili simülatör çalışmalarından yeterli düzeyde güvenlikle sonuç alınmadan testlerin yapılması olanaksız görülmüştür. ABD'de o dönem hakim olan genel yaklaşımlar hava savunma sisteminin bir an önce başarı ile yapılmasıdır.

Rusya'nın 2000 Nisan ayı doktrini incelendiğinde ise taşıdığı nükleer başlık gücü bütün Avrupa'yı korkutmaktadır. Buna nazaran Ağustos 2002 yılı incelendiğinde ise İran'ın gizli nükleer tesisler inşa etmekte ve inşa ettiği bu tesislerde nükleer silah geliştirme çabalarında olduğu iddiaları üzerine ABD, İran'ın balistik füze kapasitesinin gelişme sürecini takip etmek için Başkan Bush döneminde yakın takibe almıştır. Bu sürecin ertesinde ise İran'da Haziran 2005'te seçime giden yönetimde Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Mahmut Ahmedinejad'ın göreve gelmesi ile beraberinde İsrail'i hedef alan sert ve savaş yanlısı ifadeleri ile yalnız ABD değil bütün Avrupa'yı korkutmuştur. Bütün bu olaylara rağmen Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında girişilen 1991 Körfez Savaşı öncesinde, Saddam Hüseyin yönetiminin elinde bulundurduğu "SCUD" füzelerine karşı önlem almak amacıyla Amerikan "Patriot" sistemlerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi öngörülmüştür. İlerleyen bu tehditkar süreçlerde ise füze kalkanlarının Türkiye'ye kurulması için 2010'daki Lizbon zirvesinde bu yaklaşım benimsenmiştir. Lizbon zirvesinde tartışılan konulardan birisi ise İran ve Kuzey Kore'nin tehditkar davranışları ve balistik füze geliştirmeleri de bu

sistemlerin Doğu Akdeniz, Ege ve hatta Karadeniz’de konuşlandırılması söz konusu olabileceğidir (Kıbaroğlu, 2012). Bu tedbirlere istinaden Türkiye’ye, ABD ve Hollanda devletleri MIM-104 Patriot²³ savunma sistemi konuşlandırmıştır. Türkiye, 30 Haziran 2006 tarihinde SSİK(Savunma Sanayi İcra Komitesi) önderliğinde Türk uzun menzilli bölge hava ve füze savunma sistemlerini kullanmak amacıyla bir proje başlatılması kararı almıştır. Bu projeyi yaptırmak için ihale açılmıştır. ABD Raytheon Company şirketinin Patriyot PAC-3 kodlu Nato’nun en güçlü savunma sistemiyle , Çin, CPMIEC’in (Çin Hassas Makine İthalat ve İhtacat Şirketi) olan FD-2000, Nato Kodu Luyang II Class, kırmızı bayrak kategorisinde ihraç modeli savunma sistemiyle, Fransa ve İtalya’nın ortaklığında tasarlanıp ihalede sunulan Eurosam Samp/T²⁴ ve Rusya’nın da katıldığı Antey-2500 yani diğer adıyla S-300 savunma sistemleri ile çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Uzun bir aranın ardından değerlendirme sürecinin başlangıcında devam eden eylemler sonucunda, 26 Eylül 2013 tarihinde Çin’in FD-2000²⁵ savunma sisteminin alınmasına karar verilmiş ve görüşmelere başlanacağı

²³ MIM-104 Patriot: ABD yapımı uçak savar füzesidir. Raytheon Company tarafından yapılmıştır. Uçaklara olduğu kadar, balistik füzelerle karşıda etkili olmaktadır. Körfez Savaşında Irak’ın elindeki SCUD füzelerine karşı pek bir etkisi olmamıştır. Tam güdümlü füze özelliğine sahiptir. Mobil ve sabit rampalardan kullanılabilir. ABD, Körfez savaşında; İsrail, Suudi Arabistan, Türkiye’deki önemli sanayi yatırım merkezlerini, yatırım limanlarını ve stratejik bölgelerini korumak amaçlı bu füzeleri kurdurmuştur. Bu savaşta, bölgeleri korumak amacıyla Patriot sistemlerini kurdurmuş ve bu ülkelere mühimmatı olan Hawk bataryalarını tedarik etmiştir. Ağırlığı: 906 kg, Uzunluğu 5,30 m, namlu çapı ise 41cm’dir. Önemli Not: Körfez Savaşın’da kurulan bu sistemler Irak’tan gelen SCUD ve Al Hussein füzelerini durdurmakta düşük başarı oranına sahip olduğu zamanın istatistiklerinde gösterilmiştir. Patriot’lar ABD istatistiklerine göre Suudi Arabistan’da %80 ve İsrail’de %50 başarı oranına sahip olduğu söylene de ileriki yıllarda yapılan araştırmalarda bunların Suudi Arabistan’da %70, İsrail’de ise %40 olduğu değerlendirilmiştir.

²⁴ Eurosam SAMP/T: Karaya konuşlandırılabilen, orta irtifalı, uzun menzilli, hava ve kısa menzilli, balistik füze savunma sistemleri olup uçak, helikopter, insansız hava aracı, seyir füzeleri, süpersonik hızla seyredebilen gemi ve karaya konuşlandırılan gemi savar füzelerine ve kısa menzilli balistik füzeleri gibi geniş bir hedef muadiline sahiptir. AB üyesi olan, Fransa ve İtalya firmalarının oluşturduğu konsorsiyum tarafından üretilmiştir. Altı adet dikey fırlatma lançer modelinden oluşmaktadır. Her bir fırlatma lançer modelinde sekiz adet füzesi bulundurmakta ve bu füzeler on saniye içerisinde ateşlenmektedir. 360° Angajman kabiliyetine sahiptir. Arabel Multi-Fuction radarına sahip olup aynı anda yüz hedefi takip edebilmekte ve on ayrı hedefe 16 füzenin angajmanını sağlamaktadır. Arama radar ise Ground Master 400 olup takip mesafesi 400km üzerinde olmaktadır. (Aytakin, 2022).

²⁵ FD-2000: Çin’in yeni kuşak olarak yaptığı hava savunma sistemlerinden birisidir. HQ-9 olarak geçen bu sistem, kırmızı sancak olarak adlandırılmakta, orta ve uzun menzillere ayarlanabilmektedir. İhraç etme amaçlı yapılan türü FD-2000 Koruma Kalkanı ilk kez 2009’da Güney Afrika’da düzenlenen, Afrika Havacılık ve Savunma Fuarında sergilenmiştir. Kullanıcısı; Çin Halk Kurtuluş Ordularıdır. Üreticisi CPMIEC’tir. Ağırlığı 1300kg, Uzunluğu 6,8m, Namlu çapı ise 466mm’dir. Motoru iki kademeli olup adı katı yakıtlı roket motorudur. Harekat menzili 200km, Seyir irtifası 20.000m’dir. 200KW olan dizel motoru ateşlemeye hazır 32 türlü 8 füze kurulumu ile dikkat çekmekte olup, TİP 120

hükümet tarafından açıklanmıştır. Fakat Türkiye, Nato üye ülkesi olduğundan dolayı ABD'nin yoğun baskılarına maruz kalmış ve ambargo tehdidi altında kalmaktan çekinmiştir. Bu olayın çözümü olarak transferdeki anlaşmazlıklar sebep gösterilerek 13 Kasım 2015 tarihinde proje iptal edilerek Milli Savunma Bakanlığı'nın (MSB) iptal kararına dair açıklamasında; TSK ihtiyacının yurt içinden yapılacağına vurgu yapılmıştır. Dönemin koşullarında Türkiye'de milli imkanlarla geliştirebileceği ifade edilen sistemin, günümüzde yapılan açıklamalarla "Siper" olduğu anlaşılmıştır. CB Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı bazı açıklamalarda ise "Siper" in geliştirme aşamalarının devam etmekte olduğu ve 2023 yıllarında hizmete gireceğinin hedeflendiği vurgulanmıştır (Özgen, 2021). Halihazırda 15 Temmuz Askeri Darbe girişimi sonucunda ABD ile gerginlik yaşayan Türkiye Cumhuriyeti savunma sanayisinde başka devletlerle iş birliği yapmak üzere harekete geçmiştir. F-35 ortağı olan Türkiye için bu konu sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Rusyanın Kremlin sözcüsü Peskov, Türkiye'nin S-400'leri istemesi halinde Rusya'nın hava savunma sistemleri satışını farklı seçeneklerde değerlendirebileceğini açıklamıştır. Ermenistan ziyaretinde değerlendirme yapan Peskov, Ermenistan Erivan'da yaptığı açıklamalarda hava savunma sistemleri alanındaki iş birliklerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in İstanbul'daki görüşmesinde gündeme geldiğini söylemiştir (Aydoğan, 2016). Tabiki, Nato üyesi olan Türkiye için bu durum inandırıcı olarak gelmemiş ve ardından batı medyalarında Türkiye'nin Natoyu F-35 ve Patriot konularında ikna edebilmek için bu girişimlere kalkıştığı yazılmıştır.

Türkiye'nin, Rus uçağını düşürme olayı, ve 14 Ekim tarihinde Kremlin sözcüsünün yaptığı açıklamanın hemen ardından Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov'un suikaste uğrayarak vefat etmesi ilginç bir durum olarak karşılanmıştır. Yaşanan olayların birbiri ardına sıralı bir kronolojiye dayandırıldığından, Türkiye ve Rusya bunların kasti olaylar olduğunu düşünüp anlaşmalarına devam edeceklerini ilerleyen zamanda açıklamışlardır. Nato'nun ve AB üyesi ülkelerin medyalarının yaptığı yalan açıklamalardan sonra dönemin Savunma Bakanı Fikri Işık'ın yaptığı

alçak irtifa arama radarı, yüksek anti balistik füze yeteneği ile TİP 305A AESA arama radarı bulundurmakta ve hayalet hedeflere yönelik pasif (Ajan Radarı) bulunmaktadır.

açıklamada, Rusya ile S-400 görüşmelerinin devam ettiğini açıklaması, Nato ile gerginliği alevlemiştir. Öyle ki Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Kazakistan ziyareti sonrasında İstanbul'a dönecekken yapılan röportajda Rusya'dan S-400 alınması için imzaların atıldığını bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı açıklamada S-400'ler²⁶ ile ilgili imzaların atıldığını kaporanın da verildiğini söylenmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Rusya'dan aktarılacak krediyle bu projelerin devam edeceğinin altını çizmiştir. Erdoğan Türkiye ve Rusya arasında Savunma iş birliğiyle ilgili kararlılığın devam edeceğinde vurgusunu yapmıştır. Erdoğan Türkiye'nin savunma kararları ile ilgili bağımsızlık ilkelerine ve bağımsızlık kararlarına hiçbir devletin müdahale edemeyeceğini ve herhangi bir devletten de izin alacaklarını zannetmediklerini söylemiştir (Munyar, 2017). S-400 alımının sevkiyat anlaşma tarihi ise ilgi çeken bir husus olmuştur. Truman Doktrini yardım planının tarihi olan 12 Temmuz 1947 tarihi, S-400 alımlarının tarihi olan 12 Temmuz 2019 tarihi ile örtüşmektedir. Kapsamlı olarak bakıldığında varsayımlardan ABD'ye bir gönderme yapıldığı aşıkardır. Teslimatı yapılan ilk S-400'lerin radar testlerine tabi tutulup gerekli işlemleri tamamlanıp, Bu işlem 25-26 Kasım 2019'da Ankara Mürted Hava Meydan Komutanlığı'nda tamamlanmıştır. Füze atışı ise ilk kez resmi olarak 16 Ekim 2019'da Sinop test sahasında işlemlere tabii tutulmuştur (Özgen, 2021). Rusya Başbakan yardımcısı Yuri Borisov ilerleyen tarihlerde yaptığı açıklamalarında Türkiye hakkında S-400 ler için talep gelmesi halinde, Rusya'nın 2020 yılında Türkiye ile S-400 sevkiyatına yönelik ek bir anlaşma imzalayabileceğinin altını çizmiştir. Ankara'nın ek sevkiyat talep etme hakkı olduğunu söyleyen Borisov yıl sonuna kadar Türkiye'ye daha fazla S-400 sevkiyatı yapılmasına yönelik bir anlaşma imzalanması taleplerinin olduğunun sinyalini vermiştir. Borisov Türkiye'nin böyle bir hakkı var

²⁶ S-400: S-300'den sonraki geliştirilmiş nesli olan, orta menzilli hava füze savunma sistemidir. Rusya yapımı olan S-400 kısa, orta ve uzun menzilli olarak kullanılabilir. SSCB'den sonra Rusya'nın kurulmasıyla yapılan ilk hava savunma sistemidir. S-400 uzun işlevlidir. Hayalet Uçak diye tabir edilen gizli hedefleri bile yakalayıp vuracak araç ve donanıma sahiptir. Satışı yapılan daha doğrusu S-400 savunma sistemini elinde bulunduran devletler Rusya hariç; Çin ve Türkiye'dir. Birçok devlet ilgi duymuş fakat NATO ve AB tedbirlerinden dolayı satın alımlarına pek yaklaşmamıştır. Üretim yılı: 2007, Kullanım durumuna geçmesi: 2007, Ağırlığı: 1900kg, Uzunluğu: 519mm, Etkili menzili: 400km'dir. Kanat genişliği: 460mm, İtici gücü: Dikey soğuk fırlatma, Seyir İrtifası: 30.000m'dir.300 hedefi birden izleme özelliği bulunmaktadır. Çok işlevli radarı mevcuttur. 48N6E, 48N6E2, 48N6E3, 48N6DM, 9M96E, 9M96E2 ve çok uzun menzilli olan 40N6E füzelerini kapsamaktadır. Rusya Hükümeti'nin yaptığı açıklamada, AESA radarı kullanıldığı bildirilmiştir. 150km'lik görünmez hedef savar menzile sahiptir. Balistik bir füze için radar kesiti: 230 km'dir. (BBC NEWS, 2021).

isterlerse imzalarız demiştir. Türkiye ile Rusya, 2017 Eylül ayında iki adet filo yani dört batarya S-400 hava savunma sistemi tedariği ile ilgili olarak 2.500.000.000 \$ değerinde bir sözleşme imzalamıştır. Bunun neticesinde ilk S-400 filosuna ait olan komponentler, 2019 yılı itibari ile Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na (HVKK) teslim edilmiş ve buna takiben de kurulum ile test faaliyetleri başlamıştır. 1.300.000.000 \$ tutara sahip filo'nun teslimini alan Türkiye, 1.200.000.000 \$ değerindeki ikinci S-400 filosunun siparişini bekletmektedir (Sputnik, 2020). Bunun nedenleri arasında Türk Savunma Sanayisi'nin Aselsan, Tubitak ve Sage iş birliği kapsamında yürüttüğü, Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB) öncülüğünde yapılacak olan Siper' in neden olduğu düşünülmektedir.

Siper²⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk uzun menzilli hava füze savunma sistemi projesidir. Projenin tasarımı, tanımlama aşaması ve geliştirilmesi devam etmektedir. Siper'in sistem konfigürasyonu, filo kontrol merkezi aramaları, atış kontrol merkezi, füze fırlatma sistemi, atış kontrolleri, taşıma yükleme sistemi, tam atım füze, haberleşme araçları ve destek ekipmanları da bu yapım ve geliştirme aşamalarını kapsamaktadır (Aselsan Dergisi, 2022). Bu girişimler sonucunda milli sanayi ve milli savunma hedefleri açısından Türkiye ABD ve Rusya'dan haricen kendi savunma sistemlerini üretmeye başlamıştır. Türkiye'nin milli savunma hamlesine yönelmesini belli sebepleri bulunmaktadır. Türkiye'nin yıllardır iş birliği yaptığı geleneksel müttefiki Amerika Birleşik Devletleri'nin Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada Türkiye'nin F-35 programından resmi olarak çıkarıldığına ilişkin Ankara'ya bildirimde bulunulmuştur. Bildirim şartlarına göre ABD Savunma Bakanlığı bildirimini nasıl gerçekleştirdiğine dair detaylarını da açıklamamıştır Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı yetkilisi ise bildiriminde 2006'da katılımcıların

²⁷ Siper: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk milli ve yerli uzun menzilli, bölge, hava, deniz savunma sistemidir. Aselsan siper sisteminin, Arama radarı, filo kontrol merkezi ve türevlerinden sorumlu olup, Tubitak ve Sage ise Siper Blok II füzelerinin geliştirilmesinden sorumludurlar. Roketsan ise Siper Blok I ile Siper Blok II füzelerinin motorlarının geliştirilmesi ve seri üretime geçirilmesinden sorumludur. Siper Blok I füzesi +70 km menzile sahip olacağı tahmin edilmekte ve Siper Blok II füzesinin ise 100+km menzile ve üstün manevra kabiliyetlerine sahip olacağı resmi veriler paylaşılsa da incelenen analizler üzerine tahminsel verilerdir. Özellikleri ise ilgi çekicidir. Çoklu angajmana sahip, IFF (dost düşman tanıma), atılan füzelerle çift yönlü destekli iletişim, otomatik teşhis yönetimi, çoklu hedef çoklu güçlendirilmiş radar, gömülü simülasyon ve en önemli iki özelliği ise zorlu şartlarda görev alma özelliği ile her birinden 6 adet füze atabilen 8 adet FFS ile görev yapabilme özelliğidir (Savunma SanayiST, 2022).

imzasıyla açılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, 26 Ocak 2007'de imzaladığı ortak mutabakatın fesih edildiğini ve yapılacak yeni mutabakat metninde Türkiye'nin dahil edilmeyeceğinin belirtildiğini ifade etmiştir. Açıklama yapan yetkili, 2006 tarihinde mutabakatın geride kalan sekiz ortağı ile güncellendiğini ve yapılacak olan programa ek olarak herhangi bir ortak eklenmeyeceğini iletmiştir. Türkiye, F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesine, ABD'nin, Nato müttefiki ortaklığıyla katılım yapmıştır. Bu programın diğer katılımcıları ise İngiltere, İtalya, Avustralya, Hollanda, Danimarka Norveç ve Kanada'dan oluşmaktadır.

Türkiye bu ortaklığın yanı sıra ilk etapta, 100 adet F-35A²⁸ taarruz uçağı almayı taahhüt etmiştir. 2018 yılında 4 adet olan F-35 uçağının mülkiyeti Türkiye'ye verilmiş ancak uçaklar Amerika Birleşik Devletleri'nde Türk pilotlarında katıldığı, test ve eğitim programlarına tabi tutulmuştur. Daha sonra ise 2 adet daha F-35 taarruz uçağının mülkiyeti Türkiye Cumhuriyeti'ne verilmiştir. Fakat Türkiye ile ABD arasında yaşanan Patriyot Krizi'nden dolayı S-400 alımı yapan Türkiye'ye, ABD tarafından bu altı uçağın nakli gerçekleşmemiş ve ABD'nin 2020 yılı savunma bütçesinde yapılan açıklamada, ABD Hava Kuvvetleri'ne aktarılmasına karar verilmiştir. Yapılan diğer incelemede ise Türk firmalarında F-35 uçağı üretimi kapsamında, 1005 adet parça üretimi gerçekleştirdiği bilinmekteydi. Ancak ABD'nin Aralık 2020 yılı itibari ile bu parçaları yapan Türk tedarikçilerini askıya almış ve ardından programdan çıkarılıp yeni tedarikçilerin bulunduğu ortaya çıkmıştır (AA, 2021). Türkiye ile ABD arasında yaşanan F-35 projelerinden çıkarılma olayı

²⁸ F-35A: Lockheed Martin F-35 Lightning II, Türkçe adıyla "Şimşek F-35 olarak geçmektedir. 5. Jenerasyon olarak bildiğimiz bu uçak, hem hava üstünlük uçağı olarak adlandırılmakta hem de saldırı görevlerini üstlenmesiyle bilinmektedir. F-35'ler 3 çeşittir. A-B ve C serilerinden oluşmaktadır. F-35'ler incelendiğinde her pozisyon için ayrı bir uçak üretmek çok pahalı ve maddi sorumluluk getireceğinden dolayı çok amaçlı olarak tasarlanmış olup Amerikan Savaş Uçağı Ailesi'nin yeni bir üyesidir (Drew, 2015). Elektronik harp, denetim, istihbarat konuşlandırması, gözetleme ve keşif özellikleri üstünlük sağlama açısından gayet başarılıdır. İlk olarak 2015 yılında ABD Deniz Kuvvetleri'nde, B serisi, 2016 yılında hava kuvvetlerinde, A serisi, 2019 yılında ise ABD donanmasında A serisi aktif görevine başlamıştır. F-35'ler ilk kez İsrail Ordusu'nun askeri operasyon hareketinde resmi olarak kullanılmıştır (Ahronheim, 2018). Sistemlerine bakacak olursak; EOTS elektronik optik hedefleme sistemi, AESA radarı güncellenmiş sürüm, pilot kasklarına ekli ekran sistemi, Silahlarına bakacak olursak radarlara yakalanmama açısından 4 tip silahı vardır. 2 adet içinde 2 adet ise dışındadır. Bunlar JDAM yani müşterek doğrudan taarruz mühimmatı, Misket Bombası, Paveway Bombası, JSOW savma silahları kullanılmaktadır. F-35i ise İsrail için ayrı dizayn edilmiş modifiyeli bölümüdür. Kullanıcı devletlere bakacak olursak: Avustralya, ABD, İsrail, Hollanda, İngiltere, Güney Kore, Japonya, Türkiye, İtalya, Polonya, Norveç ve Finlandiya'dır. 1 kişilik mürettebattan oluşur. Yüksekliği: 4,38m, Uzunluğu: 15,7m, Kanat Açıklığı: 10,7m, Ağırlığı (dolu hali) 31.8kg'dır (Haber Turk, 2021).

Türkiye'nin, Rusya Federasyonu'ndan tedarik ettiği, S-400 Hava Savunma Donanımı Sistemleri'nin yanı sıra başka olaylara da dayanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri taraflarınca S-400 Savunma Sistemleri'nin bulunduğu Türkiye'de, F-35 savaş uçaklarının bulunması Rus casusluğu tarafından endişe vericidir.

Diğer bir açıdan bakılacak olursa, dönemin ABD Başkan'ı Donald Trump'ın Türkiye'ye gönderdiği onur kırıcı mektup olayı ayrı bir konu olmuştur. Bunun sonucunda ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'un 17 Temmuz 2019 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Pentagon'un Tedarik Başkan Yardımcısı Ellen Royd'un yaptığı açıklamada Türkiye'nin, F-35 programından çıkarılması kararının ardından ortaya çıkacak müttefik boşluğunu ve tedarikçilerini diğer F-35 üye ülkeleri ve bu ülkelerde üretim yapan firmaların dolduracağını belirtmiştir. Pentagon sözcüsünün yaptığı bir başka açıklamada ise üretilen parçaların artık Türk firmalarından alınmayacağını ABD'de F-35 uçuş eğitimleri gören Türk mürettebatlarının ise 2019'un Temmuz ayı sonuna doğru ABD'yi terk etmesi istenmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri geliştiren ve etkileyen bir diğer olay ise Türkiye'nin F-35 programından çıkarılıp bu program için ödediği, 1.400.000.000 \$ paranın halen iade edilmemesi ve müzakerelerin devam etmesidir. ABD Temsilciler Meclisi Toplantısında, Silahlı Kuvvetler Komitesi Başkanı Adam Smith'in yaptığı açıklamada Türkiye'nin S-400 Savunma Sistemi'ne girişi ve Doğu (Rusya) ile yakın ilişkileri kabul edilemez bir durumdur demiştir. Çok sert bir tavırla Türkiye; Rusya-Ukrayna savaşı sonrası NATO üyeliğine başvuran Finlandiya ve İsveç'i veto etmesiyle bizi korkutamaz, Finlandiya ve İsveç pazarlığıyla F-35 ortaklığına dönmesi mümkün olamaz demiştir. Türkiyenin yıllardır müttefiki olan ABD'nin son durumda Türkiye-Rusya ile ilişkilerinden dolayı derin kaygıları bulunmaktadır (Dünya Haber Merkezi, 2022). Asıl önemli olan konu Nato üye ülkesi olan Yunanistan'ın S-300 savunma sistemleri kullanıyor olup bu sistemler için ABD veya Nato'dan bir yaptırım almamış olmasıdır. Türkiye S-400 alım kararına bağımsız devlet kararları statüsüyle bakan ABD, ilerleyen zamanlarda yaptırımlar uygulamaya başlamış ve beraberinde Türkiye'yi ortaklıktan çıkarmıştır. S-400 alımı sonrasında Beyaz Sarayın, Yunanistan-Türkiye gerilimlerinde Yunanistan'ın tarafında olduğunu net bir şekilde göstermeye başlamıştır. NATO üye ülkeleri arasında bağımsız olan devletlerin alacağı kararları,

Nato güvenliğini sarsmadığı sürece sorgulanması bile olumsuz bir tavrın göstergesi olmuştur (Özgen, 2021). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı her konuşmada bunu dile getirmesi ve müttefik devletlerden de destek gelmemesi ise şaşırtıcı bir konudur.

4.2. BÖLGESEL KONULARDA İŞ BİRLİĞİ

4.2.1. Suriye

II. Dünya Savaşı sonrasında hegemon güçler olan Fransa ve İngiltere'nin güç kaybetmesiyle dünya üzerindeki dengeler tamamen değişmiştir. ABD ile Rusya'nın süper güç olması, şüphesiz Suriye devletinin bağımsızlığının tanınmasıyla sonuçlanmıştır. 15 Nisan 1946'da verilen nota sonucunda Fransa'nın askerlerini Suriye'den çekmesiyle 17 Nisan 1946 yılında Suriye, bağımsız ve toprakları üzerinde egemen bir devlet statüsüne yükselmiştir (Bektaş, 2020, s. 24-176).

Tarihsel olarak Türkiye ve Suriye komşu ülkeler olmasının yanı sıra rekabet halinde olan iki devlet olmuşlardır. Bunun nedeni 1946-1954 yılları arasında Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay sorununun büyük bir problem olarak ortaya çıkması gösterilmektedir. Bir diğer nedenin ise Türkiye'nin, İsrail'i tanıması ve Türkiye-Suriye arasındaki su problemlerinde belli başlı tartışmalı konular olduğu söylenmektedir (Özdemir, 2016, s. 81-102). Suriye meselesi açısından yakın tarihte başlayan Arap Baharı etkisi, demokratik güçleri ve bölgenin istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bölgede muhalif kesimlerin oluşumu ve bölgesel eylemler Suriye devletinin bekasını derinden sarsmıştır. Bu süreçte Suriye üzerinde farklı radikal girişimler meydana gelmiş ve bölge sıcak çatışma alanlarına kapısını açmıştır (Demir, 2016, s. 139-151).

2011 yılında ülkenin güneyindeki Dera vilayetinde ilkökul öğrencilerinin Beşar Esad hakkındaki başlayan eylemleri Suriye'yi kaosa sürüklemiştir. Esad ailesi ve çevre yönetiminin baskıları ve karışıkları yolsuzluklar sonucunda meydanlara dökülen binlerce insanın sayısı gün geçtikçe artmış ve yerini silahlı direniş gruplarına

bırakmıştır. O dönem koşullarında yaşanan barışsal eylemleri terör eylemleri olarak kabul eden Esad yönetimi gösterileri sonlandırmak maksadıyla askeri güçlerini bölgeye sevk etmiştir. Esad'ın bu hamlesi kendisine muhalif kesim olacak ÖSO'yu yaratmıştır. Esad'ın yaşadığı bunalım karşısında ise Esad yönetimine İran, Lübnan Hizbullah'ı ve Rusya'nın destekleri gecikmemiştir (AA, 2022).

Beşar Esad'ın yönetimini meşru kılmak adına imza attığı kanlı eylemler sonucunda Suriye'den Türkiye'ye milyonlarca mülteci göç etmek durumunda kalmıştır. Yaşanan gelişmeler ekseninde ABD, AB ve Türkiye olmak üzere bir çok ülke Suriye'ye belli başlı yaptırımlar uygulamıştır. AB, ABD ve Türkiye'nin yanı sıra bir çok devletin aldığı yaptırım kararları sonucunda BM kurullarında Suriye'nin çözümü konusunda alınacak her kararı Çin ve Rusya veto etmeye başlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Suriye ziyareti, Suriye meselesinin çözümü konusunda etkili gözüксе de Türkiye'nin Suriye hakkındaki görüşleri önemsenmemiş ve Suriye reformu sert bir dille reddedilmiştir. Türkiye, Suriye meselesi için yaptığı barışçıl çözüm önerisinin reddedilmesiyle Esad yönetimi ile bağlarını koparmış ve muhalif gruplara destek vermeye başlamıştır.

Suriye'deki iç savaşın sonuçları ve yansımaları Arap Baharından farklı gelişmeye başlamıştır. Libya, Tunus ve Mısır'dan farklı olarak Suriye'de 2013 yılında yönetimin zayıflığını fırsat bilen DAESH, PYD/YPG gibi terör unsurları bölgede faaliyet göstermeye kalkışmıştır. Bunun sonucunda bölgede İran, Rusya ve ABD arasında vekâlet savaşları oluşmuştur (Demir, 2016, s. 139-151). Suriye sorunu açısından Rusya, Türkiye'den farklı yaklaşımlar düşünmüştür. Suriye, Rusya'nın Orta Doğu üzerindeki tek askeri konumu olduğundan Suriye'nin düşmesi Rusya'nın Akdeniz emellerine ulaşmasındaki en büyük engel olarak görülmüştür. Dolayısıyla Rusya, Suriye'de Esad yönetimini desteklemiş ve Suriye'nin büyük kısmında ortaya çıkan DAESH'i ve kuzey bölgelerde oluşan PKK'nın uzantısı PYD/YPG terör örgütlerinin faaliyetlerini ilk başlarda engellememiştir. Nitekim Türkiye'nin desteğindeki muhalif güçlerde Esad rejimini tehdit eden unsurlar arasında yer almıştır (Taşcı, 2020, s. 81-114).

Suriye meselesi, Türkiye-Rusya ilişkileri açısından son dönemde en çok açığa çıkan rekabet alanlarından birisi haline gelmiştir. İç savaşın başlangıcından bu yana iki devlette farklı güç unsurlarını desteklemek zorunda kalmıştır (Kurt, 2021, s. 161-180). 2015 yılına kadar geçen süreçte Türkiye ve Rusya, Suriye üzerinde ılımlı adımlar atsalar da 2015 yılına gelindiğinde iki devlette Suriye meselesinde aktif şekilde rol almaya başlamıştır. 2015 yılında Suudi Arabistan ve Türkiye'nin destekleri ile güçlenen muhalif kesimlerde Rusya'nın desteklediği rejim güçlerini İdlip başta olmak üzere kritik noktalardan sürerek Şam ve Lazkiye Bölgelerine doğru geri çekilmeye zorlamıştır. Bu durum karşısında Rusya, Suriye rejiminin düşme ihtimali karşısında endişeye kapılmıştır. RF ilk başlarda muhafazakar tavrı olan “bekle gör” politikasını izlerken 2015 yıllarında Mısır'daki Rus yolcu uçağının DAESH tarafından düşürülmesi Rusya'nın Suriye sahası içerisinde etkin bir güç olarak rol oynamasına sebep olmuştur. Türkiye'nin desteklediği muhalif gruplar ise RF'nin sahada aktif olup Suriye'ye müdahale etme kararı sonrasında ağır hava operasyonlarına maruz kalmıştır. Bunun sonucunda Esad yönetimi kaybettiği belli başlı noktaları tekrardan ele geçirmiş ve elini kuvvetlendirmiştir. Rusya'nın, Suriye meselesindeki asıl amacı kesinlikle Esad yönetimi veya Suriye'nin bütünlüğünü korumak olmamıştır. Suriye Savaşından bu yana silah ticaretinin %90'ından fazlasını Suriye'ye yapan Rusya hem ticaret dengesini korumuş hem de bölgede en etkin güç olup Suriye sorununun kaderini kendi tayin etmek istemiştir. Türkiye ile Rusya, Suriye üzerinde sıcak fikir ayrılıkları yaşasa da iki devlette ikili ilişkileri zedelemekten kaçınmıştır. Nitekim Rusya, ABD'nin bile terör örgütü listesinde bulunan PKK'yı asla terör örgütü olarak görmemiş hatta PKK'nın uzantısı PYD'yi de Suriye üzerinde meşru güç saymıştır. Bu olayın asıl nedeni ise Rusyanın PKK sorununu Türkiye açısından önemli bir koz olarak kullandığı bilinmektedir (Yeltin & Işık , 2017, s. 40-48).

Rusya'nın Suriye üzerindeki izlediği politikalara bakılacak olursa Rusya Orta Doğu üzerinde ki petrol dengelerinden etkilenmemekte ve kendi petrolünü üretmektedir. Esad rejimini desteklemesinin amacı ise Orta Doğu'da sünni egemen devletlerinin oluşumunu engellemek ve ABD'nin Akdeniz üzerindeki Rus egemenliğine karşı atacağı adımları engellemesine karşı çıkmaktır. Sovyetler Birliğinden beri devam eden Rusya-Suriye ilişkileri bu zemin üzerinde sağlam

dayanaklar oluşturmaktadır. Rusya'nın, Suriye müdahalesinin bir diğer nedeni ise Nusayri devletinin kurulması ve Türkmenlerin Orta Doğu'da söz hakkı elde edip egemen bir Türk devleti kurmalarının önüne geçmektir. Bir diğer önemli husus ise Türkiye'nin Orta Doğu üzerinde güçlenip söz sahibi olacağı endişesi ile Rusya, Türkiye'yi kendisinin Akdeniz hedeflerini baltalayacağını düşünmesidir (Baharçiçek & Ağır, 2020, s. 1-19). Rusya'nın Esad rejimini desteklemesi Türkiye açısından kabul edilemeyecek bir durum olsa da Rusya, Suriye üzerinde Esad gitse bile darbeye değil demokratik seçimlerle olması tezini savunmuştur. Bunun neticesinde Moskova'nın bu görüşünün ardında yatan asıl düşüncenin Esad hükümetinin devrilmesi ile batı destekli bir hükümetin iktidara geleceği düşüncesi olmuştur. Rusya bu düşüncelerin de yıkılma durumuna gelen Esad rejimini destekleyerek meşru kılmış ve Suriye rejiminin masum sivillere kimyasal vb stratejik silahları kullanmasına kadar gitmiştir. Rusya, rejimin yaptığı katliamlar sonucunda BM'nin ve uluslararası örgütlerin müdahalesi karşısında durumu yumuşatmayı başarmıştır Moskova, rejimin yaptığı saldırıları meşru hükumete karşı ayaklanan muhalif kesimlere doğru yapıldığını ve bu kesimlerin Suriye'deki savaşı tetiklediğini savunarak Lavrov'un girişimleri ile ABD ve Moskova arasında kimyasal silahların imhası anlaşması imzalanmıştır. Moskova'nın akıllıca hamlesi Esad rejiminin iktidarını tekrardan korumuştur.

Rusya, eski Sovyet ülkeleri haricinde Orta Doğu'da tek deniz üssü olan Tartus limanını kullanmaktadır. Esad rejimini desteklemekle kalmayan Rusya rejimden deniz üssünün haricinde hava üsleri de almıştır. 2005 yılında Suriye ile anlaşılan Moskova uzun süre Tartus limanını kullanmış ve büyük gemilerin yanaşması amacıyla Tartus limanı yakınlarına büyük bir deniz üssü de inşa etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Rusya Esad ile anlaşıp Lazkiyedeki havaalanını da askeri üst olarak kullandığı bilinmektedir. Ayrıca Rusya, Tartus limanı ve Humeynim hava üssü haricinde Halep'in doğusundaki Kuveyriş havaalanına da S-200 yakın noktalarına S-300 ve Humeynim'deki askeri üstlerine de S-400 savunma sistemleri yerleştirip rejime büyük destek sağlamıştır. Rusya Silahlı kuvvetleri ayrıca Humus yakınlarındaki El-Seyrat hava üssü ile Palmira üstlerine de stratejik savaş uçaklarıyla taaruz helikopterleri yerleştirmiştir. Ayrıca Rus ordusu, Türkiye sınırındaki Afrin'de YPG terör örgütü ile iş birliği yaparak ateşkes gözlem merkezi de kurmuştur (Dalar, 2017, s. 168-174).

Nitekim Suriye meselesinde, Türkiye'nin DAES'e karşı oluşturulan koalisyona katılması Suriye meselesi açısından olumsuz yönleri de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda DAES'in, Türkiye'ye yönelik politikalarını değiştirmesi Türkiye'nin de daha sert karşılık vermesine yol açmıştır.

2015 yılı Türkiye'nin Suriye sorunu üzerinde ilgilenmeye mecbur kaldığı bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. İlk olarak Esad rejimi, PYD/YPG ve DAES'le ilgilenmek zorunda kalan Türkiye, ikinci olarak kendisini ekonomik bunalımla yüzleştirecek olan mülteci sorunu ve göç akınlarıyla karşı karşıya getirmiştir. Türkiye etkin politikalarıyla bu durumu durdurmaya çalışıp bölgedeki Türkmenlerin de tecrit edilmemesine yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. 2015 yılında Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürdükten sonra gelişen olaylar da durumu daha vahim kılmıştır. Rusya'nın, Türkiye'yi Suriye hava sahalarından mahrum bırakması Türkiye'nin İHA ve SİHA'larla bölgede terör örgütlerinin çalışmalarını ve benzeri istihbarat faaliyetlerinden bilgi almasını engellemiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Suriye iç savaşında ortaya çıkan problemler Türkiye'nin Suriye politikasında değişime gitmesine yol açmıştır. Bu olaylar neticesinde Ahmet Davutoğlu'nun istifası ve Binali Yıldırım'ın Başbakan olması Türk dış politikasındaki yeniliklerin kapısını aralamıştır (Bektaş M. , 2020, s. 24-138). Nitekim bu olaylar neticesinde Suriye'de yeni politikalara yönelen Türkiye'yi hem müttefiği ABD hem de Rusya ve İran yalnız bırakmıştır. Rusya ve İran'ın, Suriye savaşına dahil olması Türkiye'nin Beşar Esad'sız Suriye tezlerinden vazgeçmesine sebebiyet vermiştir. Suriye'de Beşar Esad'a destek veren İran, Şii gruplarının yükselmesine ve mezhepsel ayrılıklar yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Suriye politikasında belli başlı değişikliklere gitmesine neden olmuştur (Demir, 2016, s. 139-151). Nihayetinde Türkiye 1974 Kıbrıs hareketinin ardından sınır güvenliğinin tehdidi ve ülkede yaşanan terör olaylarına gerekçe göstererek tarihinde ikinci sınır operasyonunu Suriye'de başlatmıştır. Fırat Kalkanı Operasyonu olarak adlandırılacak olan hareket Kıbrıs Barış Harekatı'nın özelliklerinden farklı gelişmiştir. Kıbrıs Barış Harekatı Türkiye'nin garantörlük haklarından faydalanarak başlattığı sınır hareketi olup Fırat kalkanı Harekatı ise Türkiye'nin BM'nin 51. maddesine istinaden meşru müdaafa haklarını kapsamaktadır. Fırat kalkanı Harekatı'nın TSK'nın sınır bölgelerinde güvenliğinin

sağlanması, sınır ötesinde güvenli bölgelerin oluşturulması, DAESH, YPG/PYD gibi terör örgütlerinin hareketlerinin kısıtlanması ve imkan olursa bitirilmesi hedeflenmiştir. Fırat Kalkanı Harekâtı'nda DAESH örgütü Suriye'nin kuzeyinden temizlenmiş ve PYD/YPG için oluşturulmak istenen tampon bölge amaçları boşa çıkarılmıştır. Harekat sonucunda terör örgütleri Türkiye sınırlarının güney bölgelerinden uzaklaştırılmıştır. Nitekim Türkiye, ABD'nin destekleri doğrultusunda terör örgütlerini Fıratın doğusuna göndermeyi ve tamamen uzaklaştırmayı başaramamıştır (Aljazeera, 2017). 216 günden fazla süren Fırat Kalkanı Harekâtı'nda 70'ten fazla Türk askeri şehit olmuş ve Özgür Suriye Orduları 500'den fazla kayıp vermiştir. Operasyon sürecinde 3000'den fazla PYD/YPG'li terörist ise etkisiz hale getirilmiştir. Operasyonlarda terör örgütlerine ait sığınaklar, mühimmatlar vb. techizatlar ele geçirilmiş ve etkisiz hale getirilmiştir. Türkiye hareket sonucunda dünyaya ve Orta Doğu'ya gücünü göstermiş ve Suriye'deki savaşın önemli bir gücü olduğunu kanıtlamıştır.

Ankara ve Moskova arasındaki ikili diplomasi sadece Moskova'nın Suriye'de TSK'ya hava üslerini kullandırmakla kalmamış ilaveten Rusya, İran ve Türkiye arasındaki ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Fırat Kalkanı Harekâtı sayesinde TSK Azez, Elbab ve Cerablus bölgelerini kendi kontrolüne almış ve Rus silahlı kuvvetleri ile bölgede ortak devriye noktaları oluşturulmuştur. Suriye'de ortak alınan kararlar çerçevesinde Doğu Halep bölgesi Rusya ve Türkiye'nin iknaları sayesinde boşaltılmıştır. Yaşanan olayların ardından dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Rusya dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve İranlı mevkidaşı Cevad Zarif ile Moskova'da bir araya gelip Suriye meselesi hakkında Moskova deklarasyonunu imzalamıştır (Neciyev, 2019, s. 835-850).

2016 yılı itibari DAESH ve YPG'nin Türkiye ve çevresinde en çok kanlı eyleme imza attığı yıl olmuştur. Bu olaylar karşısında Türkiye'nin, Suriye'ye operasyon yapması gerekli hale gelmiştir operasyon için uygun zeminin oluşmasını bekleyen Türkiye, Suriye meselesinin Cenevre görüşmeleriyle çözümlenmeyeceğini bildiğinden Rusya ve İranla beraberinde garantör ülke olup bu süreçte ateşkes ilan etmiştir. Yaşanan gelişmelerin akabinde ateşkesin sağlanması ve insani krizin önlenmesi amacıyla 23 Ocak 2017'de Astana görüşmelerine başlanmıştır (TRT

Haber, 2019). Astana görüşmelerinin ana maddesi çatışmaların sona ermesi, güvenli bölgelerin oluşturulup halkın yerleşim yerlerinden dışlanmaması olsa da nitekim Türkiye, Rusya ve İran arasında yapılan görüşmelerde alınan kararlar Suriye açısından bağlayıcı durumda olmamış ve savaşın devam etmesini durduramamıştır. ABD ve Avrupa açısından ise Suriye meselesin de savaşı bitirmek ve insani krizi çözmek asla ana hedeflerden birisi olmamıştır (Özer, 2023, s. 152-171).

23 Ocak 2017 yılında başlayan ve savaşın çözümlenmesine yönelik çalışmalar sürdüren Astana görüşmeleri döneme damgasını vurmuştur. Rusya Silahlı Kuvvetleri Ana Harekat Dairesi Başkanı Budyskov'un 18 Ocak tarihinde yaptığı açıklamada Rusya ve Türkiye'nin ortak hava harekatı düzenlediğini söylemesi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da ilerletmiştir. Astana görüşmelerinde Türkiye'nin, Rusya ve İran'la iş birliği halinde olması ABD'den kopuşun temellerini simgelemiştir. ABD'nin Orta Doğu'daki gerginliği arttırmak istemesi ve yıllardır müttefiki olan Türkiye'ye karşı olan terör örgütlerine açıktan destek vermesi Astana süreçlerini olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerini azaltması, müttefiki ile ilişkilerinin tamamen bittiği anlamına gelmemektedir. Türkiye, Suriye meselesi ve Orta Doğu'daki problemlerde iki taraflı diplomasi yolunu kullanmıştır Türkiye'nin ABD ile 1952 yılından beridir NATO müttefiki olması ilişkilerin biteceği yaklaşımını reelist bir yaklaşım olarak göstermemektedir (Baharçiçek & Ağır, 2020, s. 1-19). Suriye sorununa çözüm odaklı olarak başlayan Astana görüşmeleri çok heyecanlı geçmiştir. Ne yazıkki 15-17 Şubat 2017'de gerçekleşen 2. Astana görüşmelerinde belli başlı sıkıntılar yaşanmıştır. Suriye tarafındaki kesimlerin birbirleriyle anlaşamamaları ve birbirlerini suçlamaları toplantıya damgasını vurmuştur. İkinci görüşmeler, ilk görüşmeler kadar olumlu ilerlemesede Rusya, İran ve Türkiye'nin barış gücü oluşturması karara bağlanmıştır (Ayvaz, 2020, s. 46-60).

Suriye'de yaşanan felaketin çözümlenmesi için düzenlenen Astana görüşmelerinde Türkiye ve Rusya yakınlaşması ABD'nin bölgedeki garantörlüğünü Türkiye'ye bırakmasına neden olmuştur. BM Suriye Özel temsilcisi Mistura'nında yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin masaya oturması Suriye'deki olumsuz havanın yerini olumlu bir gidişata bıraktığını göstermiştir (Ayvaz, 2020, s. 46-60). Rusya, Türkiye ve İran'ın düzenlediği Astana görüşmelerine ABD her ne kadar olumlu yanıt

versede misilleme olarak BM Özel Temsilcisi Mistura yeni bir Cenevre görüşmesini düzenlemeye karar vermiştir. 8 Şubat'ta düzenlenmesi beklenen konferans Rusya'nın karşı çıkmasından dolayı 20 Şubat'ta düzenlenebilmiştir. Yapılan görüşmelere Suriye muhalefeti, Suriye mevcut rejimi, BM, Rusya, ABD, İran ve Türkiye katılmıştır. IV. cenevre görüşmelerinde Suriye rejiminin değişmeyeceği, gelecek geçici hükümetin din, mezhep, ırk vb konularda ayrımcılık yapmayacağı, muhalefetli bir Suriye hükümetinin kurulmasına, seçim kanunu oluşturulmasına, görüşmelerdeki kararların önceki BM kararları doğrultusunda alınıp yürütülmesine ve Rusya'nın Suriye üzerinde düzenlediği anayasa metinlerinin görüşülmesi gündeme gelmiştir. Nitekim Rusya Astana'nın bağlayıcı olduğunu söylemiş ve farklı düzenlemelerde karşı çıkmıştır. Rusya'nın bu tezleri muhalif kesimlerinde desteğini alması sonucunda Mistura, Cenevre görüşmeleri programının değiştirilmemesi gerektiğini, değiştirildiği takdirde ise büyük bir kaos çıkacağını vurgulamıştır. Görüşmelerde Mistura önce Suriye heyeti yetkilisi Cafer'i ile görüşmüş ardından muhalif kanadın yetkilisi El-Hariri ve heyeti ile görüşmeler sağlamıştır. Görüşmenin ardından Mistura tarafların ortak noktada buluşamadıklarını ve tarafların büyük fikir ayrılıklarından yakındığını açıklamış ve toplantının V. Cenevre görüşmelerine aktarıldığını söylemiştir. Bu toplantıdan da ne yazık ki Suriye sorunu için olumlu bir karar çıkmamıştır. Ancak BMGK'nin 2234 sayılı kararının 3. maddesine ek olarak terörle mücadele ilavesi eklenmiştir (Neciyev, 2019, s. 835-850). Cenevre görüşmelerinin ardından 14-15 Mart tarihinde Suriye meselesinin çözümü için taraflar tekrardan Kazakistan'ın başkenti Astana'da 3. Astana görüşmeleri için bir araya gelmişlerdir (Ayvaz, 2020, s. 46-60). Görüşmelerin üçüncü turunda Rusya, Türkiye ve İran'ın yanı sıra Ürdün, AB ve ABD'den de yetkililer yer almıştır. Görüşmelerde bir önceki toplantılarda alınan güvenlik ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi kararı onanmıştır (140 Journos, 2017). Ayrıca Kazakistan Dışişleri Bakanı Kayrat Abdurrahmanov'un açıklamalarında Astana görüşmelerinin, BM üyeleri tarafından olumlu yönde gittiğinin söylenmesi Rusya açısından üstünlük sağlamıştır. Görüşmelerin üçüncü turunda muhalif güçlere karşı Rusya'nın yaptığı hava saldırılarının orantısız olduğunu ve masum sivillerin katledildiğinin söylemesi ise muhalif kesimi toplantıya getirmemiştir. Sergey Lavrov ise muhaliflerin ifadelerinin mesnetsiz ve dayanaksız olduğunu iletmesi toplantıyı sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Türkiye ve Rusya açısından III. Astana görüşmeleri jet

krizinden bu yana olumlu olarak ilerlediğini göstermiştir. İran, Rusya ve Türkiye, Suriye üzerinde söz sahibi devletler olmuşlardır. Oluşturulan savunma ve denetim mekanizmaları sayesinde ise üç devlette sürekli birbirleriyle iletişim halinde olmuş ve vekalet savaşlarını azaltmayı hedeflemiştir (AA, 2017). 3. Astana toplantısının hemen ardından 22 Mart 2017’de V. Cenevre görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. V.Cenevre konferansı IV. Cenevre konferansına nispeten pek fazla bir değişiklik göstermemiştir. Konferansta Mistura her iki taraflada bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından Mistura yaptığı açıklamalarla BM’nin 2254 sayılı kanununa yönelik iyileştirme ve düzeltme çalışmalarının devam ettiğini, ilaveten insani krize yönelik çözümler için her iki tarafla da iletişim halinde olduğunu belirtmiştir. Muhalif kanadın temsilcisi Hariri ise görüşmelerin burada olumlu geçtiğini ama Suriye’de hala olumsuzluğun devam ettiğini, görüşmelere kadar 150 sivilin hayatını kaybettiğini üstelik dördüncü maddeye yönelik siyasi değişim için mevcut rejimin kaçındığını ve adım atmak istemediğini söylemiştir. Bu bağlamda Cenevre görüşmeleri çözüm odaklı olmaktan yana ABD ve batılı devletlerin söz sahibi olduğunu belli ettiği ve oyun kurucu olduklarının bilindiği bir görüşme tarzının önüne geçememiştir (Neciyev, 2019, s. 835-850).

IV. Aslana görüşmelerinde bir diğer önemli husus ise İdlib vilayetinin tümü, Halep ve Hama illerinin bir kısmı, Humus, Şam ve Dera bölgelerinin belli başlı yerlerinde çatışmasızlık alanlarının kurulmasına karar verilmiştir. Bazı bölgelerde rejim kontrolü, bazı bölgelerde Türkiye-Rusya ve bazı illerde de çatışmasızlık noktalarında İran ile Türkiye’nin ortak olduğu gözlemlenmiştir (MFA, ty). Nitekim Erdoğan ve Putin görüşmelerinde de Türk-Rus ilişkilerinin askeri alanı oldukça verimli geçtiği görülmüştür. Garantörlük ve çatışmasızlık görüşmelerin ardından heyetler 4-5 Temmuz 2017 tarihinde V.Astana görüşmelerini devam ettirmek için uzlaşmışlardır. 3 Temmuz 2017 tarihinde heyetler arasındaki çalışma grup toplantılarının tamamlanmasının ardından görüşmeler başlamıştır. Görüşmede ABD ve BM Özel Temsilcileri yer almıştır. Heyetler kendi aralarında görüşmelerini tamamlamalarının ardından ortak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. V. Astana görüşmelerinde yaşanan en önemli olay hiç şüphesiz Rusya’nın özel temsilcisi Lavrintiyev’in, Suriye bölgesinin, İdlib, Humus ve Doğu Guta bölgelerinde Türkiye

ve İran'ın söz sahibi olduğunu fakat güney bölgelerde ise Ürdün ile ABD kanadının etkili olduğunu çözüm için her iki tarafında bölgede birbirlerini kabul ettiğini ve benimsediğini söylemesi olmuştur (Yılmaz). Görüşmenin ardından muhalif kanat ise esir takası ve insani yardımlardan yakınmış, İran'ın garantörlüğünü kabullenmemiş ve rejimin saldırılarını yenilediğini aktarmıştır. Nitekim V. Astana görüşmelerinin sonunda İran, Türkiye ve Rusya çatışmasızlık bölgelerinin ortak çalışma grubu için İranda bir araya gelmeyi kararlaştırmıştır (Neciyev, 2019, s. 835-850).

V. Astana görüşmelerinin ardından Cenevre konferansı devam etmiştir. Cenevre konferansı'nda muhalif kesimler ve mevcut rejimle görüşmeler sağlayan Mistura, Suriye sorunun çözümü açısından bir çözüm sunamamıştır. Cenevre görüşmelerinde gözler eylül ayında yapılacak olan VI. Astana görüşmelerine çevrilmiştir. Cenevre görüşmeleri ve Astana görüşmeleri arasında yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Cenevre görüşmelerinde BM gücünü kontrol eden ABD ve batının bağlayıcı kararlar alması hedeflenirken Astana görüşmelerinde Türkiye, İran ve Rusya açısından ortak çalışma alanları yaratılıp Suriye'nin çözümüne odaklanılmaktadır. Suriye meselesinin çözümü konusunda başlayan ve devam eden VI. Astana görüşmelerinde ise güvenli bölgelerin sınırlarının çizilmesi, esir takasları ve naaşların defni konusunda ortak anlayış görülmüştür. Güvenli bölgeler açısından ise Türkiye, İran ve Rusya arasında bölgelere 500 gözlemci gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Ayvaz, 2020, s. 46-60).

Ocak 2017'den beridir devam eden Astana ve Cenevre görüşmelerinden Suriye açısından pek de önemli bir sonuç alınamaması bu zirvelerin devamını getirmiştir. VII. Astana görüşmelerinde ABD'nin varlığına atıfta bulunulurken İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, ABD'nin Suriye için bir tehdit oluşturduğunu, zengin petrol kaynaklarını sömürdüğünü ve Orta Doğu için bir çözüm olmadığını dile getirmiştir. VII. Astana görüşmelerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşen Rusya Devlet Başkanı Putin mülteci konusua da değinmiştir. Türkiye'ye yönelik artan göç dalgası Suriye'deki istikrarsızlık ve terör örgütünün varlığı Türkiye açısından yeniden bir operasyon sinyali verdirse de İran ve Rusya'dan istediği desteği alamamıştır. Türkiye ve Rusya arasında Suriye meselesi üzerinde her ne kadar iş birliği olsa da Rusya PYD/YPG'nin varlığının son bulmasını istememektedir . Rusya'nın bu kararı

Suriye'deki varlığının son bulmaması ve örgütlere hamilik yaptığından kaynaklanıldığı düşünülmektedir (Euronews, 2022). Türkiye ve Rusya arasında terör örgütlerinin varlığını kabullenme sorunu VIII. Astana görüşmelerine de yansımıştır. 18 Nisan'da yapılması beklenen toplantı RF'nin Suriye'deki etnik gruplar arası toplantı olarak sunduğu Suriye Halk Kongresini ortaya atmasıyla çıkmaza girmiştir. Rusya'nın barış için sunduğu tezde PYD'nin toplantıya dahil olması Türkiye tarafından sert bir dille reddedilmiştir. Nitekim aksayan toplantı ileri alınan bir tarihle devam etmeye başlamıştır. Toplantının gündemi acil insani yardımların sağlanması, tutukluların salıverilmesi, DAES ve El-Nusra örgütleriyle mücadele ve Suriye'nin toprak bütünlüğü olmuştur. RF ve Türkiye'nin iş birliğiyle mahkumların serbest bırakılma kararı olumlu bir sonuç vermiştir (Neciyev, 2019, s. 835-850). VIII. Astana görüşmelerinin sonrasında ABD'nin, PYD'nin kolu SDG'yi oluşturması ve Fırat Kalkanı Harekâtının sadece DAES'le sınırlı kalması Türkiye'yi zora sokmuştur. Suriye'nin kuzeyinde oluşan SDG güçleri ABD desteğiyle 30.000 kişilik bir ordu kurmuştur. ABD'nin Suriye sorununda Türkiye'yi tehdit eden terör gruplarını desteklemesi ve yeni alt grupların oluşmasına mücadele vermesi Türkiye'yi tekrardan Suriye'ye operasyon yapmaya teşvik etmiştir. PYD/YPG ve kollarının varlığı Türkiye açısından ulusal güvenliğe bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye tehditleri kovuşturmak maksadıyla 20 Ocak 2018'de Zeytindalı Harekatını başlatmıştır (Ayvaz, 2020, s. 46-60).

Zeytindalı Harekatı'nın icrası Fırat Kalkanı harekâtında şehit olan 72 Türk askerinin anısına 72 savaş uçağının hava tarzlarıyla başlamıştır. Saat 17:00'da başlayan hareket 57 gün sürmüştür. Hareket sonucunda 6370 terörist etkisiz hale getirilmişken muhtelif yığınaklarda bulunan techizatlarda ele geçirilmiştir (MSB, 2018). PYD/YPG terör örgütü 6 yıl boyunca Afrin'i korumak için bu bölgelerde savunma alanları tuneller ve sığınaklar inşa etmiştir. PYD ve YPG'nin yaptığı bu savunma mekanizmaları TSK ve SMO'nun başarılı meskun mahal operasyonlarıyla alt edilmiştir. Zeytin Dalı Harekatıyla bir çok köy, bölge ve üst ele geçirilmiş ve Afrin bölgesi kontrol altına alınmıştır. Rusya, Zeytin Dalı Harekatında Türkiye'ye müdahale etmemiş aksine bölgeden askerlerini çekmiştir. Ayrıca Rusya'dan gelen açıklamada BM'nin 51. maddesi uyarınca Türkiye'nin meşru müdaafa hakkının olduğu söylenmiş

ve ABD'nin bölgelere çok fazla silah ve mühimmat yığdığı iletilmiştir. Zeytinalı Harekatı Türkiye'nin sınır ötesine yaptığı en başarılı operasyon olarak nitelendirilmektedir. Rusya'nın Zeytinalı Harekatını onaylamasının Türkiye ile ilişkileri bağlamında değerlendirmek pek mümkün değildir. Rusya, PYD ve YPG terör örgütleri ile yaptığı görüşmelerde Afrin'in Esad rejimine bırakılmasını istemiştir. Aksine örgüt bu teklifi kabul etmemiş ve üstüne ABD güdümüne girmeye başlamıştır.

Türkiye, Astana süreci ve Soçi görüşmelerinin yanı sıra 9 Ekim 2019'da terör örgütlerinin m4 karayolunda etkisinin artmasıyla Suriyeli vatandaşların yerinde edilmesi ve Türkiye'ye göçe zorlanması amacıyla Türk sınırlarının tehdit edildiğini düşünüp Barış Pınarı Harekâtını icra etmeye karar vermiştir. Türkiye'nin meşru haklarını kullanarak imza attığı operasyon batılı medya kuruluşları ve Türkiye'nin müttefiki ABD'den sert bir dille eleştiri almıştır. ABD hükümeti Türkiye'yi yaptırımla tehdit ederken ABD Başkan yardımcısı Mike Pence ve heyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ziyaret ederek görüşmeler yapmıştır. Türkiye ile ABD arasında 13 maddelik bir anlaşma metni imzalanmasının ardından Türkiye, Rusya ile görüşmelere başlamıştır Rusya ile harekatın detayları ve kapsamı açısından on maddelik bir mutabakat metni imzalanmıştır. Rusya ile yapılan mutabakat sonucunda PYD/ YPG terör örgütleri Türkiye sınırlarının 30 km ötesine geçirilmiştir. Harekatın ardından Türkiye Astana sürecine devam etmiş ve IX. Astana toplantısı 14-15 Mayıs tarihinde gerçekleşmiştir. Toplantıda anayasa komisyonunun oluşumu, anayasa süreçleri ve bölgesel gerginliği azaltma konuları görüşülmüştür. Astana görüşmelerinin X. turu 30 Temmuz tarihinde gerçekleşmiştir. Toplantıda Suriye'deki göç dalgası artan mülteci sorunları tartışılmıştır. Astana süreci böylece Türkiye, Rusya ve İran ilişkilerinde bir diyalog merkezi haline gelmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise XII. toplantıya Irak hükümetinin katılması olmuştur. Soçi görüşmeleri ve Astana süreci Türkiye-Rusya ilişkilerinde Cenevre görüşmelerinde alınan başarısız sonuçların aksine Türkiye'yi son dönemlerde ABD ve batılı müttefiklerin aksine Rusya ile ikili ilişkilerini ilerletmeye zorlamıştır. Türkiye-Rusya ilişkileri her ne kadar bazı hususlarda çıkar ilişkilerine dayalı gözükse de Rusya bazı konularda Türkiye'ye müsama göstermiştir (Ayvaz, 2020, s. 46-60).

2020 tarihinde Esad rejiminin Türk unsurlarına karşı düzenlediği hava saldırılarında 34 Türk askeri şehit olmuştur. Türkiye, Soçi görüşmelerine ara vermiş ve Suriye'ye yeni bir hareketin sinyallerini vermiştir. Esad rejimi her ne kadar İran ve Rusya desteğini alsa da Türkiye Orta Doğu'da azımsanmayacak kadar büyük bir güç unsuru olmuştur. Rusya ve İran da istişareler sonrasında Türkiye, BM'nin 51. maddesi uyarınca meşru müdafa hakkını kullanmaya karar vermiştir (K.K.K, 2020). Esad rejimine karşı yapılan Bahar Kalkanı hareketi sonucunda 3473 rejim askeri, 3 adet uçak, 1 adet SİHA, 93 adet tank, 8 adet helikopter, 36 adet zırhlı araç, 67 adet obüs ÇNRA ve 10 adet hava savunma sistemi etkisiz hale getirilmiştir. (MSB, 2020). Dönemin Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın yaptığı açıklamalar sonucundan da anlaşılacağı üzere Bahar Kalkanı harekâtı önceden de icra edilen Fırat Kalkanı, Zeytindalı ve Barış Pınarından farklı bir hareket olmuştur. Bahar Kalkanı Harekâtı, terör örgütlerinin aksine Esad rejimine karşı yapılan bir hareket niteliği taşımaktadır. Esad rejimi m4-m5 karayollarını ele geçirerek oradaki güvenliği tehdit etmiş ve oradaki insanları Türkiye'ye zorunlu göçe zorlamıştır. Türkiye ise Rusya'yı diplomasi masasına oturtmayı başarmıştır. İki ülke arasında yapılan diplomasi trafiği sonucunda Soçi mutabakatına ek protokoller imzalanmıştır. 3 maddelik ek protokol metni Türkiye-Rusya ilişkilerinde Suriye meselesi açısından ortak çalışma etkinliğini arttırdığı söylemektedir. Suriye sorunu açısından Astana süreci; Cenevre görüşmeleri ve BM kararlarından daha yapıcı olduğu görülmüştür Türkiye, Rusya ve İran öncülüğünde yapılan son toplantı 24-25 Ocak 2024 yılına kadar devam etmiştir. Son zamanlarda şiddetlenerek başlayan 7 Ekim 2023 Hamas-İsrail Savaşı, Suriye olaylarının önüne gölge düşürmüştür. Dünya gündemi haline gelen Filistin-İsrail çatışmaları Suriye topraklarında dahil olmak üzere tüm dünyaya sıçramıştır. XXI. atsana görüşmelerinde Türkiye ve Rusya, İsrail devletinin Suriye Topraklarına düzenlediği hava saldırılarını şiddetle kınamışlardır. Toplantıda ayrıca İdlib gerginliği azaltma bölgesi, insani yardım ve terör örgütleriyle mücadele konuları görüşülmüştür. Nitekim son zamanlarda Suriye devletine ait olan petrol ve benzeri kaynakların terörle iltisaklı gruplar tarafından kullanılması ve Suriye toprak bütünlüğüne zarar vermesi sebebiyle ortak çalışmalar üzerinde görüşüldüğü bildirilmiştir.

Türkiye Rusya ilişkileri Andrey Carlov suikastinin yanı sıra Suriye sorunu özelinde daha da çok gelişmeye başlamıştır. Rusya-Ukrayna savaşı Rusya'nın, Türkiye'ye bazı konularda tavizler vermeye başladığını göstermiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler gün geçtikçe pozitif olarak ilerlediği düşünülmektedir. (MFA, 2024). Bir başka konu ise İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ve heyetinin helikopter kazası sonucu hayatını kaybetmesi ile gelişmiştir. Rusya, Suriye'de iş birliği yaptığı en büyük ortağı olan Reisi'yi kaybetmesi ile Suriye sorunun çözümü açısından Türkiye ile daha çok yaklaşacağı düşünülmektedir.

4.2.2. Libya

Genel olarak Libya sorunu Tunus'ta yaşayan Muhammet Bouazizi isimle seyyar satıcılık yapan bir işsiz mühendisin görevliler tarafından dükkanına el konulması ile yaşanmıştır. Yaşanan olaylar ekseninde Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesi olayı dünya kamuoyunda ve Arap medyalarında lanse edildikten sonra Arap baharı olarak adlandırılacak olan olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaylar Tunus'ta Zeynel Abidin'in, Mısır'da Hüsnü Mübarek'in, Yemen'de Abdullah Salih'in ve Libya'da Muammer Kaddafi'nin sonunu getirmiştir. Arap Baharı olayları genel olarak yönetimlerin uyguladığı etnik ayrımcılık, yüksek enflasyon ve sürdürülemez yönetim biçimleri sebebiyle yerel halkın sefaletinin artması sonucu ortaya çıktığı bilinmektedir (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56).

Libya'da başlayan Arap baharı olayları ise Orta Doğu'daki olaylardan farklı gelişmiştir. 2011 yılında Kaddafi'ye muhalif olan mahkumlarının idam edilmesi karşısında kendisini eleştiren mahkumların avukatı olan Fethi Terbil'in tutuklanması ve insan haklarının sürdürülebilmesi için Fethi Terbil'in serbest bırakılması maksadıyla başlayan silahlı direniş gruplarının mücadelesi ile devam eden bir süreç olmuştur. İlerleyen süreçte Terbil'in salıverilmesi de bu olayları ne yazık ki dindirmemiştir. 17 Şubat'ta Ebu Selim hapishanesi olaylarını bahane eden halk ve kabileler protestoların boyutlarını arttırarak Bingazi'nin ele geçirilmesini sağlamıştır.

Olanlar karşısında sessiz kalmayan Kaddafi rejimi halka karşı derin saldırılar başlatarak Libya iç Savaşının tohumlarına filizlendirmiştir (T24, 2020).

Bir zamanlar Kaddafi'yi destekleyen Varfalla kabilesi ve Zintan kabilesinin de Kaddafi karşıtı olmaları Kaddafi'nin iktidarını sarsmış ve rejim saldırılarını artırması neticesinde 2000'den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Olaylar demografik yapıdan incelendiğinde eylemlerde nüfuslu kabilelerin aile üyelerinin de öldürülmesi direnişi daha da arttırmış, Derne, Tobruk ve Kufra vileyetlerine kadar ilerlemiştir (Çakır, 2022, s. 90-98). Artan eylemler sonucunda kabileler ve protestocular Libya'nın doğusunun büyük bir kısmını ele geçirirken eylemler başkent Trablus'a kadar ilerlemiş ve sonucunda Kaddafi rejiminin sivil, asker ayırt etmeden katletmesi ile sonuçlanmıştır. Kaddafi'nin kanlı eylemleri sonucunda 26 Şubat 2011 tarihinde BM 1970 sayılı kararla Kaddafi'yi uyarılmıştır. 1970 sayılı karar gereğince Kaddafi Hükümetine genel manada ambargolar uygulamaya başlamıştır. BMGK, Libya hakkında kararlar alırken diğer yandan da direniş grupları ilerlemelerini hız kesmeden devam ettirmiş ve Kaddafi'nin karşısına 8 Mart 2011'de Bingazi'de UGK (Ulusal Geçiş Konseyi) yapılanması kurulmuştur. UGK'nin başına bir zamanlar Kaddafi hükümetinde yer alan Abülcelil başkanlık etmeye başlamıştır. Direnişlerde eli güçlenen UGK aldığı kararlar çerçevesinde 6 Mart 2011'de Kaddafi'ye 72 saat içerisinde Libya'yı terk etmesi vaat edilirken diğer yandan da Mahmut Cibril'i başkan yapıp yeni bir hükümet kurmuştur (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56). Yeni hükümetin kurulması uluslararası alanda olumlu gözükürken Kaddafi ve kabile güçleri arasında çatışmalar durmamış ve Kaddafi rejimi çok sert askeri müdahalelerde bulunmuştur. Kaddafi'nin bu sert tavırları karşısında BM 1973 sayılı kararıyla Libya hava sahasını kapatmıştır. BMGK'nin aldığı bu karar BM'nin 51. maddesi uyarınca meşru müdafaa hakkını tanımlarken Libya olaylarına yapılacak müdahale Kosova olaylarıyla karıştırılmamalıdır. BMGK'nın aldığı karar askeri müdahalelerin önünü açarken Kosova olayları farklı bir zeminde gelişmiştir Rusya'nın BMGK'de alınan kararları veto etmemesi ise Suriye olaylarından farklı gelişmiştir. Rusya, Suriye-Libya meselesinde Libya'da "bekle gör" politikalarını tamamen sergilediği ve ABD ile ilişkilerinde "resetleme" taktiğini izlediği gözlemlenmiştir (Güneş, 2018, s. 263-291).

BMGK’de alınan kararlar doğrultusunda dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin teklifi ile Libya sorununun çözümü adı altında bir zirve düzenlenmiş ve akabinde Fransa Hava Kuvvetleri’nin yoğun bombardımanlarıyla Kaddafi rejimine ağır yaralar verilmiştir . İlerleyen dönemde Rusya ve Türkiye’nin de söyleyeceği üzere batılı güçler bu çatışmalara zemin hazırlayan koalisyon güçleri kurmuştur. Bu güçler ABD, Kanada, İtalya, Fransa, İngiltere ve NATO üyesi ülkelerdir. Bu ülkeler Libya’ya belli başlı operasyonlar düzenlemişlerdir. Rejim yapılan operasyonlar sonucunda hızla güç kaybetmiş ve 20 Ekim 2011’de Muammer Kaddafi yakalanarak acı bir şekilde infaz edilmiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56). Kaddafi’nin düşmesi ile beraberinde UGK yönetimi devralmıştır. Bu zeminde Libya’da sorunların çözülmesi beklenirken ülke içinde farklı muhalif cephelerinde yönetiminde kesin olarak söz sahibi olma istekleriyle sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Ordu ve polis teşkilatlarının olmaması ve ülke içinde güvenlik birimlerinin yozlaşması sebebiyle Libya sorunu paramiliter rejimlerin ve kabilelerin kendi aralarındaki iç siyaset savaşlarıyla çıkmaza girmiştir. Nitekim 2012 yılındaki genel seçimler sayesinde yönetim UGK’dan MGK’ye geçirilmiş ve hükümet kurma görevi Müslüman kardeşlere yakınlığıyla bilinen AİP ile liberaller arasında birtakım çekişmelerle devam etmiştir. Nitekim yaşanan seçim çalışmalarında liberal kanadın lideri Ali Zeydan güven oyunu alıp cumhurbaşkanı olmayı başarmıştır (Çakır, 2022, s. 90-98).

Zeydan hükümeti iktidara geldikten sonra Misrata’lı bir muhalifin öldürülmesi askeri birliklerin tekrardan bazı bölgelere sevkine sebebiyet vermiş ve bu olay neticesinde yeniden yönetimle kabileler arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Kaddafi destekli subayların bu dönem içerisinde suikaste uğraması ve kabileler arasındaki bitmek bilmeyen iktidar çatışmaları olayları tekrardan Kaddafi dönemi diktasına çevirmeye başlamıştır. Başka bir önemli olay ise Kaddafi’nin ölmesine rağmen mevcut hükümetin Kaddafi destekli siyasetçilerin siyasetten men edilmesi için başlattığı çözülme süreci yasalarının muhalefet tarafından sert bir dille eleştirilmesiyle yaşanmıştır. Nitekim yaşanan gelişmeler ekseninde sol kesimde çözümler yaşanırken sağ destekli Müslüman kardeşler ellerini güçlendirme başlamıştır. Siyasi izolasyon için alınan kararlar laik kanat Kaddafi desteği içerdiği ithamlarıyla ağır kayıplar verirken Zeydan’ın kaçırılması döneme damgasını vurmuştur. Libya’da gün

geçtikçe farklı siyasi zıtlıkların ortaya çıkması, yolsuzlukların artması, muhalif cephelere bir yenisinin eklenmesi ve halkın artan yoksulluğu Libya'yı gün geçtikçe daha da kötüye götürmüştür (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56). Libya'da devam eden krizde CIA'in devreye girmesi ile askeri kanatta etkili bir isim olan Halife Hafter'in olayların kırılma noktasında çıkarak darbe yaptığını ilan etmesi Libya üzerinde vekalet savaşlarının yaşanacağını göstermiştir. 2014 yılında televizyonda konuşan Hafter, mevcut iktidar olan MGK'yı tanımadıklarını, bazı noktaları ele geçirdiklerini ve yönetimi kendilerinin sağlayacaklarını söylemesi olayları tekrardan alevlendirmiştir. Hükümet ise Hafter'in bu söylemlerinin başarısız bir darbe girişimi olduğunu ve görevlerine devam edeceklerini söylemesi Libya'da iki taraflı yönetimin kapısını aralamıştır. Nitekim Libya kara sularında izinsiz bulunan Kuzey Kore bayraklı bir geminin izinsiz petrol taşıdığının ortaya çıkması Zeydan'a verilen güven oyunun çekilmesine yol açmıştır. Zeydan'dan sonra seçimler tekrardan yapılmış fakat katılımın düşük olması sebebiyle kabul edilmemiştir. Hafter'in devreye girmesi Libya açısından tekrar istikrarsızlığa yol açacağından BM tavsiyesiyle 17 Aralık 2015 yılında Fas'ta toplanan yetkililer UMH'ı (ulusal mutabakat hükümeti) geçerli kılıp yetkili hükümet saymışlardır (Düzsüz, 2021, s. 295-330).

UMH'ın kurulduğu Libya Siyasi Anlaşması (LSH) olarak bilinen mutabakatta Başkanlık konseyi, Temsilciler Meclisi ve Devlet Yüksek Konseyi adına MGK'dan dörder üye ve bir başkan UMH'ı yönetmeye başlamıştır. BMGK 2259 sayılı kararıyla LSA uyarınca UMH'ı meşru saymış ve Libya'da UMH aracılığıyla yardım edeceğini bildirmiştir. Nitekim Hafter'in bazı listeleri kabul ettirmeyince Libya'da siyasi istikrar sağlanamamıştır. BM ve batılı ülkeler her ne kadar UMH'ı desteklese de Hafter'e ekonomik ve askeri destek sağlamaya başlamışlardır. Birçok devlet Hafter'e destek verirken Türkiye ve Katar bu konuda UMH'ı desteklemiş ve yardım göndermiştir. Hafter aldığı bu destekler sayesinde elini güçlendirmiş ve terörle mücadele yalanıyla hareket başlatıp zengin petrol kaynaklarını ele geçirmiştir Nitekim Hafter'in bu saldırılarını fırsat bilen Fransa başkanı Macron öncülüğünde UMH başkanı Sarrac ve Hafter'i 25 Temmuz 2017 ve 29 Mayıs 2018 tarihlerinde Paris Uluslararası konferansına davet etmiştir. Yapılan görüşmelerde ne kadar uzlaşıya varılsa da Hafter saldırılarına devam etmiştir. Fransa açık olarak Hafter güçlerini

desteklediğinden yapılan zirve pek de etkili olmamıştır (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56).

Hafter kendisini destekleyen devletlerden askeri ve maddi yardımlar alarak 2019 yılında “Kum Fırtınası” ve “Saygınlık Seli” adını verdiği operasyonları başlatmış ve mevcut hükümete savaş ilan etmiştir. UMH ise Hafter’in yaptığı bu saldırgan hareketlerin Libya’nın birliği için olmadığını ve farklı emellerin adına olduğunu söyleyip Hafter’e karşı “Öfke Volkanı” hareketini yapacaklarını iletmiştir. Yaşanan gelişmeler zemininde hükümet Başkanı Sarrac, İtalya ve Almanya’ya bir dizi seyahatler gerçekleştirmiştir. Sarrac, Almanya ve İtalya’ya Hafter’e karşı verilen desteklerini kesmelerini söylemiştir (AA, 2020).

Libya’da artan gerilim ve kaosun içinde muhalif kesimler ve Hafter’in yanı sıra DAES’te güçlenerek eylemler icra etmeye başlamıştır. UMH bu sıkıntılı süreçte hem Hafter’le hem de DAES’le mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2019 yılının Nisan aylarında UMH’nin elinin güçsüzleştiğini düşünen Hafter, Trablus’u ele geçirmek için operasyonlara devam etmiş ve Trablus’un 9 km yakınına kadar yanaşmıştır (Çakır, 2022, s. 90-98). Hafter güçleri Libya’nın çoğu çöl olan 312 kilometresini ele geçirip son hedefi olan Trablus’u her ne kadar almak istese de Fransa ve BAE’den aldığı destekler yeterli olamamıştır. Hafter güçleri bu süreçte Rusya destekli Wagner gruptan da askeri eğitimler almıştır. Bu süreçte Türkiye ve Katar UMH’a yeterli destek vermiş ve Hafter güçlerinin ilerleyişini durdurmuştur. 26 Haziran tarihinde Türkiye ve Katar destekli UMH’nin, Hafterin elinde olan Giryan kentini ele geçirmesiyle Hafter güçleri Türkiye’ye karşı savaş ilan etmiştir. Bu süreçte Libya limanlarına gelen Türk gemilerinin vurulacağını söyleyen Hafter, Türk vatandaşlarını da tutuklayacağını ileri sürmüştür. Hafter belli bir duraksama döneminden sonra saldırılarını arttırmış ve UMH’nin Türkiye’den resmi destek talebi oluşturmasına sebep olmuştur. Hafter’in, Trablus’a bu kadar yakın bir mesafede olmasından dolayı tatil olan TBMM’yi olağanüstü toplantıya götürmüş ve 20 Ocak günü 325 evet ve 184 ret oyuyla Libya’ya Türk askerinin girişi tezkeresi onaylanmıştır. 4 Ocak’ta yürürlüğe girip resmi gazetede yayınlanan karar Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın süresi ve sınırlandırması ile bir yıllığına uygulamaya koyulmuştur. 5 Ocak tarihinde ise TSK, Libya’ya giriş yaparak çalışmalara başlamıştır (Düzsüz, 2021, s. 295-330).

22 Mart tarihinde COVID-19 Pandemisinin patlak vermesi ile her iki taraf arasında ateşkes sağlanmış ancak dakikalar sonra Hafter güçleri yaptığı hava bombardımanlarıyla ateşkes koşullarını çiğnemiştir. 25 Mart tarihinde Hafter'in ateşkesi bozduğu ve sivillere saldırdığını ilan eden UMH, halkın zarar görmesini engellemek amacıyla savunma pozisyonlarından saldırı pozisyonuna geçtiklerini ilan etmiştir. UMH'nın Barış Fırtınası adını koydukları operasyonda 300 km² bir alan Hafter güçlerinden temizlemiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56).

Barış Fırtınası operasyonu sonucunda Libya'nın en önemli hava üssü olan Vatiyye üssü ve Tarhune kenti Hafter güçlerinin elinden alınmıştır. Nitekim Hafter 2015 yılında imzaladıkları Suheyraat anlaşmasından çekilerek kendisini Libya'yı yönetmekle yetkili tek devlet başkanı ilan etmiştir. Hafter'in aldığı bu karar uluslararası arenada oldukça eleştiri alırken rejim güçlerinin elini güçlendirmiştir. Nitekim UMH saldırılarını artırarak 2020 Haziran aylarında Ben-i Velid, Esabia ve Sirte kentlerini ele geçirerek Hafter güçlerine derin bir darbe vurmuştur. 7 Haziran'da durumun kötü gidişatını kabul eden Hafter ateşkes yapılması çağrısında bulunmuştur. Buna müteakiben Hafter destekli Mısır başkanı Sisi tarafından ateşkes için sunulan Kahire bildirgesi diğer devletlerden de onay almıştır (Düzsüz, 2021, s. 295-330).

Türkiye Rusya ilişkilerinde Libya sorunu Suriye ve Ukrayna'ya göre farklı gelişmelerle ilerlemiştir. Rusya BMGK'de Suriye meselesinde veto verirken Libya'da çekimser oy kullanmıştır. Türkiye ise Osmanlı'dan beridir Libya ile sıcak ilişkiler içinde olmuştur. Libya gerek Kaddafi dönemi öncesi ve gerekse sonrasında da Türkiye ile temaslarını sürdürmüştür. Türkiye, Libya ile Kaddafi dönemi içerisinde ekonomik ve kültürel iş birliklerinin yanı sıra askeri iş birlikleri de yapmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu karşısında Türkiye'ye en önemli destek Kaddafi'den gelmiştir. Kıbrıs Harekâtı sırasında askeri teçhizat eksikliği yaşayan Türkiye'ye Kaddafi rejimi dört uçak dolusu mühimmat göndermiştir (Türenç, 2011).

Kıbrıs Barış Harekatının yanı sıra Libya ile imzalanan 1979 Libya-Türkiye işgücü anlaşması Türk inşaat sektörünün Libya'da etkin rol oynamasına sebep olmuştur. Türkiye'nin ABD ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi Türkiye-Kaddafi

rejiminin arasını açsa da ortak ilişkilere asla zarar vermemiştir. Türkiye ayrıca Kaddafi olaylarında BM müdahalesine karşı çıkmış ve Müslüman Arap toplumu içinde hamilik rolünü üstlenmiştir. 2002 yılı ve öncesine kadar batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye, 2002 yılında AKP Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle siyasal islama destek vermiş ve Müslüman Kardeşler grubuyla sıcak ilişkiler kurmuştur. Türkiye-Libya ilişkilerinde 2009-2014 tarihine kadar olan süreçte Ahmet Davutoğlu politikalarıyla yönlendirilmiştir. Erdoğan ve Davutoğlu, Osmanlıcılık politikasıyla komşularla sıfır sorun ve ikili ilişkilerin çözümü için arabulucu rolünü üstlenmeyi tercih etmiştir. Kaddafi olaylarında Türkiye, başta BM ve NATO müdahalesine çekimser yaklaşp karşı çıksa da, Libya'da bulunan 25.000 Türk vatandaşının hayatını düşünerek olayların büyümesi ile BM müdahalesini desteklemiştir (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56). Türkiye diğer yandan Kaddafi'den sonrasında kurulan MGK'ya destek vermiş ve 2014 yılında Hafter tarafından yapılan başarısız darbe girişimine karşı çıkmıştır. 2016 yılında Libya'da imzalanan LSA anlaşması uyarınca da Türkiye, UMH'a destek vermiştir. Türkiye'nin, Libya meselesinde meşru hükümete destek vermesi UMH'ın, Türkiye'ye güvenmesi AKP sayesinde olmuştur. AKP'nin Siyasal İslamcı oluşu ve Müslüman kardeşlere bir rol model olması Türkiye'yi gelecekte Libya'da çok etkili bir güç haline getirecektir. Rusya ise Libya meselesinde ticari ve politik menfaatler yönünden hareket etmektedir. Halihazırda Rusya silah ticaretinin neredeyse %10'unu Libya'ya yapmaktadır. Libya dünyada Rusya'dan en çok silah satın alan 12. ülke konumunda olmuştur. Rusya, SSCB döneminden beri Libya ile iyi ilişkiler içinde olduğundan Libya'ya resmi olarak askeri müdahalede bulunmamıştır. Nitekim Kaddafi olaylarının ardından başlayan Hafter darbesinden sonra Wagner güçlerini Libya'ya sevk eden Rusya, Libya konusunda çekimser yaklaşıp da Hafter güçlerine askeri destek sağlayıp stratejik ve lojistik olarak da her türlü yardımı yapmıştır.

Türkiye ve Rusya arasında Libya sorunu, yapılan uluslararası organizasyonlarda temsil edilmiş ve her iki tarafta fikir ayrılığı yaşamamıştır (Ersen, 2014, s. 116-131). Rusya, Libya sorununda Hafter'e destek vermesinin bir diğer sebebi ise Kaddafi'nin devrildikten sonra Rusya'nın Libya'da kaybettiği ticaret anlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Hafter'e büyük destek veren Rusya'nın bu planın

arkasındaki en büyük neden ise Hafter'in, Rusya'ya Libya'da bir askeri üst vadetmesinden kaynaklanmaktadır. Rusya-Türkiye ilişkilerinde Rusya, Türkiye'nin UMH hükümeti için teskere ilan edip bir askeri güç göndermesine pek de karşı çıkmamıştır. Her ne kadar iki devlette farklı grupları desteklese de Suriye'de olduğu gibi Libya'da da iş birliği içinde olmuşlardır (Uzunöner & Çıkrıkçı , 2023, s. 11-56).

Libya sorununda Rusya, Suriye meselesinden çok farklı yaklaşımlar almak zorunda kalmıştır. Suriye sorununda Rusya, Türkiye ile her ne kadar bazı konularda ittifak yapsa da çıkarları açısından bazı hususlarda Türkiye karşı olumsuz tavır almıştır. Libya meselesinde Rusya iki taraflı hükümeti desteklese de Suriye'de Türkiye karşıtı Esad'ı desteklemek zorunda kalmıştır. Libya sorununda Rusya'nın Hafter'i desteklemesinin bir diğer nedeni ise silah ticaretinin sekteye uğramaması ve Akdeniz çıkarları açısından belli başlı vaatler almasıdır. Suriye'de ise Rusya'nın müttefiki İran'ın şii iktidar yanlısı olması Rusya'nın Orta Doğu'daki üslerinin de büyük bir kısmının Suriye'de olması sorunları birbirlerinden farklı değerlendirmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye ve Rusya arasında Libya sorununda geçmişten günümüze gelen süreçte olumsuz bir yaklaşım gözükmese de gelecek için fikir ayrılıklarının yaşanıp yaşanmayacağı bilinmemektedir.

4.2.3. Ukrayna

Ukrayna Sorunu Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna'ya ait olan Kırım adasını işgal etmesiyle başlamıştır. Rusya'nın birleşme politikaları ve Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliği müzakereleri sonucu dahada büyütmüş ve bölgesel bir krize doğru sürüklemiştir (Özer, 2023, s. 152-171).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Ukrayna 1991 yılında egemenliğini ilan etmiştir. Nitekim 2014 yılına kadar Rusya ve Ukrayna iş birliği içinde olup Rus devlet anlayışına yakın iktidarlar tarafından yönetilmiştir. 2014 yılında Rus yanlısı Ukrayna devlet başkanı Yanukoviç'in devrilmesi ile Ukrayna batı ve ABD yanlısı politikalar üzerinde şekillenmeye başlamıştır. Durumun gidişatına sıkıntı duyan Rusya

çoğunluğu Rus olan bölgelerde ayaklanmalara destek vermiş ve nihayetinde Kırım bölgesinde artan çatışmalar ve ayaklanmaları fırsat bilip Kırım'ı işgal etmiştir. İşgalden sonra vakit kaybetmeyen Rusya bölgede bir referandum yapmış ve %96 oranında Rusya'ya katılmayı tercih etmiştir (Yumuşak, 2023, s. 165-194). Bu olaylar öncesinde Yanukoviç'in iktidardan devrilmesi Rus yönetimini çok kızdırmıştır. Rusya, Karadeniz üzerindeki politikalarını çok sert bir şekilde yürütmektedir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi de Rus yanlısı bir hükümet tarafından yönetilip Rusya'nın çıkarlarını koruması yönünde olmuştur. Ukrayna bölgesi stratejik konumundan ve SSCB'nin yıkılışına kadar Rus yönetimi altında olduğundan dolayı Rusya, Ukrayna'yı Karadeniz emelleri üzerinde bir merkez olarak görmektedir. Nitekim Yanukoviç'in devrilmesi Rusya'nın, Kırım, Donbas ve muhtelif yerlerde silahlı milisler aracılığıyla işgaller çıkartıp kendi topraklarına katmasına sebep olmuştur. Ukrayna'ya ait olan Kırım'ı Rusya'nın ilhak etmesi dünya gündemini derinden sarsmıştır. BM, NATO ve AB gibi oluşumlar Kırımlı Türklerin ve diğer etnik grupların referanduma katılmamasından dolayı bu durumu uluslararası hukuk normlarına aykırı bulup Rusya'ya yaptırım uygulanmıştır (Duman, 2021, s. 275-294). Nitekim Rusya'nın Kırım'ın kendisine ait olduğunu iddia etmesi asılsız ve dayanıksızdır. Kırım bölgesi 5.yy'dan 15. yy'a kadar Türk devletlerinin egemenliği altında olmuş ve 15. Yy'dan 1774 yılına kadar Osmanlı idaresinde yönetilmiştir. Türkiye ise Rusya'nın sömürgeci politikalarını sert bir dille eleştirdiği bilinmektedir. Günümüz dünyasında Kırım üzerindeki toplam nüfusun yaklaşık %35'ini Kırımlı Türklerin oluşturduğu bilinmektedir. Rus yanlısı politikalardan önceleri ise %75 - %80'lere dayanan Kırım Türkü nüfusu, Rusların Türk karşıtlığı politikaları ve Kırım Türklerini söz sahibi vatandaş saymamalarından dolayı çoğu Kırım'dan zorunlu olarak göçe zorlanmıştır (Özer, 2023, s. 152-171).

Ukrayna-Rusya arasındaki sıkıntılar ise Ukrayna'nın NATO'ya ve Batıya doğru yönelmesi ile tezahür etmiştir. Özellikle 2004 yılında meydana gelen turuncu devrim Ukrayna milliyetçiliğinin doğuşunu ve Rus kültürü ve töresinden uzaklaşmaya yöneltmiştir. Ukrayna 2012 yılında devlet dil politikaları ve temelleri yasasını uygulamaya koymasıyla Rusya'dan uzaklaşıp Rus dilinin kısıtlanması ve ileriye dönük Ukrayna dili ve kültürünün oluşmasını amaçlamıştır. Ülke içi siyasette ise

Yavromayden protestoları Ukrayna'nın artık Rus yanlısı politikalardan uzaklaşması tezini uygulamaya başlattığının belirtisi olmuştur (Buyar & Şener, 2023, s. 284-301).

Ukrayna özelinde Rusya'nın neden Ukrayna'ya ait olan Kırım, Donbas ve muhtelif bölgeleri istediğini inceleyecek olursak Kırım bölgesi Sivastopol limanını bulunduran Karadeniz'in en önemli stratejik noktalarından birisidir. Kırım ve Donbas şehrindeki Rus vatandaşlarının varlığı ise Rusya'nın bu bölgelere ait olan iştahını daha da kabartmaktadır (Çalışkan, 2022, s. 35-47). Kırım işgali öncesinde Rusya, Kırım'a yönelik çalışmaları kapsamında Karadeniz'de belli başlı hareketler düzenlemiştir. Ukrayna'da başlayan milliyetçiliğin doğuşu, Rusya'dan uzaklaşma politikalarını belli ettiğinden Rus istihbaratı ise Kırım üzerinde oluşabilecek engeller sebebiyle bu bölgelere odaklanması gerektiği bilgilerini hükümetle paylaşmıştır. Nitekim Ukrayna parlamentosunda da dile getirilen Rusya'nın bu tatbikatları Ukraynalı yetkililerin işgal tezlerini doğrulayacaktır. 20 Şubat 2014 tarihinde Rus Özel Taburu Spetnaz ve hava indirme kuvvetleri vazduşniye birliklerinin taburlarından ayrılıp Kırım'a ait boğazlara transfer edilmeye başlanması Kırım işgalinin sinyallerini vermiştir. Ayrıca bu iki birliğe ek olarak 810. Deniz Piyade Taburu mensupları da Sivastopol'e izinsiz bir şekilde gidip belediye binalarını ve devlet makamlarını işgal etmişlerdir. İlerleyen süreçte bu olaylarla ilgili olarak hiçbir açıklama yapılmazken 25 Şubat 2014'te Aligator sınıfı çıkartma gemisi ile içinde bulunan 200 özel kuvvet mensubu Sivastopol'e yönlendirilmiştir Kırım'ın işgalinde büyük bir rol oynayan bu kuvvetler apoletsiz olarak bölgeye gitmiş ve Rusya ile ilişkilerini asla açıklamamışlardır. Vladimir Putin'in ateş çemberine dönen bölgede 150.000 kişilik bir tatbikat yapması ise o dönem koşullarında olağan bir durum gözükse de ilerleyen süreçte Kırım işgali için oluşturulan taktiksel hazırlıklar olacağı ortaya çıkmıştır (Buyar & Şener, 2023, s. 284-301).

Ukrayna savaşına doğru giden süreçte şüphesiz önemli olaylardan birisi ise Donbas bölgesindeki karışıklıklar olmuştur (Cin & Tekin, 2021, s. 203-246). Donbas bölgesinde yerel halktan destek alan Rusya bölgeye ek olarak çok sayıda polis, asker ve paralı silahlı kuvvet göndermiştir. Sonrasında Ukrayna savaşında adını duyuracak olan Wagner grubu Donbas olaylarında da etkili olmuştur. Nitekim Prigojinin önderliğinde olan bu grup yerel halktan da destek alarak Donbas bölgesinde

karışıklıklar çıkarmıştır. Sonuç olarak Donbas bölgesindeki bu başarıların ardından Donbas bölgesi Luhansk ve Donetsk halk Cumhuriyetleri olarak iki farklı siyasi yapı temelinde değişmiştir. Savaşa doğru giden sürecin bir nişanesi olarak bu iki özerk cumhuriyet sonrasında birleşme kararı alarak halk birliği cumhuriyetini kurmuşlardır. Ukrayna, Rusya ile yaşadığı bu gerilimler sonucunda Kırım ve Donbası kaybederek askeri gücünün yaklaşık 4/3'ünü kaybetmiş duruma gelmiştir. Nitekim bu durum uluslararası hukuka aykırı olduğundan ne Ukrayna ne de BM bu durumu kabul etmemiştir. Türkiye bu konuda stratejik ve ticari ortağı olan Rusya ve Ukrayna'ya karşı taraflı bir şekilde yaklaşmamış bu konuda itidalli davranmıştır. Türkiye savaşa doğru sürüklenen bölgede savaşın Karadenizi olumsuz yönde etkileyeceğini bilerek uyguladığı diplomasi çabaları sonucunda Ukrayna ve Rusya arasında görüşmeleri başlatmıştır (Çalışkan, 2022, s. 35-47). Ukrayna, Kırım'ın kaybından sonra aynı durumu Donbas'ta da yaşamamak amacıyla Donetsk ve Luhansk bölgelerinde özerk yönetim haklarını taşıyan bir yasa yayınlamıştır. Böylelikle 5 Eylül 2014 tarihinde ateşkes ilan edilmiştir

Ukrayna'nın aldığı karar sonrasında AGİT, Türkiye, Rusya, Ukrayna Donbas bölgesi Halk Cumhuriyetleri yetkililerini Belarus'un başkenti Minsk'te toplayarak taraflar arasında 12 maddelik bir anlaşma imzalatmıştır. Anlaşmaya göre iki taraf arasında 30 km²'lik tampon bölge oluşturulmuştur. Ukrayna'nın doğusundaki bazı bölgelere askeri uçuşlar yasaklanmıştır. Yabancı paralı askerlerin çekilmesi ve ağır silahların bölgeden 15 km mesafe geri çekilmesi karara bağlanmıştır. Barışın sağlanması için ulusal diyalog süreçlerinin devam etmesi Minsk görüşmelerinde vurgulanmıştır (Kesgin, 2023, s. 57-79). Ne yazık ki imzalanmış protokol pek de etkili olmamıştır. Olaylar tekrardan çatışma halini almış ve Rusya saldırgan tavrını daha da arttırmıştır. Rusya destekli milislerin Navarovski ve Mairopol'de de etkinliğini arttırması sonucu Ukrayna ordusu Donetsk havalimanından çekilmek zorunda kalmıştır. Ukrayna'nın güç kaybetmesi ile beraberinde Karadenize yayılan gerilimi söndürmek amacıyla taraflar 2015 yılında tekrardan Minsk'te bir araya gelmişlerdir. Uzun süren toplantının ardından Ukrayna hükümeti ayrılıkçı gruplarla ulaştırmak için 13 maddelik yeni bir protokol imzalamıştır (BBC, 2022). Ne yazık ki sonrasında Ukrayna hükümeti ayrılıkçı gruplarla anlaşamamıştır. Rus kökenli olan

ayrılıkçı grupların saldırıları ve bağımsız olma düşünceleri her geçen gün şiddetle artarak devam etmiştir. 2014 yılında başlayan çatışmalar, 2016 yılına gelindiğinde sivil kaybını 10.000'e yaklaştırmış ve bölgedeki insani krizi arttırmıştır. Ukrayna'nın NATO'ya yakınlaşması Rusya'nın ve Rus destek ayrılıkçı grupların saldırılarını daha da artırmıştır. Rusya, Karadeniz'de artan NATO varlığı karşısında Ukrayna'ya yakın bölgelere askeri teçhizatlar yığmaya başlamıştır. Nitekim NATO'da Rus hamlelerini iyi okuduğundan Polonya ve çevresine 3500 NATO askeri ve teçhizat göndermiştir (Kesgin, 2023, s. 57-79).

Rusya ve Ukrayna arasında artan çatışmalar 2014 yılında başlayan süreçte durmadan devam etmiştir. Rusya'nın 2018 yılında Ukrayna'ya ait bir gemiye el koyması ve Kerç köprüsünü inşa etmesi Ukrayna'nın egemenlik haklarını ihlal etmiştir. Ukrayna'da 2019 yılında iktidara gelen Vlodimir Zelenski ise ABD yanlısı politikalarına devam edip hatta Ukrayna'nın NATO ve AB'ye katılması gerektiğini savunan en etkili isimlerden birisi olmuştur. NATO'yla iş birliği anlaşması yapan Zelenski, Rusya'nın Ukrayna'ya ait planlarını tamamen değiştirmiştir (Çalışkan, 2022, s. 35-47). Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski Rusya'nın saldırgan tavırları karşısında bazı önlemler almak istemiştir. İlk olarak dönemin ABD başkanı Donald Trump ile bir dizi görüşmeler gerçekleştiren Zelenski Rusya'nın Kerç boğazına inşa ettiği köprünün Karadenizde ki istikrarı bozduğundan yakınmıştır. İleriki süreçte ise muhalif kesimlerin ve paramiliter grupların saldırılarının artması üzerine NATO ve BM temsilcileri düzeyinde belli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu görüşmeler her ne kadar Rusya'ya karşı Ukrayna'nın yanında olduğunu gösterip gözdağı verse de Rusya saldırgan tavrını değiştirmemiştir. Giderek artan şiddetli çatışmalar üzerine üçüncü barış girişimi Fransa'nın Paris kentinde Almanya-Fransa-Rusya ve Ukrayna arasında düzenlenmiştir. Durumu istikrara kavuşturmak üzerine üç ana madde üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin ardından 4 ay sonra Merkel, Zelenski, Putin ve Macron tekrar bir araya gelmişlerdir. Taraflar görüşmelerin her ne kadar olumlu geçtiğini, ateşkesin sağlanıp, insani yardımların ulaştırıldığını ve esirlerin bırakıldığının ifade etselerde Donbas'ta gerçekleştirilen ateşkes kısa sürmüş ve çatışmalar tekrardan alevlenmiştir (Duman, 2021, s. 275-294).

Rusya ve Ukrayna arasındaki gerginliği azaltmak için gerçekleştirilen üçüncü zirvede ilk iki zirve gibi başarısız olması sonucunda Rusya-Ukrayna ve AGİT arasında dördüncü görüşmeler gelişmiştir. Görüşmelerde her ne kadar ilk üç görüşmeye nazaran daha bağlayıcı kararlar alınsa da Rus yanlısı muhalif kesimler tekrardan gerginliği arttırmıştır. Türkiye bu konuda NATO üyesi olduğundan ve Rusya ile ikili ilişkilerini yıpratmak istemediğinden iki tarafında itidalle davranması sözünü yinelemiştir. Türkiye'nin bu durumda iki taraflı diplomasi yönetmesi ABD'nin Ukrayna yanlısı bir politika izlemesi ve Türkiye'nin batı yönünden AB aday ülke konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin her koşulda Ukrayna'ya destek vermesinden birinci olguda Türkiye bu konuya temkinli yaklaşmıştır. İkinci olgu olarak Türkiye ve Ukrayna arasındaki ticari ve dostane ilişkilerin zedelenmesi Türkiye'yi Karadeniz politikaları üzerinde yıpratacak düşüncesi hakim olmuştur. Üçüncü olgu ise Türkiye'nin Rus yanlısı politika izlememesi ve halihazırda devam eden Suriye krizinde Türkiye'nin büyük bir ortak kaybetmesine sebebiyet verecektir. Türkiye'nin, Suriye, Libya ve Azerbaycan'da Rusya ile iş birliği yapması Rusya'nın Türkiye'nin çıkarları açısından en önemli ortağı konumunda olmasına sebep olmuştur. Bu varsayımla Türkiye iki taraf arasında da barışa yönelik çağrılarını yinelemiştir (Yavuz, 2021).

Ukrayna sorununun çözümü ve Zelenski'ye yakın olan Biden'ın ABD'de iktidara gelmesi durumu daha da körüklemiştir. Uluslararası arenada daha çok destek bulacağını ümit eden Zelenski, 1 Eylül 2021 yılında ABD başkanı Biden'la görüşmesinin yanı sıra ABD Savunma Bakanı Austin ile de Pentagon'da bir dizi görüşmeler yapmıştır (Ostap Yarysh, 2021). Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski diğer mevkidaşlarıyla görüşmelerinin yanı sıra Türkiye'yi de ziyaret edip Huber köşkünde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Ukrayna sorununu görüşmüştür. İki lider Donbas'da Kırım'da Kiev-Moskova arasındaki gerilimlerin azaltılması barışın sağlanması ve diplomasi yoluyla olayların çözülmesi için ortak görüşmelerin başlamasını tartışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski ziyareti öncesi Rusya Devlet başkanı Putin ile de telefon görüşmesi sağlayıp ateşkes ve barış için görüştüğü bildirilmiştir (Euronews, 2021).

Zelenski bu görüşmelerle de sınırlı kalmayıp İngiltere Başbakanı Johnson, Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Joseph Borrel ve NATO Genel Sekreteri Stoltenberg ile de görüşmeler yapmıştır. ABD, AB ve NATO Zelenski ile yaptığı görüşmeler ve sonrasında her ne kadar Kırım ve Ukrayna konularında Rusya'ya tehditkar bir tavır alsa da aslında fiili bir eyleme dönüşmemiştir (Duman, 2021, s. 275-294). Rusya ise Ukrayna'nın hareketlerini bu zaman zarfında dikkatle izleyip sessiz kalmayı tercih etmiştir. Nitekim Beyaz Saray'ın açıklamaları üzerine Kremlin sözcüsü Peskov'un Ukrayna'ya sağlanan 60.000.000 dolarlık yardım paketini ve AB ile NATO'nun Ukrayna'yı desteklemesi halinde Rusya'nın kendisini savunmaya başlayacağını ve durumun koşullarına göre güvenlik tedbirleri alacağını açıklaması durumun gidişatını çıkmaza sokmuştur. Peskov'un yanı sıra Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'da birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Lavrov, Ukrayna'nın Donbas'ta planları olduğunu ve Donbas'da Rusya'ya karşı bir hareket düzenlerlerse Ukrayna'yı yok edeceklerini söylemiştir. Ukrayna ve Rusya arasında gerilimin atmasıyla Washington Karadeniz bölgesine iki adet savaş destroyeri göndereceğini söyleyip olayları daha da vahim bir noktaya taşımıştır (Congar, 2021).

Olayların ardından ABD başkanı Biden'la görüşen Rusya Devlet başkanı Putin'in ABD'nin Karadeniz den uzak durmasının Karadeniz'de huzur ve barış arttıracaklarını söylemesi ABD'ye karşı bir uyarı niteliği taşımıştır. Biden ise Kırım ve Donbas'daki olaylardan endişe duyduğunu söylemiş ve Rusya'nın Ukrayna sınırına askeri yığınak yapmasına karşı olduklarını iletmiştir. Nitekim görüşmelerden sonra ABD savaş gemilerini karadenize göndermekten vazgeçmiştir. İlaveten 14 Haziran 2021 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen NATO zirvesinde Çin ve Rusya yaklaşmasının konuşulması dikkat çekmiştir. Bu toplantıda NATO; Ukrayna'nın NATO'ya girmesinin Rusya'yı bağlamayacağını, bu durumun 32 NATO ülkesinin kararları doğrultusunda gerçekleşeceğini söylemesi Rusya'ya karşı açıkça bir tehdit olarak nitelendirilmiştir (Duman, 2021, s. 275-294). Karadeniz üzerinde savaş noktalarının oluşması Türkiye'yi en çok etkilenen devlet konumuna getireceğinden Cumhurbaşkanı Erdoğan ve dönemin Savunma Bakanı Hulusi Akar her iki tarafla da görüşme halinde olmuştur. Ukrayna ile milli savunma sanayisinde derin iş birliği olan Türkiye, diplomatik barış yollarını tercih edip bağımsız milli savunma sanayi hedefleri

için ortaklığını korumak istemiştir. Türkiye'nin iki taraflı politikası bir diğer yandan da Rusya'nın çalışmalarının bir tarafı olmamak istemesinden kaynaklanmaktadır (Altun, 2023).

İlerleyen dönemde Rusya; Zelenski-Washington yakınlaşmasından rahatsızlık duyup Ukrayna sınırına askeri yığınaklarını arttırırken diğer yandan savaşın zeminine hazırlık oluşturmuştur. Dünya ve güvenlik analistleri Rusya Devlet başkanı Putin ve ABD başkanı Biden'ın kendi aralarında blörf yaptıklarını düşünürken Rusya 24 Şubat 2022 yılında Rusya'ya karşı özel askeri operasyon başlatmıştır. Putin'in bu hamlesi Ukrayna devlet başkanı Zelenski'nin iktidardan düşürölüp yerine Rus yanlısı bir devlet başkanının getirilmesi amacını taşımıştır. Rusya ikinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Neo-Avrasyacılık politikalarıyla 2008'de Ahbazy ve Osetya'yı, 2014'te Kırım'ı ele geçirmiştir. Rusya, Rus vatandaşlarının kimliği üzerinden işgal politikaları kullanıp Sovyetleri tekrardan canlandırmak istemiştir (Buyar & Şener, 2023, s. 284-301).

2022'de başlayan bu savaş Herson, Zaporojya ve Harkov'a kadar sıçramıştır. Rusya'nın başta uyguladığı hava operasyonları Ukrayna'daki soydaşlarına zarar vereceğinden sonrasında kara hareketleriyle desteklenmiştir. Resmi olmayan rakamlara göre Ukrayna'da 34.000'e yakın asker vefat etmişken Rusya'nın ise 90.000'lere yakın askerini kaybettiği söylenmektedir (BBC, 2024). Nitekim savaşın ekonomik koşullarına değinilecek olursa Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gerilimler sonucu dünya tahıl ihtiyacının %50 sinden fazlasını taşıdığı Ukrayna limanları ticareti askıya almak zorunda kalmıştır. Dünya ayçiçek yağının %42'si Mısır'ın %65'i ve buğdayın %90'ı Ukrayna tarafından sağlanmaktadır. Ukrayna-Rusya savaşı neticesinde büyük bir gıda kıtlığı yaşanmasıyla ABD ve Avrupa birliği gıda sorunu açısından her ne kadar iki tarafı uzlaştırmaya çalışsa da başarılı olamamıştır (BBC, 2022).

Her geçen gün daha da kötüye giden gıda krizi Türkiye'de başta olmak üzere pek çok ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gıda krizinin çözümü için mevkidaşları Putin ve Zelenski ile yaptığı görüşmeler olumlu ilerlerken Savunma Bakanı Hulusi akarım 16 Haziran 2022 tarihinde NATO Savunma Bakanları toplantısında Ukrayna Savunma Bakanı Alexi Razokov ile Ukrayna limanlarında

bekleyen tahılın sevkiyatı açısından aksaklıkların giderilmesini görüşmesi olayların gidişatını olumlu yönde etkilemiştir. Aynı amaçla 21 Haziran'da Ukrayna, Rusya ve Türkiye arasında tahıl sevkiyatının girişi için “Kırmızı Hat” adı altında bir rota belirlenmesi tahıl nakliyatının güvenliğini de sağlamıştır. Rota belirleme işleminin ardından BM, Türkiye, Ukrayna ve Rusya'nın da katılımıyla tahıl sorunun çözümü adı altında toplantı gerçekleştirilmiştir. Kısaca 22 Temmuz 2022 yılında Tahıl Koridoru anlaşması yürürlüğe girmiş ve uygulamaya koyulmuştur (Candan & Halhallı, 2022, s. 363-404).

Türkiye Tahıl Koridoru Anlaşmasında şüphesiz en önemli role sahip ülke konumuna gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yürüttüğü diplomasi trafiği Türkiye'yi uluslararası diplomatik ilişkilerde abi konumuna yükselttiği düşünülmektedir Türkiye'nin arabuluculuk rolü sadece Tahıl Koridoru Anlaşmasıyla sınırlı kalmamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BM 77. Genel Kurulu için gittiği ABD'de önemli açıklamalarda bulunması Türkiye'nin öncü olduğu bir esir mübadelesinin de önünü açmıştır. Güvenlik analistlerinin de açıklamalarında Rusya Devlet Başkanı Putin'in ve Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'nin sorunların çözümü için Türkiye'ye güvendiklerini bildirmesi Türkiye'nin ikili ilişkilerini arttırmıştır. 221 savaş esirinin mübadelesi konusunda Antalya'da ve İstanbul'da düzenlenen zirveler Türkiye'nin başarılı bir şekilde aktif tarafsız bir politika yürüttüğünü göstermiştir. Dönemin MİT Başkanı Hakan Fidan'ın da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatıyla mevkidaşlarıyla yaptığı görüşmeler sonucunda 22 Eylül tarihinde 270 kişilik esir mübadelesi gerçekleşmiştir. (Aksan, 2022). Esir mübadelesinin ardından Erdoğan'ı arayıp teşekkür eden Zelenski tarihin bu noktasında Türkiye ile ilişkilerin en doruk noktaya ulaştığını iletmesi Türkiye'nin Karadeniz de etkili bir güç olduğunu göstermiştir. İlave olarak savaş esirlerinden Azak taburunun 5 üst düzey yetkilisi ve yardımcılarının da savaş bitene kadar Türkiye'de kalması kararlaştırılmıştır (BBC, 2022).

Savaşın ilerleyen seyrinde Ukrayna ağır kayıplar vermeye başlamıştır. Her ne kadar ABD Temsilciler Meclisi'nde Ukrayna'ya milyarlarca dolar yardım paketleri geçirilse de Rusya gün geçtikçe Kiev'e yaklaşmaya devam etmektedir. Türkiye ise Tahıl Koridorunun devam etmesi, askıya alındığı zaman çözümü, insani yardımlar ve

garantörlük çözümleriyle bu konuyu yaklaşımaktadır. BM gıda programı kapsamında Rusya'nın tahıl koridoru anlaşmasını askıya almasına ek olarak Türkiye 1.000.000 ton tahılın Afrika'daki ihtiyaç sahibi ülkelere gönderilmesi için Rusya ile 2023 yılında anlaşmaya varmıştır. İlerleyen süreçte Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın mevkidaşları ile görüşmelerine müteakiben Türkiye; İstanbul'da yarım kalan barış müzakerelerini tekrardan canlandırmak istemektedir. Türkiye'de 6 Şubat 2023 yılında yaşanan depremde ise her iki ülkenin de Türkiye'ye destek vermesi Karadeniz'de güçlü iş birliğinin sinyallerini vermiştir. Akabinde devam eden savaş süreci Avrupa'nın Rusya yaptırımları ve saldırgan tavırları sonucunda Rusya'nın AKKA'dan çekilmesi Karadeniz ve Avrupa üzerinde büyük bir savaşın başlayacağını sinyalini vermiştir (Reuters, 2023). Orta Doğu'da başlayan Filistin-İsrail Savaşı Orta Doğu'nun her bölgesine sıçramış ve üçüncü dünya savaşının sinyallerini vermiştir. Türkiye bu konuda da Rusya-Ukrayna savaşında olduğu gibi Rusya'yla ve diğer devletlerle görüşerek insani yardım ve barışın tesisi için garantörlük tekliflerini iletmiştir Yaşanan gelişmeler ekseninde son dönemlerde Türkiye dünyanın en büyük garantör devlet olma potansiyeline evrilmiştir. Türkiye'nin yaptığı başarılı diplomasi ABD'nin bile dikkatini çekmektedir. Türkiye'nin Osmanlı devletinden beri gelen barışı sağlama politikalarının ilerde yeni dünya düzeninin korunması açısından büyük bir önem taşıyacağı aşikardır.

4.2.4. Azerbaycan

Başlıca Azerbaycan sorunu Dağlık Karabağ bölgesinin, Sovyet Birliğinin dağılmasıyla Ermenistan işgaline girmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin ana problemi olan Dağlık Karabağ Krizi 1991'den sonra bağımsızlığını kazanan bu iki devletin çatışma alanına dönmüştür. 30 yıldan fazla süredir çözülemeyen savaş ve işgaller sonucunda bölgede 30.000'den fazla insan yaşamını yitirmiş ve 1.500.000 insan mülteci statüsüyle bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.

1991 yılında şiddetlenmeye başlayan bölgesel çatışma neticesinde 1993 yılında Azerbaycan'a ait bölgeler savaş alanına dönmüş ve Ermenistan yerleşimci grupları,

Karabağ bölgesi dahilinde (Karabağ'a ek olarak) Azerbaycan topraklarının %16'sını işgal etmişlerdir. (İşgal edilen topraklar 7 bölgeye tekabül etmektedir. (Askerov, Brooks, s. 381-383).

Karabağ sorununun bölgesel bir çatışmaya dönmesinin asıl nedeni Sovyetler Birliği döneminde Stalin'in bölgeye Ermeni vatandaşlarını yerleştirmeye başlamasıyla vukuu bulunduğu düşünülmektedir. Sovyetlerin bu politikası 90'lı yılların sonlarında meyvesini vermeye başlamıştır. 1991 yılında Sovyetlerin yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Ermeniler Rusya'nın desteğini alarak 1991'de Hankendi'ni, 1992'de Şuşa ve Hocalıyı işgal etmişlerdir. Ardından Hocavende, Laçın, Kelbeçer ve Ağdereyi ele geçiren Ermeniler 1993'te Ağdam'a ulaşmayı başarmıştır. Bu işgalleri de sırasıyla Cebrayıl, Fuzuli, Gubadlı ve Zengilan vilayetlerinin ilhakı izlemiştir.

Dağlık Karabağ bölgesinde başlayan bu çatışma Türkiye'nin Kafkasya'da oynayabileceği role doğrudan sınırlayıcı engeller getirmiştir. Dönem içerisinde Azerbaycan ile dayanışma içerisinde olan Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini sonlandırarak sınırlarını kapatmıştır. Karabağ Savaşı, Türkiye'nin bölgede etkin güç olma çabalarını boşa çıkaracağından Türkiye imkanları doğrultusunda Azerbaycan'ın kurtuluşuyla ilgili diplomatik temaslara yönelmeye başlamıştır. Türkiye'nin attığı bu adımın temel nedeni ise Ermenistan'ın işgal ettiği bölgeler sayesinde Türkiye'nin Kafkaslara ulaşmasını engelleyerek Türk devletleriyle ilişkilerini sıfırlamasıdır. Nitekim Türkiye attığı bu adım karşısında komşularıyla sıfır sorun politikasına aykırı hareket etmek durumunda kalmıştır (Pashayeva & Göksel, 2011, s. 5-29).

Dönem koşullarında Rusya ve Türkiye'den yeterli desteği alamayan Azerbaycan Hükümeti Karabağ sorununun AGİT'e taşınmasını talep etmiştir. Ne yazık ki Karabağ'ın çözümü hakkında toplanan Minsk grubu bu konuda sorunu çözememiş aksine Ermeni işgalcilerin Azerbaycan köylerini ve vilayetlerini ele geçirmesine olanak tanımıştır.

Ermeni kuvvetleri 8 Mayıs 1992 tarihinde yaptığı saldırılarda Şuşa'nın düşmesi ile Karabağ'ın neredeyse tamamını ele geçirmeyi başarmıştır. Kısa bir sürenin ardından Karabağ ile Laçın bölgesi Ermeni işgalcilerin himayesine girerek bir bağlantı koridoru oluşturulmuştur. Savaşın ilerleyen seyrinde Azerbaycan ordusu bir dizi

başarılar elde etse de yeterli olamamıştır. Son baharın gelişiyle birlikte Ermeni kuvvetleri savaşın seyrini kendi lehine çevirmeye başarmıştır. Sonbahar çatışmalarında Azerbaycan askerleri ağır kayıplar verirken Ermeni orduları ilerleyişini sürdürmüştür. Şubat 1993'ün gelişi ile beraberinde Ermeniler Ağdere bölgesine saldırmaya başlamıştır. Azerbaycan ordusundaki başarısız kordinasyonlar ve ordu içindeki ihanetler Ermeni ordularının başarılarına eşlik etmiştir. Saldırıların ardından Ermeni ordusundan yapılan açıklamada Ağdere işgalinden önceki saldırılara ordunun katılmadığını işgalci yerleşimciler tarafından gerçekleştirildiği söylene de Mart ayındaki Kelbecer bölgesine düzenlenen işgal saldırılarında Ermeni orduları ve işgalci yerleşimciler tarafından yapılan koordineli saldırılar neticesinde binlerce sivil esir alınarak 60.000 sivil evlerini terk etmek durumunda kalmıştır. Kelbecer işgali ile beraberinde BMGK tarafından 30 Nisan 1993'te 822. sayılı karar alınarak bölgenin derhal terk edilmesi istense de Ermenistan ilerleyişine devam etmek istemiştir (Swante , 1998, s. 51-72).

Azerbaycan'da Karabağ Savaşının getirmiş olduğu yıkım Elçibey yönetiminin iktidarda kalmasına olanak tanımamıştır. 1993'te Gence vilayetinde gerçekleşen darbe neticesinde Elçibey yönetimi devrilmiş yerine Haydar Aliyev geçerek yönetim Bakü'ye devredilmiştir. Aliyev'in yönetimi devralır almaz ilk yaptığı iş Azerbaycan'ı tekrardan BDT'ye sokarak savaşı sonlandırmaya çalışmak olmuştur. Aliyev'in çabaları sonucunda 12 Mayıs 1993'te ateşkes imzalanmıştır. Başarılı bir hamle yapan Aliyev ülkede iç istikrarı sağlayarak Karabağ sorunun çözülmesi için AGİT ve Minsk gruplarının toplantılarına katılmıştır. Nitekim barış müzakerelerinde Ermenistan'ın umursamaz tavırları ve BM'ye üye devletlerin olayı umursamaz tavırları yüzünden uluslararası arenalarda çözüm bulunamamıştır. 2005 yılına gelindiğinde Karabağ savaşıyla ilgili olarak Azerbaycan avantajlı durumlar elde etmeyi başarmıştır. ilk olarak Avrupa konseyi Parlamenter Meclisinin aldığı kararla ilk defa Ermenistan saldırgan bir devlet yukarı Karabağ ise ayrılıkçı bir rejim olarak görülmüştür. İkinci olarak ise Azerbaycan lehine bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar BMGK'nin 822, 853, 874 ve 884 kararlarıdır. *“14 Mart 2008 tarihli Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarının durumuna ilişkin BM kararları söz konusudur”* Bu kararla Azerbaycan uluslararası organizasyonlar da Karabağ sorunun çözümü maksadıyla büyük başarılar

elde etmiştir. Nitekim Ermenistan Azerbaycan'ın barışçıl yaklaşımlarına kulak asmayarak saldırılarına devam etmiştir (Suyundikov, 2021, s. 132-145).

Ermenistan yönetimi Sovyetlerden bu yana Rusya ile iyi ilişkilere sahip olsa da Nicole Paşinyan iktidarı ile beraberinde Rusya'dan uzaklaşarak ABD, Fransa, GKRY ve Yunanistan güdümüne girmeye başlamıştır. Bu durum nezdinde saldırılarına devam eden Paşinyan'a Madrid görüşmelerinde devletin işgal ettiği bölgeleri Azerbaycan'a 5 + 2 rayonuna göre geri iade ederek kademeli bir şekilde çekilmesi söylene de Paşinyan yönetimi alınan kararları uygulamamış ve ABD'den destek alarak işgallerine devam etmek istemiştir. 2012, 2014, 2016 ve 2018 yılında Ermenistan birlikleri ateşkes koşullarını ihlal ederek Azerbaycan toprakları saldırılar düzenlemiş ve ABD yönetimi tarafından desteklenerek Azerbaycan kınanmıştır. Bu çıkarımla Paşinyan sözde Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesine seçilen başkanının yemin törenine katıldığında '*Arshak Ermenistan'ındır nokta*' demesi ve ABD'yi ziyaret eden Ermenistan Savunma Bakanının barış için toprak formülü yerine savaş-savaş yeni topraklar formülünü kullanması ABD'nin Ermenistan'a tam destek verdiğinin belirtisi olmuştur. Paşinyan'ın göreve gelmesiyle beraberinde Ermenistan ordusu 12 Temmuz 2020 yılında Azerbaycan'ın Tovuz kentine bir saldırı başlatmıştır. Bu saldırılarda bir general olmak üzere 11 Azerbaycan askeri şehit olmuştur. Tovuz bölgesi Karabağ vilayetine 200 km uzaklıkta yer alan bir bölgedir ve bu bölgenin işgalle hiçbir alakası bulunmamaktadır. Nitekim bu saldırı tesadüfi bir saldırı olmamaktadır. Tovuz saldırısı ile Ermenistan, Türkiye ve Rusya'nın arasını bozmaya çalışmıştır. Tovuz bölgesi, Azerbaycan'dan gelen petrolün Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatlarına taşıyan iletim noktasından birisidir. Ermenistan'ın bu saldırısı Türkiye ve Avrupa arasındaki enerji ve ulaşımı sekteye uğratarak Türkiye'yi kışkırtmak olmuştur. Ermenistan yönetimi geçmişten günümüze kadar saldırı-toprak ele geçir-ateşkes ilan et ve işgali kalıcı hale getir planının devam edeceğini düşünerek başarısızlık halinde Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin yardıma koşacağını öngörmüştür. Azerbaycan ordusunun Ermeni ordularını Tovuz'da durdurmasının ardından Ermenistan yönetimi 27 Eylül 2020'de Karabağ bölgesindeki Fuzuli, Ağdam ve Cebrayil'de Azerbaycan mevzilerine saldırmıştır. Söz konusu saldırılarda askeri hedeflerin yanı sıra sivil hedeflerinde vurulması dikkat çeken unsurlardan olmuştur. Ermenistan saldırılarına cevap veren

Azerbaycan büyük bir başarı yakalayarak 6 Kasım 2020’de Şuşa’yı kuşatmıştır. Ardından 8 Kasım’da Karabağ’ın merkezi olan Hankendi’ye yaklaşmıştır. ABD, Fransa ve diğer güçlü devletler lağv edilme ile karşı karşıya kalan Ermenistan ordusunu kurtarmak için barış görüşmeleri ve ateşkesle Azerbaycan’a baskı kurmaya başlamıştır. Nitekim bu konuda Paşinyan yönetiminin ABD yanlısı olması münasebetiyle Moskova yavaş davranmıştır. İkinci Karabağ savaşında Azerbaycan’a savaşı kazandıran en büyük dayanak Türkiye olmuştur. Özellikle Türkiye tarafından verilen Bayraktar TB-2 SİHA’lar ve askeri teçhizatlar savaşın kaderini belirleyen unsurlar olmuştur. Bu bağlamda büyük kayıplar veren Ermeni orduları yıkım sürecine girmiş ve Moskova yönetimi olaya müdahale ederek üçlü barış müzakerelerini başlatmıştır. Türkiye bu konuda Azerbaycan’ın Hankendi kuşatmasına müsaade etmeden barış görüşmelerine ikna ederek büyük bir hata yapmıştır. Ancak Azerbaycan, Madrid kararlarındaki 5+2 rayonunun sadece dördünü savaşarak üçünü ise diplomasi yoluyla savaşmadan kazanmıştır (Pashayeva & Göksel, 2011, s. 5-29) .

Rusya devlet başkanı Vladimir Putin sayesinde başlayan üçlü görüşmelerde Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan arasında üçlü bildiri imzalanarak kalıcı ateşkes sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla gözlem noktalarının kurulması kararlaştırılarak bölgeye 1960 hafif silahlı asker, 90 ZPT, 3800 otomobil ve özel tesisatlarla donanımlı RF Barışı Koruma birliklerinin konuşlandırılması karara bağlanmıştır. Bu kararla 10 Kasım 2020’de göreve başlayan Rus Barış Güçleri bazı yerleşkelerden görev süresinin bitmesini beklemeden çekilmeye başlamıştır. Aynı dönem içerisinde Moskova’dan gelen açıklamayla Türkiye ve Rusya arasında imzalanan momerendum ile Karabağ vilayetinde ateşkesin sağlanması ve ihlallerin engellenmesi maksadıyla Ocak 2021 tarihinde Türk-Rus ortak kontrol merkezlerinin tamamlanması da önem teşkil etmiştir. Nitekim üçlü bildiride Laçın koridorunu Azerbaycan’ın açmasına rağmen Ermenistan Zengezur koridorunu açmamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ise bu durum karşısında Nahçıvan-Türkiye-Azerbaycan arasındaki tarihi ulaşımın açılmamasının anlaşmaya uyumadığının göstergesi olduğunu söylemesi büyük önem arz etmektedir. Günümüzde RF ile Türkiye Zengezur koridorunun açılması hakkında çalışmalarına devam etmektedir (Sariahmetoğlu, 2016, s. 93-119).

Kafkasya bölgesi, Rusya açısından çok büyük öneme sahip bir bölge konumundadır . İlk olarak Hazar havzasındaki petrol kaynaklarının yönetimini elde tutmak isteyen Rusya bölgede Türkiye'nin etkili bir aktör olmasını istememektedir. İkinci olarak sıcak denizlere inme politikasından ödün vermeyen Moskova yönetimi Karadeniz hakimiyetini tek elde tutmak istemekte yalnız Türkiye ile de ortak hareket noktalarında Libya ve Suriye'de çatışma yaşanmasını istememektedir. Üçüncü olarak Azerbaycan'a destek veren Türkiye'nin ilerleyişinden korkan Rusya, Kafkaslarda Türk benliğinin uyanmasına şiddetle karşı çıkmakta ve bölgedeki Sovyetlerden kalma mirasını korumak istemektedir. Rusya diğer açıdan Ermenistan'la dostluk işbirliği ve karşılıklı güvenlik anlaşmaları yaparak Azerbaycan halkına karşı Ermenistan'ı silahlandırmıştır. Bunun nedeni olarak Rusya'nın bu bölge üzerindeki en büyük silah ticaretini Ermenistan'a yaptığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Rusya ile Ermenistan arasındaki işbirliği ise Türkiye ve Azerbaycan halkına yönelik düşmanlıktan kaynaklanmakta aksine Rusya'nın Karadeniz politikaları ve ticari menfaatlerine yönelik olduğu düşünülmektedir (Swante , 1998, s. 51-72).

Türkiye ise Azerbaycan'la bir millet iki devlet anlayışına sahip derin dostluk ilişkileri içerisinde faaliyetlerini yürütmektedir. Nitekim Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı bu durumda ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur. Bu iki devlet arasında 14 Ocak 1992 tarihinde imzalanan anlaşmanın akabinde yüzlerce protokol imzalamıştır. Nitekim ilerleyen süreçte Türkiye ve Azerbaycan konsolosluklar açarak ilişkilerini ilerletmiştir

Geçmişten günümüze Türkiye ve Azerbaycan arasında ekonomik, askeri, ticari, eğitim kültür ve sağlık konularında yapılan anlaşmalar günümüzde de devam etmektedir. Türkiye Karabağ sorununda Ermenistan ve Azerbaycan arasında güvenliği ve adaleti temsil etme düşüncesini benimsemiştir. Ermenistan'ın saldırıları ve işgalleri karşısında tavır alan ve yaptırım uygulayan Türkiye müzakereci ve yapıcı durumundan asla ödün vermemiştir. Türkiye'nin Karabağ savaşındaki asıl hedefi ilk olarak Azerbaycan'ın bütünlüğünü koruyarak bölgenin ateş çemberinden çıkması olmuştur. İkinci olarak Hazar havzasındaki Azerbaycan petrolünün güvenli bir şekilde Türkiye üzerinden transit geçişlerini sağlamaktır. Üçüncü olarak Nahçıvan-Türkiye Azerbaycan koridorunu işgalden kurtararak Türkiye'nin Kafkaslardaki Türk

devletlerine yakınlaşmasını sağlamaktır. Bu bağlamda Türkiye-Rusya ilişkilerinde Karabağ sorunu iki devletin de çıkarlarına göre hareket ettiği bir konu durumunda olmuştur. Nitekim Rusya, Suriye ve Libya’da gelişen olaylardan ötürü Türkiye ile başka cephelerde sorun çıkarmak istememiş aksine yapıcı durumda olmaya çabalamıştır.

4.3. ASKERİ HAREKATLARDA İŞ BİRLİĞİ

Soğuk savaş döneminin sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Karadeniz sularındaki güvenlik meselesi ön plana çıkmıştır. Dış dinamiklerin etkisiyle uluslararası diplomasi de hareketli bir konuma gelen Karadeniz tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Karadeniz bölgesi Hazar havzasındaki enerjinin taşınması ve önemli transit geçişlerinin batıya ve doğuya aktarılmasındaki önemli bir düzergah olmasından diğer devletlerin de ilgisini çekmektedir. Türkiye ve Rusya bu kapsamda Karadeniz güvenliğini kıyıdaş ülkelerin savunması tezini desteklerken AB ve ABD güvenlik açığı olduğunu bahane ederek Karadeniz’i yönetmek ve bölgede hegemon güç olma iddialarını belirtmektedir. Başta Romanya ve Bulgaristan’dan desteğini alan ABD, 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı ve Kırım’ın ilhakını bahane ederek Karadeniz’de NATO aracılığıyla güç dengelerini yeniden dizayn etmek istemektedir (Özgen, 2017, s. 50-77).

ABD ve batının Karadeniz egemenliği tutumlarının belli başlı nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak 11 Eylül saldırılarının asıl kaynağının Orta Doğu’daki muhalif ve terörist yapılanmalardan kaynaklandığını düşünen ABD Orta Doğu’ya açılan kapıların Karadeniz den geçtiğini bilmektedir. İkinci olarak Sovyetlerin mirasçısı olan Rusya’nın tekrardan güç toplaması Karadeniz üzerinde en baskın güç olacağı varsayımından batı ve ABD’nin Karadeniz politikalarını tekrardan gözden geçirmesine sebep olmuştur. Üçüncü olarak ABD’nin İran’a karşı yapacağı olası harekatlarda kutsal ittifaklarıyla beraber Karadeniz üzerinden askeri harekatlarını sürdürmek istemektedir. Son olarak ABD’yi cezbeden bir diğer olayın ise Karadeniz’in zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına ev sahipliği yapıyor olmasıdır.

Dünya üzerindeki doğal gaz kaynaklarından birisi olan petrolün %65'ine ve doğal gazın %40'ına sahip olan Karadeniz son zamanlarda istikrarsızlaşan Orta Doğu'dan dolayı en aktif üretim çağını yaşamaktadır (Koçer, 2007, s. 195-214).

Rusya'nın Karadeniz'deki yükselişinin etkisiyle harekete geçen ABD Karadeniz'de aktif olmak maksadıyla belli başlı tatbikatlar düzenlemeye başlamıştır. Eski MARCOM Komutanı Amiral Hudson'un, Rusya'nın Kırım'ı ilhak sonrasında verdiği demeç aslında NATO'nun bölgedeki istikrarı bozmak maksadıyla atacağı adımların başlangıcı olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinde Karadeniz güvenliği ve ortak hareketler açısından Kırım'ın ilhakının öncesi ve sonrasını ayrı olarak incelenmek daha faydalı gözükmektedir

Kıyıdaş ülkelerin güvenlik önlemleri ile korunan Karadeniz AB ve ABD'nin müdahale çabaları ile bambaşka bir boyuta sürüklemiştir. Aslında 1995 yılına kadar NATO ve ABD'nin Karadeniz'de etkisi yok denecek kadar az olmuştur. Bu dönemde Karadeniz'deki tek NATO üyesi Türkiye'ye düzenlenen liman gezileri dışında NATO bünyesindeki gemiler Karadeniz'de boy göstermemiştir. NATO bünyesinde düzenlenen ilk hareket olan Cooperative Rescue, BİÖ kapsamında Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Danimarka, İtalya, Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla başlamıştır. Bu tatbikat dolayısıyla Rusya'ya karşı Karadeniz'de başlayacak diğer kapsamlı tatbikatların da önünün açılması Karadeniz'de güç savaşlarının başlayacağını göstermiştir. Cooperative Rescue'dan sonra BİÖ kapsamında icra edilen en önemli tatbikatlardan birisi de See Breeze olmuştur. Ukrayna'nın ev sahipliğinde yapılan tatbikata Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Hollanda, İtalya, Rusya, İngiltere ve ABD eşlik etmiştir. BİÖ'ya katılmasına rağmen Rusya, 1997 yılından sonra bazı tatbikatlara gözlemci statüsüyle katılmayı tercih etmiştir (Özcan H. , 2020, s. 293-317).

Türkiye-Rusya ilişkilerinde Karadeniz güvenliği açısından ilişkilerin güçlenmeye başlamasının asıl nedeni 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Akdeniz'de icra ettiği Etkin Çaba Harekatları'nın karadenizi de kapsayacağını bildirmesi Türkiye'nin, Möntrö Boğazlar Sözleşmesi'ndeki egemenlik haklarını ihlal edeceği tasviriyle algılanıp reddedilmiş ve bundan sonraki süreçte Rusya ile Karadeniz'de kıyıdaş ülkelerin korunması doktrini benimsenmiştir. Türkiye, NATO

aracılığıyla Möntrö haklarını koruyabilmek maksadıyla Rusya ile koordineli bir şekilde çalışmaya karar vermiş ve 2001 yılında Karadeniz İş Birliği Görev Grubu BlackSeaFor anlaşmasını imzalayarak Türkiye, Ukrayna, Gürcistan, Rusya, Romanya ve Bulgaristan Blackseafor'u kurmuştur

4.3.1. Blackseafor

Karadeniz'de barışın ve istikrarın sağlanması ve iş birliği faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile Türkiye 8-12 Nisan 1998 tarihlerinde Bulgaristan'da düzenlenen toplantıda sonradan da tasvip ettiği sahildevletlerin Karadeniz'de deniz gücü oluşturması teklifini iletmıştır. Sahildevletlerin özellikle Rusya'nın teklifine olumlu yaklaşmasıyla "Blackseanaival Cooperative Task" grubunun kurulması amacıyla müzakereler başlamıştır. Bir Türk komutan başkanlığında asker ve diplomatların katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar neticesinde taraflar; kaçakçılıkla mücadele faaliyetleri, istikrar ve siyasi irade açısından desteğini temsil eden niyet mektupları üye olacak devletlerin büyükelçilerince 2000 yılında Ankara'da imzalanıp teslim edilmiştir. Blacksefor açısından en önemli belirtecin ise 2 Nisan 2001 yılında Dışişleri Bakanları, üst düzey yetkililer ve Deniz kuvvetleri Komutanlarının katıldığı törenle İstanbul'da imzalanmıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ise sahildevletlerin yani anlaşmaya taraf devletlerin parlamentolarında onayladıktan sonra 2 Kasım 2003 yılına tezahür etmiştir. Türkiye anlaşma metninin tamamını ve aslını saklayan depoziter ülke olmuştur. (Özgen, 2017, s. 50-77).

Blackseafor'un amacı denizde arama operasyonları, insani yardımların ikamesi, mayın temizleme faaliyetleri, çevre koruma ve iyi niyet ziyaretlerini kapsamaktadır. Ayrıca kıyı devletler arasında oluşabilecek sorunların giderilmesi, dostane ilişkiler kurulması güçlendirilmesi ve Karadeniz'de istikrarın sağlanması olarak bilinmektedir. Blacksefor dünyanın en büyük askeri iş birliği örgütüdür. Karadeniz'de ve sahildevletler arasında deniz iş birliğinin geliştirilmesine ve maksimize edilmesine odaklanmaktadır. Sahildevletler 2004 yılından günümüze kadar gelen süreçte organize suçlarla alakalı terör tehditleri ile mücadele, kitle imha

silahlarının yayılması ve kaçakçılığın engellenmesi ile mücadele etmiştir. Bu karar Mart 2004 tarihinde BMGK'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarına uygun olarak Türkiye tarafından uygulamaya konulmuştur. Türkiye'nin bu amacı 11 Eylül saldırıları sonrası AB ve ABD'nin Orta Doğu'ya daha rahat müdahale edebilmesi için Karadeniz'de de etkili bir güç olup ana deniz ve bağlantı noktalarının hegemon gücü olmasını istemesinden kaynaklanmıştır. Ancak Türkiye, ABD'nin Etkin Çaba Harekatını yaymak istemesini sebebiyle reddetmiş ve Montrö'dan doğan haklarına karşı taciz olarak nitelendirip yok saymıştır. Türkiye'nin Karadeniz doktrininde asıl amacı Montrö'dan doğan haklarının tam manasıyla kullanılabilmesi ve olası tehditlere karşı sahildar devletlerle müdahale edilmesi anlayışı hakim olmuştur. Blackseaför, NATO'nun "Active Endeavour" Harekatına benzer bir operasyon olarak tanımlanmaktadır. Blackseaför esas olarak kıyıdaş devletlerin sorunlarıyla ilgilenmek, bölgede terörle yasadışı faaliyetleri caydırmak ve Türk boğazlarını korumayı amaçlamaktadır (Bayram & Tüfekçi, 2018, s. 1-16).

Blackseaför'un özelliklerini inceleyecek olursak Blackseaför daimi bir kuvvet yapısına sahip olmamakla beraberinde çağrı esasına uygun olarak aktive edilen bir deniz gücüdür. Blacksefor; Kara ve deniz kuvvetlerince doğrudan bir katılım olmadan sadece salt deniz kuvvetlerinin oluşturduğu kuvvet unsurlarını içermektedir. Nitekim ihtiyaç halinde diğer kuvvet birimlerinden de yardım alınmasını içermektedir. Harekatın kuvvet mekanizmasından biri komuta kontrol gemisi olmak maksadıyla üye devletler tarafından tahsis edilecek en az dört veya altı savaş gemisini içermektedir. Görev grubunun emrinde görev alacak ana savaş gemileri ise muhripler, kruvazörler, karakol botları, fırkateynler, mayın gemileri ve yardım sınıfı gemilerdir. Bu gemiler üye ülkelerin kendi üstlerinde konuşlu bulunmakta ve görev icralarında gönderilmektedir (Özgen, 2017, s. 50-77).

Blackseaför öncelikli olarak Karadeniz'de yetkilendirilmiş bir görev gücü konumunda olmaktadır. Nitekim gerektiğinde BM, AGİT kapsamında olan veya kuruluş gayesi ile çelişmeyen hareketlarda da görev alması muhtemel olmuştur. Bununla beraberinde bir görevin icra edilmesinde olası üye devletlerin ulusal mevzuat hükümlerine göre hareket etmesi gerekmektedir. Blackseaför görev grubu hakkında alınacak yönetim kararları ise Dışişleri Bakanları, Savunma bakanlığı veya onların

tayin ettiği yetkililerin toplandığı kurullarca aldıkları kararlarla uygulanmaktadır. Blackseaför'un kademe yönetimi Rusya hariç diğer üye devletlerin Deniz Kuvvetleri Komutanı olup Rusya için ise Karadeniz Filosu Komutanı olmaktadır. Normal şartlarda yılda bir kez icra edilen görevde yönetim Blackseaför Komutanına bırakılmaktadır. Komutan ise yılda bir kez üye devletlerce el değiştirmektedir. Nitekim görev süresi 2004 yılına kadar yılda bir kez icra edilmiş o tarihten sonra ise olası koşullar maksadıyla yılda iki kez icra edilmeye başlanmıştır (Özgen, 2017, s. 50-77).

Blackseaför hiç şüphesiz en etkili görev gruplarından birisi olurken bölgesel krizlerin hedefi haline gelmesi görev gücünü zayıflatmaya başlamıştır. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'la yaşadığı savaş ve müdahalesi Gürcistan'ın belli bir süre aktivasyonu durdurmasına yol açmıştır (Koçer, 2007, s. 195-214). 2011 yılına kadar aktivasyonu durduran Gürcistan 2011 yılında tekrardan aktif olmuştur. Ancak Rusya'ya karşı tepki olarak Rus limanı Navarovski'ye gemi göndermemiştir. Bir diğer önemli husus ise 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya ait olan Kırım bölgesini ilhak etmesi ile sonuçlandığı söylenmektedir. Ukrayna gelişen olaylar neticesinde Rusya'yı üyelikten çıkarma ve dışlamaya çalışsa da Türkiye bu durumun yaşanması sonucu Rusya ile ikili ilişkilerin sekteye uğrayacağını ve ABD'nin bu olay karşında Karadeniz'de daha rahat davranacağını bildiğinden Rusya'yı Blackseaför'da tutmayı başarmıştır (Özgen, 2017, s. 50-77).

Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamında Karadeniz iş birliği açısından jet krizi, Suriye sorunu ve Rusya'nın baskıcı sert tavırları ilişkilerin gerilemesine sebep olmuştur. Blackseaför açısından ise jet krizi ve Suriye sorununda Türkiye ve Rusya'nın yaşadığı gerilimler görev grubunu yıpratmış ve zayıflatmaya başlamıştır. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşından sonra oluşan süreçteki amacı arabuluculuk faaliyetlerini yürütmek ve savaş sonrası oluşabilecek barış zemininde de iki devlet arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyip Karadeniz güvenliği ve istikrar açısından düzeni sağlamaktır.

Karadeniz üzerindeki istikrarsız durumlar üzerine Türkiye farklı yaklaşım modelleri aramıştır. Blackseaför'un kurulumu ve sonrasında sahilgar devletler

arasındaki savaşlar, diplomatik krizler ve NATO'nun faaliyetleri kapsamında Türkiye Blackseafor'u Mönro hakları kapsamında kalıcı bir güç olmaya teşvik etmiştir. Rusya ilk başlarda bu duruma pek yanaşmasa da NATO'nun ilerleyişi kapsamında Türkiye ile kazan-kazan ilişkileri çerçevesinde iş birliklerini sürdürmüştür. Rusya haricinde diğer devletler süreci yokuşa sürmek istediklerinden Karadeniz için yeni süreçler ve yaklaşımlar aranması gerekmektedir (Özgen, 2017, s. 50-77).

4.3.2. Karadeniz Uyumu Harekatı

Karadeniz bölgesi çok farklı faktörleri içinde barındırmaktadır. İstikrar ve güvenlik sorunlarını içinde barındıran Karadeniz bunların yanı sıra politik müdahalelere, yayılmacı etkilere ve azınlık sorularına maruz kalmaktadır. Askeri olarak ise işgaller, terör saldırıları ve enerji noktaları sabotajlarına maruz kalan bölge siyasal istikrarsızlığı her geçen gün daha da derinden hissetmektedir. Diğer yandan Sovyetlerin mirascısı durumunda olan Rusya ile NATO ve AB arasında vekalet savaşları yaşayan bölge, enerji arzı güvenliği açısından büyük bir problem yaşamaktadır (Demir S. , 2012, s. 19-50).

Post-modern bir bölge olan Karadeniz dünya gıda ihtiyacının ve enerji talebinin büyük bir bölümüne ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Sovyetlerin yıkılışından bu yana güvenlik sıkıntısı çeken bölgede çeşitli çözüm arayışlarına ihtiyaç duyulmuştur (Özgen, 2017, s. 50-77). Buna müteakiben Türkiye'nin öncülüğünde Rusya ve diğer sahildar devletlerle Blackseafor ve KUH icra edilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin çabaları ile oluşturulan KUH karadenizdeki tüm sahildar devletlerin katılımına açılmış ancak 1 Mart 2004 yılındaki kuruluşundan 2006 yılına kadar ki geçen süreçte milli nitelik taşımıştır. 2006 yılında Rusya Federasyonu, 2007 yılında Ukrayna Federasyonu ve 2009 yılında Romanya'nın üye olmasıyla KUH resmi bir organizasyon haline gelmiştir. KUH'un görevi ise Karadeniz'de gerçekleşen yasadışı faaliyetlere karşı mücadele etmek, insani problemleri çözüme kavuşturmak, mayın temizleme ve bölgesel istikrarı sağlamaktır. ABD'nin Akdeniz'de icra ettiği Etkin Çaba Harekatından bir farkı olduğu söylenememektedir. Etkin Çaba Harekatından

amaç ve maksatları bakımından tamamen aynı olan KUH, BMGK'nın 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararları doğrultusunda yürütülmektedir (Demir S. , 2012, s. 19-50).

Karadeniz Uyum Harekatı, Türkiye'nin öncülüğünde kurulduğu bilinmektedir. 11 Eylül sonrası artan terör eylemleri ve bölgesel istikrarsızlıkla Blackseaför'u aktive eden Türkiye görev gücünü kalıcı ve caydırıcı bir unsur haline getirebilmek maksadıyla KUH'da öncülük etmiştir. Nitekim sahildar devletlerin isteksiz tutumları ve Romanya ile Bulgaristan'ın NATO üyesi olmaları durumu yavaşlatıcı olarak görülmüştür Türkiye bu konuda inisiyatif alarak 1 Mart 2014 tarihinde KUH deniz güvenlik hareketini aktive etmiştir. KUH özellikle Karadeniz ve İstanbul Boğazı'nda deniz güvenliğinin sağlanması ve tesis edilmesini amaçlamıştır. Bu yaklaşımda kullanılacak olan kuvvetler fırkateynler, karakol gemileri, hücum botları ve denizaltılarından oluşan muhtelif bir görev gücü kurulmuştur. İhtiyaç halinde ise karakol uçakları, helikopterler ve sahil güvenlik botlarının da katılmasına izin verilmiştir (Özgen, 2017, s. 50-77).

4.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER KAPSAMINDA İŞ BİRLİĞİ

4.4.1. NATO

Uluslararası ilişkilerde 20. yüzyıl dünya üzerinde bulunan mevcut bütün dengeleri değiştirmiştir. Bu dönemde yaşanan iki büyük dünya savaşı ve akabinde gelişen soğuk savaş devletlerin varlığını sarmış ve dünya güvenliğini yeni arayışlara yöneltmiştir. Doğu-Batı eksenli mücadelesi, nükleer silahlanma ve buna bağlı gelişen sömürgecilik faaliyetleri III. Dünya Savaşı'nın başlayacağı sinyalleri vermiştir. O dönem koşullarında devletler önderlerinin çözüm arayışlarıyla kolektif sürdürülebilir örgütleri kurmuş ve dünya iki kutba bölünmüştür. Doğu Bloku olan Varşova paktı ve Batı Bloku olan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) dünya üzerindeki yeni savaş endişesine son vermeye başlamıştır. Nitekim iki blok arasında çekişmeli geçen

süreç soğuk savaşın bitimine doğru Varşova Paktının yıkılmasıyla son bulmuştur. Soğuk savaşın bitimi ile her ne kadar NATO'ya ihtiyaç duyulmayacağı düşünülse de kurulduğu tarihten günümüze kadar bu örgütün varlığı devam etmektedir. (Şahin, 2017, s. 60-78).

İkinci Dünya Savaşı tehlikesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti soğuk savaş yıllarına doğru giden süreçte güvenlik endişelerinden dolayı NATO'ya girmeyi tercih etmiştir. SSCB'nin Türkiye karşıtı baskıcı politikaları ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunamaması tehlikesi Türkiye'ye bu tercihi yaptırmıştır. NATO'ya katılım sonrası Rusya ile ilişkiler hemen hemen çözülmeye başlamıştır. Stalin, SSCB'nin aldığı kararlar önceki yöneticilerinin Türkiye karşıtı verdiği kararları gözden geçirmesi ve Türkiye'ye karşı ılımlı politikalar izlemesi, Türkiye'nin ilerde de anlaşılacağı üzere batı yanlısı politikaya geçişi yüzünden olduğu aşikardır. Türkiye'nin ise NATO üyesi olması 1960 ve sonrası dönemde dış politikada eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur. 1964 Johnson mektubu, ABD'nin Türkiye karşıtı bazı yasaklayıcı tedbirleri uygulamaya koyması ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı icrasında Türkiye'ye uygulanan ambargo kararları Türkiye'nin NATO ittifakı içerisinde kendisini sorgulamaya başlamasına sebep olmuştur. Bu durum ekseninde Türk-Sovyet yakınlaşması, NATO üyesi olan bir devletin düşman blokunun kurucusuyla iş birliği ilişkilerini ilerletmesine kadar gitmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerinde Rusya Devleti, Türkiye'ye 1975 yılında İskenderun Demir çelik fabrikasını kurarak ekonomik iş birliklerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar Türkiye'nin müttefikleri NATO ve bünyesindeki devletlerin Türkiye lehine olumlu bir adım attığı görülmemiştir (Yılmaz M. E., 2023, s. 24-45).

1990'lı yıllarda yaşanan Irak'ın, Türkiye'ye müdahale etme planları ve NATO'nun isteksiz tavırları o dönem koşullarında NATO'nun Türkiye'ye karşı olan tavrını net bir şekilde ifade etmiştir. Sovyetlerin dağılması sonrasındaki süreçte Türkiye, NATO içerisindeki stratejik konumunu ve gücünü kaybedeceği endişesiyle NATO'nun yeni yapılanmasını dikkatle takip etmiştir. AB'nin kendi savunma mekanizmalarını genişletmesi ve geliştirmesi Türkiye'yi Ege ve Kıbrıs'a karşı bir müdahale olması konusunda endişelendirmiştir. Nitekim NATO'nun Roma Konferansı sonrası yeni yapılanmasında artık Rusya'nın düşman unsuru olmaktan

çıkartılması Türkiye’yi bir nevi rahatlatmıştır. İlimli politikaya yönlen Türkiye başta ABD olmak üzere hem NATO ittifaklarıyla hem de Rusya ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. ABD, Türkiye’yi NATO içerisinde ne kadar kilit ülke olarak görse de Orta Doğu planları ve menfaatine uymayan çıkarlar da Türkiye’yi yalnız bırakmaktadır. Bu durumun mahiyetini bilen Türkiye ise Kosova olaylarında Afganistan’da ve benzeri NATO alanlarında görev alarak barışı destekleyen unsur olmuş bölgedeki saygınlığını arttırmış ve eski Sovyet ülkeleri ile özellikle de Rusya’yla mümkün mertebe de dengeli ilişkiler kurmuştur (Özkan G. , 2010, s. 109-132).

Türkiye güvenlik açısından NATO müttefiki olduğundan güvenlik ile ilgili yapılan her tatbikata katılmış ve icra etmiştir. Ayrıca Türkiye, Karadeniz’de kurulan Blackseafort ve Karadeniz Uyum Harekatı görev gruplarında da Rusya ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Bu çıkarımda Türkiye, NATO müttefiki olmasının yanı sıra temkinli davranarak Rusya ile de iş birliği yapmıştır. İkinci olarak Türkiye’nin Orta Doğu istikrarı için Suriye’deki faaliyet gösterdiği görevlerde onu yargılayan ABD, Türkiye’yi Suriye’de attığı bazı adımlar da eleştirmiş ve karşı çıkmıştır. PKK, YPG/PYD gibi terör örgütlerini destekleyen ABD örgütlerin her türlü eğitimi ve teçhizatını sağlamış ve stratejik ortakları olarak görmüştür. Son zamanlarda PKK’yi terör örgütü olarak sayan ABD ve NATO, YGP/PYD’yi Suriye’de meşru güç olarak kabul etmiş ve Türkiye’nin terörle mücadele hamleleriyle dalga geçmiştir. Türkiye’nin terör örgütlerine karşı Suriye’de BM’nin 51. maddesi gereği meşru müdafaa hakkını kullanıp operasyon yapması ABD tarafından eleştirilse de Türkiye’nin Rusya ile başarılı geçen diplomasi trafikleri Türkiye’yi Suriye’de yalnız bırakmamıştır. NATO kapsamında değerlendirilecek olursa Türkiye Rusya ilişkilerinde 2016 FETÖ darbesi bir dönüm noktası olmuştur. ABD’nin AB’nin ve NATO’nun her geçen gün menfaatlerini ortaya çıkarması Türkiye’nin Rusya ile güvenlik iş birliği ilişkilerini arttırmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye’nin NATO ilişkileri ise 1950’lerden beri gelen güvenlik endişelerinden dolayı Türkiye’yi uzun bir dönem daha NATO’da tutacağı düşünülmektedir.

Açık Semalar Anlaşması (Open Skies) 1992 yıllarında Sovyetler Birliği ve NATO üyesi olan ülkeler arasında savaş olasılıklarının azaltılması ve güven

duygusunun aşılması maksadıyla Helsinki’de imzalanmıştır (herkesiçin havacılık). Bu amaç doğrultusunda Rusya ve ABD askeri etkinliklerde şeffaflık ilkesini uygulamak için silah kontrollerini ve diğer yapıcı anlaşmaları kontrol etmek amacıyla silahsız keşif uçuşlarına müsaade etmişlerdir (Birgün, 2021). Asıl olarak ASA, 34 ülke ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı coğrafyasında güveni arttırmak amacıyla kurulmuştur.

Anlaşmanın maksadı ve yöntemleri açısından gözlem uçuşları mesafeleri, uçuşlarda kullanılacak görüntüleme yöntemleri ve kontrol mekanizmaları anlaşmanın maddelerince uyarlanmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinde güvenlik ilkesi için ASA kapsamında Rusya ve Türkiye kendi aralarında keşif uçuşları gerçekleştirmiştir. Rusya Hava Kuvvetleri’ne bağlı olan Rus Tu-154m-1k1 sınıfı uçak Eskişehir’den kalkarak maksimum 1900 km menzile ulaşan keşif uçuşunu gerçekleştirmiştir (Ahmet Alemdar, 2021).

Son dönemlerde yaşanan olaylar neticesinde ABD 2020 yılında dönemin başkanı Donald Trump’ın inisiyatifi ile ASA’dan çekilmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı ise çekilme bahanesi olarak işgal altındaki Gürcistan toprağı olan Ahbazy ve Güney Osetya’nın sınırları boyunca 10 km koridorda gözlem uçuşlarına Rusya’nın izin vermemesi şeklinde olmuştur. ABD’nin 22 Mayıs 2020 günü açıkladığı ayrılma niyeti beyanı sonrasında 24 Mayıs 2020 tarihinde NATO üyesi ülkeler Açık Semalar Anlaşmasını değerlendirmek üzere toplanmıştır. NATO’dan yapılan açıklamada Rusya’nın uzun yıllardır Kaliningrad üzerinde keşif uçuşu sınırlamaları yapması ve Rusya’nın anlaşma maddelerini ihlal etmesi ASA anlaşmasını askıya aldığını ve anlaşma kapsamındaki kriterleri bozduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Avrupa Atlantik bölgelerinde güvenliğin sağlanamaması ve bu durumun istikrarı bozduğu iletilmiştir. Müttefik devletler ise Rusya’yı 2014, 2016 ve 2018 zirvelerinde uyardıklarını ve Rusya’nın müttefiklik şartını ihlal ederek yapıcı bir tutum sergilemediğinden yakınmışlardır. Bu nedenle ABD, ASA’dan çekilme kararını kesin olarak almıştır (Ahmet Alemdar, 2021).

Türkiye ise Rusya ile ASA kapsamı alanında bazı hususlarda anlaşamasa da ABD'nin ve Rusya'nın anlaşmaya geri dönerek Avrupa ve tüm bölgenin istikrarı açısından gözden uçuşlarının tekrardan yapılmasını arzulamaktadır.

4.4.2. AGİT

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen ve dönüşüme uğrayan dünya düzeninde oldukça büyük öneme sahip olan AGİK, (Avrupa Güvenlik İş Birliği Konferansı) Varşova Paktının yıkılmasında çok büyük öneme sahip olmuştur. Doğu Bloğunun yıkılmasından sonraki dönemde AGİK, misyonunu ve güncelliğini kurmuştur. Doğu Blokundan sonra AGİK'in görevi eski SSCB coğrafyasında bulunan eski Sovyet ülkelerinin hızla batılılaşması ve batıya entegre olması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışma alanlarındaki ülkelerde hukuk, adalet, demokrasi, insan hakları, serbest ekonomi ve kapitalizm faaliyetleri gibi batılı değerlerin bu coğrafyaya kazandırılması amaçlanmıştır(ömer kaya) İlerleyen süreçte Sovyetlerin durgunlaşmasını fırsat bilen AGİK 1970'li yıllarda yumuşama dönemini fırsat bilerek müzakereler yürütmüş, çalışmalarına hız katmış ve 1973 yılında Helsinki Nihai Senediyle 33 Avrupa ülkesi, Kanada ve ABD tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. 1990'lı yıllarda Sovyetlerin yıkılması ve ideolojik taraflaşmanın sona ermesi ile kuruluş amacı ve gayesi artık bilinmeyen AGİK, gelecek dönemlerde yaşanabilecek olası risk ve tehditlere karşı yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Bu süreçte AGİK, insan haklarının izlenmesi, demokrasinin teşvik edilmesi, çatışmaların önlenmesi ve krizlerin önüne geçilmesi konusunda diğer örgütlerden sıyrılarak ön plana çıkmıştır (MFA, 2024).

Bu bağlamda önemli bir yere sahip olan AGİK kurumsallaşmaya karar vermiş ve nihayetinde 1994 yılında Avrupa güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı olarak AGİT'e dönüşmüştür. AGİT, Budapeşte'de toplanan dışişleri bakanları toplantısında konferansın Avrupa için güvenli bir ortam yaratması ve konferansın demokratik eylemleri sayesinde barışın tesis edilmesi amacıyla örgüte dönüşmesi teklifi kabul edilmiştir. Ardından 2-3 Aralık 1996'da AGİT'in V. Zirvesi Lizbon'da

gerçekleştirilmiş ve bu zirvede “Lizbon Zirve Deklarasyonu” ve “21. yüzyılda Avrupa İçin Genel ve Kapsamlı Güvenlik Modeli için Lizbon Deklarasyonu” imzalanmıştır. İmzalanmış olan deklarasyonda değişen güvenlik ortamını korumak ve tesis etmek için gerekli faaliyetler belirlenmiştir. 1999’da ise örgüt VI. zirvesini İstanbul’da yaparak “İstanbul Zirvesi Dekorasyonunu” ve “Avrupa güvenlik Şartını” imzalanmıştır. AGİT güvenlik tesisi konusunda dünyanın en önemli organizasyonundan birisi olmuştur. Organizasyon Avrupa’dan ABD’ye ve Asya’dan Moğolistan’a kadar giden coğrafyada iş birliğini kapsayan ve geliştiren bir örgüt konumunda kalmıştır. Ayrıca AGİT’in aldığı kararlar hukuki olmayıp siyasi olsa da bağlayıcı kararlara sahip olduğu bilinmektedir (Kaya, 2020, s. 40-51).

Rusya ise AGİT’i, AB ve NATO’nun kapsamlarının genişlemesini durduracağı yönüyle destekleyip oluşuma katkı sağlamıştır. Rusya’nın NATO’nun genişlemesi açısından AGİT’e verdiği önerinin AB ve NATO tarafından reddedilmesi ile Rusya AGİT’in çifte standart uygulayıp Avrupa güvenliğini sağlayamayacağını söylemiş ilave olarak sekreterlik makamının aktif olmaması dile getirilmiş ve alınan kararların bağlayıcı olmamasından yakınmıştır. Ayrıca askeri boyutların gerilemesi, insan hakları boyutunun ön plana çıkması Rusya açısından menfaatlerine ters olduğuna kanaat getirilerek eleştirilmiştir. Türkiye açısından ise Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi ve insan haklarından dolayı demokratik süreçlerde sıkıntı yaşaması AGİT çevresinde etkileşim alanı bulmasına olanak sağlamıştır. NATO açısından Türkiye’nin AGİT çevresinde faaliyet göstermesi büyük önem taşımaktadır Türkiye Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa’yı birbirine bağladığından AGİT’deki faaliyetleri bütün organizasyon üyeleri açısından faydalı gözükmektedir. Türkiye-Rusya ilişkileri bağlamında AGİT aracılığıyla Avrupa da barış ve huzurun test edilmesi ancak Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetleri ile sağlanacak olması kuşkusuz bilinmektedir.

AKKA (Avrupa Konvansiyonel kuvvetler Anlaşması) 1990 yılında Paris’te düzenlenen konferansla imzalanıp 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. NATO ve SSCB arasında imzalanan anlaşmada muharebe araçları, muharebe tankları, toplar, savaş uçakları ve taaruz helikopterleri içeren toplam beş konvansiyonel silah sayısında indirime gitmeye ve taraflar arasında bilgi alışverişini sağlayıp bu kategoriye uyuyacak devletleri kapsayacak sınırlamalarla gündeme gelmiştir. Anlaşmanın

uygulanacağı bölgeler Avrupa'nın Atlantik kıyılarından Rusya'nın Ural dağlarına kadar olan bütün bölümleri kapsaması Avrupa istikrarını sağlayacağı yönünden olumlu düşünülmüştür. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası yeni bir sürece giren Rusya, I. Çeçenistan savaşında ağır kayıplar vermiş ve bunun üzerine AKKA'daki bazı şartların değişmesini istemiştir (Ovalı, t.y).

AKKA anlaşması tarih boyunca Rusya tarafından revize edilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın gelişen askeri yetenekleri ve Karadeniz bölgesindeki hakimiyet istekleri büyük önem taşımıştır. Nitekim NATO ülkeleri bu durumdan rahatsız olmuşlardır. NATO'nun Doğu Avrupa'daki ilerleyişini sürdürmesine ilaveten Bulgaristan ve Romanya'daki faaliyetlerini arttırması bu süreçte göze batan unsurlar olmuştur. ABD'nin NATO aracılığıyla Füze Kalkanı Savunma Hamlesi Projeleri kapsamında Polonya ve Çekya'da ekstra faaliyetler icra etmesi Rusya'yı endişelendirmiştir. Rusya ise 2008 yılında Gürcistan'ı işgal etmiş, Çeçenistan savaşlarını tamamlamış, Kafkasya'da kontrol planlarını başarıyla ilerletmiş ve ilerde yaşanacak olan Ukrayna Krizi ile AKKA anlaşmasından çekilmek için zemin oluşturmuştur (Teryaki, 2023).

Bu durum dünya ve özellikle Avrupa açısından yeni bir silahlanma döneminin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra yaşanan süreçte ise NATO ve Rusya silahlanmaya devam edeceklerini açıklamışlardır. NATO'nun 75. yıl dönümünde düzenlediği Dışişleri Bakanları Toplantısında Ukrayna ve Pasifik'teki ülkelerle yapılan görüşmelerde Rusya'nın AKKA'dan çekilmesi ve Ukrayna'da Rusya'nın durdurulması konuları üzerine odaklanılmıştır. Türkiye ise Rusya ve ABD'nin AKKA'yı sonlandırma sonucunda güvenlik endişeleri sebebiyle AKKA'yı durdurma kararı almıştır. Bu süreçte Milli Savunma Sanayi hedefleri olan Türkiye'nin silahlanma kısıtlanmasının kalkması ve dolayısıyla milli harp sanayi teknolojilerini geliştirmesi müttefikleri ve özellikle de NATO'nun işine yarayacağını düşünülmektedir. Türkiye'nin AKKA'yı sonlandırması Karadeniz ve Ege kıyılarının korunması açısından olumlu gözükmektedir. Anlaşmanın bozulma hükmüne göre Türkiye artık istediği bölgeye istediği kadar teçhizat yığabilecektir. Türkiye-Rusya ilişkileri açısından AKKA'nın durdurulması ise Karadeniz güvenliği açısından büyük tehlike arz etmektedir Rusya'nın, Ukrayna Savaşı sonrası alacağı tavırlar ve

konvansiyonel silahlarını arttırması ileride yaşanabilecek olası Türkiye Rusya ilişkilerinin bozulmasında bölgeyi ateşe sürükleyecektir. (Kaşlılar, 2024).

4.5. İSTİHBARAT İŞ BİRLİĞİ

İstihbarat faaliyetleri savaş zamanlarında veya devletlerin bekasına zarar verebilecek durumlarda hayati rol oynamaktadır. Uluslararası ilişkiler normlarında istihbarat faaliyetleri diplomatik ilişkiler ve istihbarat teknikleri ile sürdürülebilir bir devlet yönetiminin oluşmasına yardımcı olmaktadır. İstihbarat faaliyetleri, yalnız mağdur ülkenin kendi örgüt faaliyetleri ile değil iş birliği içinde olunan ülkenin istihbarat birimleri ile de gerçekleştirilmektedir. Olası tehditler karşısında uluslararası ilişkileri başarılı olan devletlerin istihbarat faaliyetlerinde de başarılı olduğu bilinmektedir (Karan, 2015, s. 11-49). Türkiye-Rusya ilişkilerinde istihbarat faaliyetleri ve iş birliği Osmanlı-Rus ilişkilerine kadar dayanıldığı bilinmektedir. Osmanlı'dan SSCB'nin yıkılışına kadar giden süreçte istihbarat paylaşımı ilişkilerinin yanı sıra genellikle casusluk faaliyetleri yaşanmıştır. Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti kurtuluş mücadelesi verdiğinden Rusya'nın menfaatine durumların olmaması sebebiyle istihbarat faaliyetleri paylaşılmamıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan süreçte batı-doğu bloku rekabetleri yüzünden Türkiye hakkında planlanan devletler arası gizli görüşmelerde (möntro ile ilgili vb) Rusya'nın faaliyetlerine ve çıkarların uygun olmayan durumlar sebebiyle gizli görüşmeler paylaşılmıştır. Paylaşılan bilgiler dönem koşulları ve savaş sebebiyle menfaati bir istihbarat paylaşımı durumundan öteye gidememiştir.

Türkiye ve RF geçmişten günümüze birbirleriyle çeşitli düzeylerde iş birliği yapmakta olan iki büyük devlettir. Bu iki devlet tarihsel süreçte zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. İstihbarat iş birliği bu iki ülke arasında gelişen ilişkilerin önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ve Rusya arasındaki istihbarat iş birliği faaliyetlerinin geçmişi Osmanlı döneminden başlayarak asıl gelişmelerin Soğuk Savaş dönemine dayandığı

düşünülmektedir. Soğuk savaş döneminde iki ülkenin çıkarları ve stratejik hedefleri doğrultusunda çeşitli iş birlikleri ve rekabetler yaşamıştır. Türkiye'nin batı bloku üyesi olması Sovyetler birliği ile ilişkileri karmaşık bir hale getirir de Türkiye ve Rusya bu zaman diliminde bile istihbarat bilgi paylaşımı yapmaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1991'de yıkılmasıyla Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamış ve güvenlik alandaki ortaklıklar gün yüzüne çıkmıştır. istihbarat alanında bu dönemde özellikle sınır güvenliği, enerji güvenliği ve terörle mücadele konuları ön planda tutulmuştur. Türkiye-Rusya arasındaki istihbarat iş birliği stratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. İstihbarat iş birliğinin de terörle mücadele konusu iki ülke açısından en önemli hususlardan birisi olmuştur. Hem Türkiye hem de Rusya terör örgütleriyle mücadele etme konusunda ortak paydada hareket etmiştir. Özellikle Türkiye'nin PKK/YPG ve DAESH ile mücadelesinde Rusya'nın ise Çeçen ayrılıkçı grupları ve DAESH ile olan mücadelesi iki ülke arasında istihbarat iş birliğini teşvik eden önemli faktörler olmuştur. Sınır güvenliği konusu da iki ülke arasındaki istihbarat iş birliği faaliyetlerine yansımayı başarmıştır. Özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda ve Rusya'nın Kuzey Kafkas bölgesindeki güvenlik tehditleri iki ülkenin de sınırlarındaki güvenliği sağlama da iş birliği faaliyetlerini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda sınır bölgelerinde istihbarat paylaşımı zorunlu hale gelmiştir. Bir diğer önemli konu ise enerji güvenliği olmuştur. Türkiye enerji geçiş yolu olarak Rusya ise enerji tedarikçisi olarak sabotajlara maruz kalmamak adına istihbarat bilgi paylaşımını önemli ölçüde arttırmaya gayret göstermiştir. Özellikle enerji altyapısı ve transit geçiş güzergahları üzerindeki tehditler iki ülkenin istihbarat iş birliği faaliyetlerini arttırmıştır.

Günümüzde Türkiye ve Rusya arasındaki istihbarat işbirliği çeşitli bölgesel ve küresel dinamikler çerçevesinde şekillenmiştir . İki ülke arasındaki istihbarat faaliyetleri Suriye krizinden Libya'ya, Libya'dan enerji anlaşmalarına ve bir çok muhtelif konulara dayandığı bilmektedir.

Suriye Krizi Özelinde ilerleyen süreçlerde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, 10 Ekim 2016'da Türkiye'ye yaptığı ziyarette Türkiye ile Rusya arasında istihbarat paylaşımına ilişkin bir anlaşma yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Rus Parlamentosu Üst Kanadı Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkanı Yardımcısı Frants

Klintseviç açıklamalarında da Rusya'nın, Fırat Kalkanı Harekâtında Türkiye'ye istihbarati keşif bulguları gönderildiğini doğrulanmıştır. Ayrıca başka bir iddiaya göre Rusya'nın 15 Temmuz 2016 darbesinde Türkiye'ye haber verdiği söylenmektedir. Nitekim iki devlette jet krizinden sonra yaşanan süreçte ortak çalışma alanları prensibinde birbiriyle istihbarat paylaşımı yapmaktadır. Terörle mücadele, organize suç faaliyetleri vb konularda güvenlik ve asayişi sağlamak maksadıyla istihbarat havuzu faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Türkiye-Rusya ilişkilerinde istihbarat paylaşımı faaliyetlerinin son dönemde geliştiği bilinmektedir. NATO üyesi olan Türkiye'nin son zamanlarda ABD destekli FETÖ darbesi sonrası Rusya ile ilişkileri geliştirdiği düşünülmektedir. Bunun nedeninin 15 Temmuz darbesi sonrası Türkiye'nin ABD'den kopmaya başladığı gösterilmektedir. Bir diğer önemli konu ise 2024 yılında CIA ve Rus İstihbarat servisi SVR arasındaki esir mübadelesinde Türkiye ile iş birliği yapılması da günümüzde Rusya'nın istihbarat iş birliği faaliyetlerinde Türkiye'ye güvendiğinin belirtisi olmuştur.

4.6. DURUM TESPİTİ VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER

Türkiye ve RF güvenlik iş birliği alanında çeşitli anlaşmalar yapmış ve stratejik ortaklıklar inşa etmiştir. İlk olarak ortak hareket noktaları olan Suriye ve Libya, bölgesel alanlar olan Ukrayna ve Azerbaycan gibi çoğu ülkedeki çatışmaları sonlandırmak ve bölgesel gerginliği durdurmak için ortak çalışma alanları yaratılmıştır. İkinci olarak iki ülke savunma sanayisi alanında potansiyel iş birliklerine yönelik çalışmalarını gün geçtikçe arttırmaktadır. Özellikle S-400 savunma sistemleri ve olası ortaklık teklifleri üzerinde duran bu iki ülke ulusal menfaatler ve uluslararası politikalar doğrultusunda hareket etmektedir. Üçüncü olarak Türkiye ve Rusya ortak hareket kuruluşları olan Blackseaför ve Karadeniz Uyum Harekâtı gibi organizasyonlarda iş birliği içerisinde olup Karadeniz üzerindeki deniz korsancılığı ve enerji noktaları üzerindeki sabotajları engelleyerek Karadeniz üzerindeki istikrarı korumayı başaramıştır. Dördüncü olarak Türkiye ve Rusya istihbarat alanında iş

birliği içerisinde olup sınırların güvenliği, terörle mücadele insan kaaklığı gibi terörize eylemler karşısında beraber hareket etmeyi prensip haline getirmiştir.

Rusya, bölgesel konular açısından Suriye özelinde ilk başlarda Türkiye ile çıkar çatışmaları yaşasa da Suriye’de artan DAEş olayları ve Amerikan destekli PKK/YPG terör örgütlerinin gün geçtikçe artan faaliyetleri karşısında Türkiye’ye bazı tavizler vermeye başlamıştır. Türkiye’nin Suriye’de barışı destekleyen adımları ve insani krizin nlenmesindeki tutumları Rusya’yı, Suriye’de Türkiye ile iş birliği yapmaya teşvik etmiştir. Nitekim Rusya’nın PKK/YPG terör rgt operasyonlarına tam anlamıyla destek verdiği düşünülmemektedir.

Azerbaycan konusunda ise Rusya, Ermenistan’la iş birliği içinde olan bir ülke konumunda olmuştur. Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ bölgesinin Ermeni işgalci gruplar tarafından işgal edilmesi karşısında Rusya her durumda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Nitekim Azerbaycan’da zamanında Sovyetler Birliği lkesi olması Rusya’nın bu kararını değiştirmemiştir. Türkiye ise Azerbaycan’la tek millet iki devlet anlayışına sahip olduğundan Azerbaycan’ın kendisine ait olan topraklarını geri alması tezini savunmuştur. Rusya’nın bu konuda geri adım atmasının sebebi ise Paşinyan Hükümeti’nin ABD ve batı eksenli düşünceye yönelmesinden kaynaklanıldığı düşünülmüştür. Bu bağlamda Azerbaycan konusunda Türkiye ve Rusya farklı tezleri desteklese de Ermenistan’ın politikalarını değiştirmesi sebebiyle Rusya, Karabağ sorununda sessiz kalmayı tercih ederek Azerbaycan ve Ermenistan’ı uzlaştıran taraf olmuştur.

Bir diğer konu olan Libya’da ise Rusya ilk başlarda Hafter güçlerini destekleyip ticari olarak silah ticareti dengesini korumak istese de Türkiye’nin UMH’ı desteklemesi sebebiyle Rusya, Libya meselesinde de sessiz kalmayı ve yapıcı durumda olmayı tercih etmiştir. Bunun nedeninin Türkiye ile Libya konusunda ters düşülmesi sebebiyle Rusya’nın Suriye’de yaşanabilecek kaosu önceden tahmin ettiğinden kaynaklanmaktadır. Her iki ülkede menfaatleri ve çıkarlarını düşünerek hareket etse de oluşabilecek bir anlaşmazlıkta ortak çalışma alanlarına yansıyacak olumsuzlukları düşünmektedir. İlaveten Türkiye ve Rusya, Ukrayna konusunda da iş birliği içinde olmayı tercih etmiştir Türkiye’nin esir takası, insani krizi engelleme ve barışın zm

için diyalog formları düzenlemesiyle Rusya'nın takdirini kazanmıştır. Son dönemlerde Türkiye'nin bu yapıcı tutumları Rusya ile Savunma ve güvenlik alanındaki iş birliğini hiç olmadığı kadar doruk noktasına ulaştırmıştır.

Geleceğe yönelik beklentiler konusunda iki ülke açısından savunma sanayii iş birliği faaliyetlerinin artacağı veya azalacağı bilinmemektedir. Türkiye'nin, Rusya'dan S-400 savunma sistemlerini alması sonrasında milli özgün savunma sanayii hedeflerine yönelmesi iki ülke arasındaki savunma sanayi iş birliğini azaltmıştır. Rusya'nın Ukrayna ile savaş halinde olması ve savunma sanayisini savaş hali için kullanması Rusya'nın silah ticareti dengesini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin de halihazırda milli sanayisini geliştirmesi ve henüz tam anlamıyla kullanıma açmaması Rusya'nın Türkiye ile ilerde savunma sanayi iş birliği faaliyetlerini ne yönde etkileyeceği bilinmemektedir.

Bölgesel konulardaki iş birliği faaliyetlerinde ise Suriye özelinde Rusya ve Türkiye her ne kadar iş birliği içinde olsalar da ulusal menfaatleri açısından bazı konularda ters düşmektedirler. Türkiye'nin PKK/YPG terör örgütleriyle mücadelesinde Rusya kimi zaman Türkiye'yi desteklese de YPG ile ortak gözlem noktaları kurarak Türkiye'nin desteklediği muhalif kesimlere saldırılar düzenlemektedir. Gelecek perspektifi açısından Rusya'nın, Türkiye'nin Suriye konusunda istikrarı sağlayacağını anlamasıyla PKK ve YPG terör örgütleri konusunda daha fazla taviz vereceği beklenmektedir. Libya özelinde de Rusya ilk başlarda darbeci Hafter güçlerini desteklese de Türkiye'nin UMH'ı desteklemesiyle iki tarafla da müzakere yürüten taraf olmayı tercih etmiştir. Rusya'nın, Türkiye ile sıkı iş birliği faaliyetleri yürütmesi Libya açısından Rusya'nın da ilerde Türkiye ile ortak gözlem noktaları kurarak Libya'da istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ukrayna sorunu açısından Rusya savaşta saldırgan taraf olarak gözüксе de, Bu durum Rusya'nın ABD'nin Karadeniz politikalarından ve bölge üzerindeki istikrarı bozucu planlarından rahatsız olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye bu konuda Moskova ve Kiev'le uzun zamandır dostane ilişkiler içerisinde olmasından tarafsız bir tutum sergilemeyi tercih etmiştir. Bu konuda Dışişleri Bakanları ve Başkanlar seviyesinde görüşmeler düzenleyen Türkiye barışçıl diyalog formları düzenlemiş ve

her iki devleti de masaya oturtarak barış ortamını yaratmaya çalışmıştır. Nitekim her iki taraf barışı iste de bu durum gerçekleşmemiştir. Gelecek açısından Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in, Türkiye'de toplanıp Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan vasıtasıyla barış anlaşmasını imzalayacağı düşünülmektedir.

Azerbaycan konusunda Rusya ilk başlarda Ermenistan'ı destekleyen taraflardan birisi olmuştur. Rusya, Karabağ konusunda Azerbaycan'ın savaşı kazanması halinde Kafkaslarda Türk benliğinin uyanmasından ve Türkiye'nin önündeki Ermenistan engelinin kalkmasından korkmuştur. Nitekim Paşinyan hükümetinin ABD ve Batı blokuna kayması Rusya'yı bu konuda tedirgin etse de Azerbaycan'ın ilerleyişini durdurmak maksadıyla Rusya Devlet Başkanı Putin aracılığıyla iki devlette barışa zorlanmıştır. Geleceğe yönelik durum açısından Ermenistan geçmişten gelen davranışlarında sürekli saldıran taraf olmuştur. Bu bağlamda ileriki süreçte Karabağ açısından Ermenistan'ın tekrardan saldıracağı bilinmemektedir. Bu yüzden Türkiye ve Rusya'nın Karabağ bölgesinde uzun bir süre barış gücü bulundurması gerekmekte ve beklenmektedir. İlaveten barış anlaşması maddelerine ve uygulamalarına göre Azerbaycan Laçın Koridorunu erişime açmışken Ermenistan Zengezur Koridorunu ulaşımına açmamıştır. Rusya'nın bu konuda Ermenistan'a baskı yaparak anlaşma şartlarını yerine getirmesini istemesi beklenmektedir.

Askeri Harekatlarda İş Birliği konusunda Türkiye ve Rusya yıllarca Blackseaför ve Karadeniz Uyum Harekatını icra eden taraflar olmuştur. Nitekim Rusya-Gürcistan savaşı ve günümüzde başlayan ve hala devam eden Rusya-Ukrayna savaşı bu organizasyonların aktivasyonlarının durdurulmasına neden olmuştur. Türkiye bu bağlamda ABD'nin Karadeniz üzerinde egemenlik iddialarını bildiğinden Ukrayna ve Rusya arasında arabuluculuk yaparak savaşı sonlandırmak istemektedir. Gelecek açısından yakın bir zamanda Ukrayna ve Rusya'nın savaşı sonlandırarak Karadeniz'deki görev gruplarını tekrardan aktive edeceği düşünülmektedir.

İstihbarat iş birliği konusunda ise Türkiye, Rusya ile ortak hareket noktaları ve bölgesel iş birliği alanlarında istihbarat bilgi paylaşımı yapmaktadır. Yakın zamanda Türkiye'nin Suriye özelinde Rusya ile istihbarat havuzu faaliyetlerine başlaması ileriki

süreçlerde bütün bölgesel iş birliği alanlarına da yansıtacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin SVR ve CIA arasında Türkiye'de yapılan diyaloglar sonucunda iki ülke arasında esir mübadelesi sağlaması da yakın gelecekte Türkiye'ye duyulacak güvenin artmasına sebep olacaktır. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya savaş hali olmadığı müddetçe her zaman istihbarat bilgi paylaşımına devam edecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ

Türkiye Rusya ilişkilerinin güvenlik iş birliği boyutu adlı çalışma güvenlik iş birliği ekseninde Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri incelemeyi ve bu alanda gelişen ilişkilerin güvenlik iş birliğine katkılarını bulmayı amaçlamıştır. İki devlet arasındaki güvenlik iş birliğinin unsurları temel alınarak hazırlanan çalışmada Türkiye'nin, Rusya ile ilişkilerini geliştirmesinin savunma ve güvenlik iş birliği faaliyetlerine katkısı nedir ? sorusuna yanıt aranmıştır. Sonuçlar aşağıda sıralanmıştır.

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin Osmanlı devleti ve Rus Knezliği döneminde başladığı bilinmektedir. Bu iki devlet aynı coğrafyanın kaderi paylaştığından ulusal menfaatleri ve çıkarları doğrultusunda uzun bir dönem savaş halinde olmuşlardır. Zaman zaman ikili ilişkilerini ve tarihsel dostluklarını pekiştirmeye çalışsalar da dönem şartları buna müsaade etmemiştir. Savunma ve güvenlik iş birliği faaliyetleri bu iki devlet arasında 20. yüzyılın ortalarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan, Sovyetler birliğinin yıkılışına kadar devam eden süreçte tarihsel olarak bu iki devlet arasındaki ilişkiler soğuk savaş döneminin getirmiş olduğu rekabet ve karşılıklı çıkar çatışmaları ekseninde şekillenmiştir. Türkiye'nin NATO üye ülkesi olarak Batı ittifakında yer alması ve Sovyetler Birliği'nin Doğu Bloğunun lideri olması iki ülke arasında savunma ve güvenlik iş birliği faaliyetlerinin gelişmesi yerine karşılıklı askeri ve stratejik çatışmayı beraberinde getirmiştir.

Soğuk savaş döneminin bitmesiyle Türkiye ve Rusya arasındaki güvenlik iş birliği faaliyetlerinde değişim yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de yıkılması ve Moskova'nın bağımsızlığını kazanmasıyla iki ülke ilişkilerini pozitif evreye yöneltmiştir. Nitekim bu dönemdeki iş birliği faaliyetleri ekonomik ve ticari yönde olmuş ne yazık ki savunma ve güvenlik iş birliği henüz ön plana çıkmamıştır. 2000'li yılların başında Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler dönüm noktasına girmeye başlamıştır. Rusya'da Vladimir Putin ve Türkiye'de Ak Parti kadrolarının iktidara gelmesi ile iki ülke arasında güvene dayalı stratejik ortaklık kurma çabaları gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle Türkiye ve Rusya arasında güvenlik iş birliğine dayalı terörle

mücadele, bölgesel çalışma alanları, sınır güvenliği ve enerji güvenliği konularında ortak çalışma prensibi yaratılmıştır. Türkiye-Rusya arasındaki güvenlik iş birliği faaliyetleri tarihsel olarak epey karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. İki ülke de bu konuda zaman zaman stratejik ortaklıklar kurup ortak güvenlik tehditlerini kovuşturmayı başarsa da bölgesel çatışmalar ve çıkar sebepleri doğrultusunda zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Bu doğrultuda iki ülkede ortak çıkarları doğrultusunda iş birliği yapmaya devam etse de ilişkileri zedelemekten kaçınmıştır.

Türkiye-Rusya arasındaki güvenlik iş birliği ilişkileri savunma sanayi iş birliği faaliyetleriyle gelişmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991 de yıkılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Rusya ve NATO üyesi olan Türkiye arasında ilişkileri geliştirmemek adına bir engel kalmamıştı. Türkiye özellikle 90'lı yıllarda PKK terör örgütü ile mücadele etmek durumundaydı. Nitekim özgün savunma sanayisi olmayan Türkiye teröristlerle mücadelesinde ucuz ve kullanışlı savunma sanayi ürünleri arayışına girmişti. Bu doğrultuda EXİMBANK borçları sayesinde yolları kesişen Türkiye ve Rusya ilk olarak BTR zırhlı araçları ve bazı ufak çaplı savunma sanayi ürünlerinde iş birliği yapmıştır. Zamanla devam eden ilişkiler ve savunma ortaklığı güvenlik alanında bu iki ülkeyi iş birliği içinde kalmaya itmiştir.

Türkiye ve Rusya arasındaki savunma ve güvenlik iş birliği BTR ve Mİ-24'lerden S-400 Savunma füzelerinin alınması ile kendini göstermiştir. Türkiye'nin, Rusya'dan aldığı S-400 savunma sistemleri iki ülke arasındaki savunma ve güvenlik iş birliğinin en güncel çalışma örneklerinden birisi olmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde Türkiye'nin bazı savunma teknolojilerini transfer etmesi de döneme damgasını vurmuştur. Hava savunma kapasitesi Rusya aracılığıyla önemli ölçüde arttırılmıştır. Nitekim bu olay sayesinde NATO ve AB ile Türkiye'nin ilişkileri zedelenmiştir. Savunma ve güvenlik iş birliği alanında ilerleyen süreçte Rusya'nın Ukrayna ile savaş halinde olması ve Türkiye'nin kendi milli Savunma sanayisini inşa etmesi Türkiye ve Rusya arasındaki savunma ve güvenlik iş birliği çalışmalarını azaltmaya başlamıştır.

Türkiye ve Rusya yalnızca savunma sanayisi alanında güvenlik iş birliği ortaklığı kurmamıştır. Türkiye-Rusya bölgesel konularda da iş birliği içinde olmuştur. Bu bağlamda Suriye üzerinde güvenlik iş birliği ve stratejik ortaklıklar karmaşık bir halde ilerlemiştir. Türkiye ve Rusya Suriye'de çeşitli askeri ve siyasi çatışmalar üzerine

güvenlik iş birliği yapmıştır. Nitekim bu kapsamda bazı operasyon bölgelerinde Türkiye ve Rusya ortak çalışma alanları yaratmıştır. İlaveten ortak gözlem ve devriye noktaları da kurulmuştur. Ancak bu iş birliği zaman zaman iki ülke arasında artan gerilimlere ve anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir. Türkiye ve Rusya, Suriye krizi özelinde askeri güvenlik iş birliğinin yanı sıra diplomatik olarak da güvenlik iş birliği faaliyetleri yürütmüştür. Örneğin Türkiye, İran ve Rusya, Suriye krizinin çözümüne yönelik Astana süreçlerini başlatmıştır. Bu süreçte Suriye'deki ateşkesi destekleyen bu iki devlet insani krizin önlenmesi ve istikrarlı bir Suriye için çalışmalarını yürütmüştür.

Türkiye ve Rusya ilişkileri Libya krizinde de güvenlik iş birliği yönü açısından karmaşık ve çok taraflı bir yapı sunmuştur. Libya'da bitmek bilmeyen savaş ve çatışmalar her iki ülkenin de bölgesel ve ulusal çıkarlarını etkileyen önemli bir etken olmuştur. Türkiye ve Rusya ilişkileri kapsamında Libya krizdeki güvenlik iş birliği her iki ülkenin de bölge açısından etkin bir rol oynamasına sebep olmuştur. Türkiye bu konuda UMH'ı destekleyerek Libya üzerindeki stratejik konumunu arttırmaya çalışırken Rusya Hafter güçleri LNA'yı destekleyerek Akdeniz'de güçlü bir askeri bölge kurmayı amaçlamıştır. Nitekim Suriye konusundaki ortak çalışma prensiplerinden dolayı her iki ülkede yavaş ve temkinli davranmaktadır.

Azerbaycan sorunu ve Ukrayna krizi, Türkiye-Rusya ilişkilerinde bölgesel güvenlik dinamikleri ve uluslararası güvenlik iş birliği açısından önemli etkiye sahip olmuştur. Azerbaycan sorununda özellikle Ermenistan ile olan Karabağ çatışması Türkiye ve Rusya açısından tartışmalı bir konu olmuştur. Türkiye bu bağlamda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyip Azerbaycan'la güçlü stratejik iş birliği yaparken Rusya Azerbaycan'ın enerji güvenliğine ve enerji kaynaklarına ilgi göstermekte ayrıca Ermenistan'la da güvenlik iş birliği ilişkileri kurmaktadır. Kurulan ilişkiler kapsamında Türkiye ve Rusya'nın bölgesel güvenlik iş birliğinde Azerbaycan krizi yaklaşımı stratejik hesapları ve çıkarları beraberinde getirmektedir. Türkiye ve Rusya bu konuda Azerbaycan'ın enerji kaynaklarından faydalanmak istemekte (boru hatları, transit geçiş yerleri) ve bölgesel güvenlik istikrarını korumaya çalışmaktadır.

Ukrayna sorunu özelinde Türkiye her ne kadar Rusya ile stratejik ortaklık ve dostluk ilişkileri kursa da aynı şekilde Ukrayna ile de aynı ilişkilere sahip olmuştur.

Savaşın başlangıcından bu yana Türkiye, Karadeniz'in güvenliği ve istikrarı açısından her iki tarafla da görüşmelerini sürdürmüş, üstelik insani krizin önlenmesi, tahıl sorununun çözümü ve barış müzakerelerine öncülük etmiştir. Türkiye'nin tarafsız oluşu ve bölgesel çözüm önerileri Ukrayna ve Rusya tarafından olumlu karşılanmıştır. Türkiye bu bağlamda Rusya ile ilişkilerini korumuş ve Karadeniz'in istikrarını sağlamayı amaçlamıştır.

Türkiye ve Rusya savunma sanayi iş birliği ve bölgesel konularda iş birliğinin yanı sıra istihbarat alanında da iş birliği faaliyetlerini sürdürmüştür. İki devlet arasındaki istihbarat iş birliği stratejik öneme sahip önemli bir konu olmuştur. Özellikle sınır güvenliği, terörle mücadele, ortak hareket ve gözlem noktalarında bilgi alışverişi yapılması istihbarat iş birliğini ön planda tutmuştur. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya terör örgütleriyle mücadele ettiğinden her iki devlette birbirinin güvenlik kaygılarını idrak edebilmiştir. Her iki devlette güvenlik kaygıları açısından Karadeniz sularını korumayı, enerji altyapılarına yapılan sabotajları engellemeyi ve ortak hareket bölgelerinde istihbarat bilgi alışverişi yapılmasına önem vermiş ve iletişim halinde olmuştur. Ankara ve Moskova Karadeniz güvenliğinin sağlanması açısından ayrıca ortak hareketler icra etmeye çalışmıştır. ABD'nin Etkin Çaba Harekatını Karadeniz'e taşıma isteği üzerine bu iki devlet Karadeniz sularının güvenliğinin sahildevletler tarafından sağlanması anlayışını savunmuş ve bu anlayışla Blackseaför ve Karadeniz Uyum Harekatlarını icra etmiştir. Nitekim her iki devlette kimi zaman anlaşmazlıklar yaşasa da güvenlik konularının tehdidi açısından çıkarlarını geri planda tutarak stratejik ortaklıklar kurmayı hedef haline getirmiştir.

Türkiye ve Rusya güvenlik iş birliği açısından yıllardır müttefiklik yapmaktadır. Bu durum nezdinde iki devletin güvenlik iş birliği faaliyetlerinin geleceği için olası öneriler şunlardır;

Türkiye ve Rusya arasındaki ortak güvenlik meseleleri açısından diyalog mekanizmaları kurulmalı ve düzenli olarak yüksek düzeyli iş birliği toplantıları yapıp ortak stratejiler belirlemelidir. Suriye, Libya, Ukrayna ve Azerbaycan gibi ortak ve bölgesel kriz noktalarında iki devletin de çıkarları doğrultusunda hareket edilmeli nitekim ortak çıkarlara ilaveten bölgenin istikrarı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda özellikle Suriye ve Libya da ortak gözlem ve devriye noktaları artırılarak ortak

hareketler düzenlenmelidir. Savunma sanayisi alanında Türkiye son dönemde konjonktürel olarak ABD ve batı ile ortaklığını azaltma noktasına gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya ortak savunma sanayi projeleri geliştirerek teknoloji transferlerini teşvik etmelidir. Bu durumun her iki ülkenin askeri kabiliyetlerini ve kapasitesini arttıracakı düşünülmektedir. Terörle mücadele ve enerji güvenliği konusunda ortak tehditler karşısında iki ülkede beraber hareket etmeyi süreklilik haline getirmeli ve özellikle terörle mücadele konusunda iş birliğini derinleştirmelidir. Bu doğrultuda bilgi paylaşımı ve ortak operasyon koordinasyonları sağlamalıdır. Enerji güvenliği ve Karadeniz sularının bağımsızlığı açısından ise Türkiye ve Rusya bir an önce Ukrayna krizi üzerinde barışın sağlanmasına yönelik adımlarını arttırmalıdır. Nitekim barışın sağlanması halinde Blackseaför ve Karadeniz Uyum Harekatlarının tekrardan aktive edilmesi üçüncü ülkelerin Karadeniz'e müdahale etmesini engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- AA. (2017, Mart 14). *Suriye konulu astana 3 toplantısı yapıldı*. AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-astana-3-toplantisi-yapildi-/771413> adresinden erişildi.
- AA. (2020, Aralık 30). *ABD, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'nin misyon sefleri, Libya başbakanı Serrac'la görüştü*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-fransa-almanya-italya-ve-ingilterenin-misyon-sefleri-libya-basbakani-serracla-gorustu/2094104> adresinden erişildi.
- AA. (2021, Şubat 26). *Kırım'ın yasa dışı ilhakı 7 yıl önce '26 Şubat olayları' ile başladı*. Kasım 11, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirim-in-yasa-disi-ilhaki-7-yil-once-26-subat-olaylari-ile-basladi/2157735> adresinden erişildi.
- AA. (2022, Mart 14). *Suriye'deki iç savaş 11. yılını geride bıraktı*. 2024 tarihinde AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-11-yilini-geride-birakti/2534367> adresinden erişildi.
- AA. (2023, Şubat 24). *Rusya-Ukrayna savaşının üzerinden 1 yıl geçti*. Kasım 11, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrayna-savasinin-uzerinden-1-yil-gecti/2829851> adresinden erişildi.
- Ahmet Alemdar. (2021, Ocak 18). *ABD'nin ardından Rusya da açık semalar antlaşmasından resmen çekildi*. DEFENCE TURK: <https://www.defenceturk.net/abdnin-ardindan-rusya-da-acik-semalar-antlasmasindan-resmen-cekildi> adresinden erişildi.
- Akdevelioğlu, A., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). 1945-1960: Batı bloku ekseninde Türkiye-1: orta doğu'yla ilişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 615-652). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akman, S. (2021). Türkiye-Rusya savunma iş birliği: Tarihsel Perspektif ve Gelecek Öngörülleri. *Savunma Sanayi Dergisi*, 29(2), 34-51.

- Aksan, S. (2022, Eylül 22). Esir takası: Türkiye'den başka bir ülke yapamazdı. *TRT*: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/esir-takasi-turkiyeden-baska-bir-ülke-yapamazdi-710573.html> adresinden erişildi.
- Aljazeera. (2017, Şubat 13). Fırat kalkanı harekâtı ve sonrası. Ocak 15, 2024 tarihinde *Aljazeera Turk*: <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/firat-kalkani-harekati-ve-sonrasi> adresinden erişildi.
- Altun, T. (2023, Şubat 2). Türkiye-Ukrayna ilişkileri 1991'den bu yana gelişerek devam ediyor. *AA*: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ukrayna-iliskileri-1991den-bu-yana-geliserek-devam-ediyor/2804144> adresinden erişildi.
- Arslan, R. (2015, Aralık 4). Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı? Kasım 11, 2023 tarihinde *BBC News*: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu adresinden erişildi.
- Ali Askerov, Stefan Brooks, and Lasha Tchantouridzé Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis (eds.), Lanham, MD: Lexington Books, 2020. 381-383.
- Ataç, K. K. (2019, Kasım). *İstihbarat, casusluk, karşı casusluk, örtülü operasyonlar ve güvenlik*. Security Portal: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/Istihbarat_KKAtac_v.2.pdf adresinden erişildi.
- Aydın, M. (2012). Strateji ve güvenlik kavramları. M. Aydın, S. Akgül Açımese, F. Ereker, C. Dizdaroğlu, M. Aydın, & A. Atalay (Dü) içinde, *Strateji ve Güvenlik* (s. 12-17). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydın, M. (2013). 1990-2001: Küreselleşme ekseninde Türkiye: Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II, s. 366-439). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (2014). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 399-476). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri. *The Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 46-60.

- Baharç  ek, A., & Ağır, O. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Krizi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Analytical Politics* (II), 1-19.
- Baharç  ek, A., & İnan, E. (2013). Dış Politika'nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, IV(1), 101-118.
- Bakan, S., & şahin, S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 136-149.
- Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi  zerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *DEAS Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 58-61.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Bayraktar, M. T. (2019). II. Viyana Kuşatmasına Kadar Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kırım Faktörü. *İta-Eurooppa Eastern Euopen Review on Contemporary Issues*, 6-12.
- Bayram, D.  ., & Tüfekçi,  . (2018). Turkey's Black Sea Vision and its Dynamics. *Karadeniz Araştırmaları*, 1-16.
- BBC. (2022, Eylül 22). Rusya ve Ukrayna arasında 270 kişilik esir değişimi: Türkiye ve Suudi Arabistan arabulucu oldu. *BBC News*: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c984d49j233o.amp> adresinden erişildi.
- BBC. (2022, şubat 24). Rusya-Ukrayna Krizi Nasıl Savaşa Dönüştü, Bugüne Nasıl Gelindi? *BBC News* : <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60477870> adresinden erişildi.
- BBC. (2022, Temmuz 23). Tahılın Ukrayna'dan çıkarılması dünya için neden önemli? *BBC News*: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cndy1jr6n8po.amp> adresinden erişildi.
- BBC. (2024, şubat 26). Ukrayna-Rusya savaşının üçüncü yılı: İki  lke şimdiye kadar kaç asker kaybetti? *BBC News*: <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg9y098dpzo.amp> adresinden erişildi.
- Bektaş, M. (2020). 2000'den günümüze Türkiye-Rusya ilişkilerinde suriye faktörü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 24-138.

Bilgiç, E. (t.y, Nisan 9). *Atatürk Döneminde İmzalanan Türk-Sovyet Ticaret Anlaşmaları*. Ekim 14, 2023 tarihinde Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-imzalanan-turk-sovyet-ticaret-anlasmalari/> adresinden erişildi.

Birdişli, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I(31), 149-169.

Birgün. (2021, Ocak 15). Rusya, tarafları arasında Türkiye'nin de bulunduğu Açık Semalar Anlaşması'ndan çekiliyor. *Birgün*: <https://www.birgun.net/haber/rusya-taraflari-arasinda-turkiye-nin-de-bulundugu-acik-semalar-anlasmasi-ndan-cekiliyor-330547> adresinden erişildi.

Buyar, C., & Şener, U. (2023). Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri. *Javstuides Journal of Academic Value Studies*, 9(4), 284-301.

Candan, T., & Halhallı, O. (2022). Uluslararası Hukuk Açısından Tahıl Koridoru Andlaşması'nın Kısa Bir Analizi. *Ankara Barosu Dergisi*, 363-404.

Cankut, A. (2018). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri. *European Journal of Managerial Research Dergisi* (2), 76-99.

Cin, G., & Tekin, H. (2021). Rusya'nın Hibrit Savaş Kapasitesinin Kırım ve Donbas Vakaları Üzerinden Analizi. *Güvenlik Stratejileri*, 17(37), 203-246.

Congar, K. (2021, Nisan 9). ABD'den 2 savaş gemisinin Karadeniz'e çıkışı için Türkiye'ye diplomatik bildirim. *Euronews*: <https://tr.euronews.com/2021/04/09/abd-den-2-savas-gemisinin-karadeniz-e-c-k-s-icin-turkiye-ye-diplomatik-bildirim> adresinden erişildi.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2018. (tarih yok). 10.07.2018 Resmî Gazete Sayısı 30474. *Resmî Gazete*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.

Çakır, S. (2022). Rusya'nın Libya Krizi Politikası. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 90-98.

- Çalışkan, F. (2022). Adım Adım Rusya Ukrayna Savaşı ve Üçüncü Tarafların Sürece Etkisi. *EURO Politika*, 14, 35-47.
- Çelikpala, M. (2013). 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi: Rusya Federasyonu ile İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt III, s. 532-559). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cornell, Svante E. (1998) *Turkey and the Nagorno Karabakh Conflict: A Delicate Balance*. Middle Eastern Studies 51-7
- Dalar, M. (2017). Rusya'nın Son Dönemlerindeki Suriye Politikası. A. Karaağaçlı, & B. Karagöz Yerdelen (Dü.), 19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri" içinde (s. 168-174). Giresun: KARASAM.
- Darıcı, A. B. (2023). *İstihbarat 101* (3 b.). Bursa: Dora Yayınları.
- Defence Security Cooperation Agency USA. (2023, Aralık 19). *Security Cooperation*. Defence Security Cooperaiton Agency: <https://samm.dsca.mil/chapter/chapter-1> adresinden erişildi.
- Demir, A. F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 139-151.
- Demir, S. (2012). Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları*, 35(35), 19-50.
- Demiray, S. (2021, Mayıs). Kırım Savaşı ve Sonrası Osmanlı-Rusya İlişkileri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*(71), 617-634.
- Duman, S. (2021). Uluslararası Güncel Sorunlar Bağlamında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri. M. Okur, Y. Küçüker, & A. Ünalı (Dü) içinde, 100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz: Moskova Anlaşmasından Günümüze (s. 275-294). Ankara: Akçağ.
- Deniz, N. (2020). Savunma Sanayii ve Teknoloji Transferi: Türkiye-Rusya Örneği. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 20-35.
- Düzsüz, E. (2021). Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(2), 295-330.

- Erden, Ö. (2021). Milli mücadele dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde ilk müzakereler: I. Moskova Görüşmeleri. M. Okur, Y. Küçüker, A. Ünalmış, M. Okur, Y. Küçüker, & A. Ünalmış (Dü) içinde, *100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz (Moskova Antlaşmasından Günümüze)* (s. 9-33). Ankara: Akçağ.
- Ersen, E. (2014). Rusya'nın Arap Baharı Politikası. *Ortadoğu Analiz*, 116-131.
- Eryılmaz, M. (2019). *Türkiye'de jandarmanın yeniden yapılanması: Avrupa jandarma kuvveti üyesi ülkeler ile karşılaştırmalı bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Euronews. (2021, Nisan 10). Rusya ile gerilim artarken Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenski Türkiye'de. *Euronews*: <https://tr.euronews.com/2021/04/10/rusya-ile-gerilim-artarken-ukrayna-devlet-baskan-vladimir-zelenski-turkiye-de> adresinden erişildi.
- Euronews. (2022, Temmuz 19). 7. Astana Zirvesi'nde Türkiye'nin Suriye operasyonuna destek çıkmadı. *Euronews*: <https://tr.euronews.com/2022/07/19/7-astana-zirvesinde-turkiyenin-suriye-operasyonuna-destek-cikmadi> adresinden erişildi.
- Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 263-291.
- İlter, E. (2002). *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*. Ankara: MİT Basımevi.
- Ivshina, O. (2021, Aralık 25). Sovyetler Birliği'nin çöküşünün 5 nedeni. Kasım 11, 2023 tarihinde *BBC News*: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59780899> adresinden erişildi.
- K.K.K. (2020). *Bahar Kalkanı Harekatı*. Kara Kuvvetleri Komutanlığı: <https://www.kkk.tsk.tr/bahar-kalkani.aspx> adresinden erişildi.
- Kalyon, L. (2010). *Türkiyenin Savunma Politikaları Üzerin, Kırmızı Kim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karan, K. (2015). *Geçmişten Günümüze Türk İstihbarat Teşkilatı*. Ankara: Kripto.
- Kaşlılar, M. M. (2024, Nisan 6). *Türkiye Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'ndan (AKKA) Çekildi*. TUDPAM: <https://tudpam.org/turkiye-avrupa-konvansiyonel-kuvvetler-antlasmasindan-akka-cekildi/> adresinden erişildi.

- Kaya, Ö. F. (2020). *2010 ve sonrası Türkiye Rusya ilişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, 40-51.
- Kazdal, M. (2018). Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İşbirliği. *Journal of Awareness*, 52-60.
- Kesgin, S. (2023). Ukrayna Krizi Çerçevesinde Gelişen Enerji Sorunu: Türkiye ve Avrupa Üzerine Bir İnceleme. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14(1), 57-79.
- Kıyanç, S. (2020). Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 205-240.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 195-214.
- Koritskiy, S. (2015). *Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus Münasebetlerinin Gelişimindeki Temel Eğilimler. Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri* (s. 57-70). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Köker, İ. (2020, Kasım 12). *Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?* Kasım 11, 2023 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938> adresinden erişildi.
- Kurban, V., & Derman, G. (2015). Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19-46.
- Kurban, V. (2014). 1950-1960 yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 253-282.
- Kurt, S. (2021). Neo-Avrasyacılık çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne bakışının Suriye olayı özelinde analizi. M. Okur, Y. Küçüker, & N. Ünalı (Dü) içinde, *100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz (Moskova Anlaşmasından Günümüze)* (s. 161-180). Ankara: Akçağ.
- MFA. (2023, Aralık 19). *Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa adresinden erişildi.
- MFA. (2024, Ocak 25). *İran, Rusya ve Türkiye temsilcileri tarafından yapılan Astana formatındaki Suriye Konulu 21. Yüksek Düzeyli toplantı'ya ilişkin ortak bildiri, Astana, 24-25 Ocak 2024*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/iran--rusya-ve-turkiye-temsilcileri-tarafından-yapılan->

astana-formatindaki-suriye-konulu-21-yuksek-duzeyli-toplanti-ya-iliskin-ortak-bildiri.tr.mfa adresinden erişildi.

MFA. (2024). *Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa adresinden erişildi.

MFA. (ty). *AİGK/CICA Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştirildi*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/cica-disisleri-bakanlari-4-toplantisi-kazakistanin-baskenti-astanada-gerceklestirildi.tr.mfa> adresinden erişildi.

Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü. (2014). *Stratejik Vizyon Belgesi*. Ankara, Türkiye.

MİT. (t.y). *Oluşum*. Milli İstihbarat Teşkilatı: <https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> adresinden erişildi.

MSB. (2018, Ocak 20). *Zeytin Dalı Harekâtı*. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı: <https://www.msb.gov.tr/ZeytinDaliHarekati> adresinden erişildi.

MSB. (2020, Şubat 10). *Bahar Kalkanı Harekâtı*. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı: <https://www.msb.gov.tr/BaharKalkani> adresinden erişildi.

Müller, H. (2013). Security Cooperation. W. Carlsnaes, T. Risse, & B. Simmons (Dü) içinde, *Handbook of International Relations* (s. 607-634). London: SAGE.

Neciyev, E. (2019). Cenevre'den Soçi'ye 'Suriye' Problemine Çözüm Arayışları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 835-850.

Oran, B. (2013). 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II, s. 9-33). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2013). 1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II, s. 203-242). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2014). 1923-1939 Görelî Özerklik-1: Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 241-256). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Oran, B. (2014). 1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 387-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2014). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 479-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ostap Yarysh. (2021, Eylül 1). *Biden Assures Ukraine's Zelenskiy of Continued US Support*. VOA: https://www.voanews.com/a/europe_biden-assures-ukraines-zelenskiy-continued-us-support/6210211.html adresinden erişildi.
- Ovalı, Ş. (t.y). *Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)*. Secopedia. adresinden erişildi.
- Öncel, R. (2022). Savunma ve Uluslararası Güvenlik. F. Pirinççi, & M. Yeşiltaş (Dü) içinde, *Savunma Politikaları* (s. 19-44). İstanbul: SETA.
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, III(4), 35-77.
- Özcan, A. B. (2011). Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 445-466.
- Özcan, H. (2020). Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz' de Güvenlik Politikaları. M. Kozanhan (Dü.) içinde, *Deniz Gücü ve Güvenliği İncelemeler* (s. 293-317). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253-269.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye İç Savaşının Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? *Bilgi Sostal Bilimler Dergisi*, 81-102.
- Özer, Ç. (2023). Soğuk Savaş Sonrası Rekabet ve İş Birliği Çerçevesinde Türkiye Rusya Siyasi İlişkileri. *Akademik Hassasiyetler*, 152-171.
- Özgen, C. (2016). Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15-46.
- Özgen, C. (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 50-77.

- Özgen, C. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri: Savunma İşbirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu* (s. 70-76). Giresun: Karasam.
- Özkan, G. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkîye-Nato-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 109-132.
- Özkan, S. H. (2007). XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi. (Y. K. Taştan, Dü.) *Karadeniz Araştırmaları*, 47-62.
- Özlü, H. ((t.y)). Atatürk Döneminde Türk Savunma Sanayii. *Atatürk Ansiklopedisi Dergisi*, 1-5.
- Pashayeva, G., & Göksel, N. (2011). The Interplay of the approaches of Turkey, Russia and the United States to the conflict over Nagorno- Karabakh. *SAM*, 5-29
- Qasımlı, M. (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*. (A. Altaylı, Çev.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Reuters. (2023, Eylül 7). *1 milyon ton tahılın sevkiyatı için anlaşma*. Ekonomim: <https://www.ekonomim.com/kuresel-ekonomi/1-milyon-ton-tahilin-sevkiyat-i-icin-anlasma-haberi-707086> adresinden erişildi.
- Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*(6), 123-134.
- Savunma Sanayi 360. (2023, Aralık 17). *Terimler Sözlüğü*. Savunma Sanayi 360: <https://www.savunmasanayii360.com/tr/terimler-sozlugu> adresinden erişildi.
- Semiz , Y., & Akgün, B. (2007). Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Rus İlişkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 239-270.
- Sarıahmetoğlu, Nesrin. "Karabağ sorununun çözüm sürecinde Türkiye ve Rusya". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3, sy. 2 (Aralık 2016): 93-119.
- Soysal, İ. (1981). Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937). *Araştırma Makalesi*, 96-150.

- Suyundikov, S. (2021). Dağlık Karabağ savaşı'nın çözümü bağlamında Türkiye ve Rusya. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 132-145. <https://doi.org/10.47088/utad.932991>
- Şahin, G. (2017). Küresel güvenliğin dönüşümü; NATO bağlamında kavramsal, tarihsel ve teorik bir analiz. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 60-78.
- T24. (2020, Ocak 6). 10 soruda Libya hakkında her şey; bugüne nasıl gelindi, dünya neden ilgili, Türkiye'nin planı ne? T24: <https://t24.com.tr/haber/10-soruda-libya-hakkinda-her-sey-bugune-nasil-gelindi-dunya-neden-ilgili-turkiye-nin-plani-ne,854962> adresinden erişildi.
- Taşcı, T. A. (2020). Türkiye-Rusya İlişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK). *KARE- Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 81-114.
- TDK. (2023, 12 16). *Güvenlik*. Türk Dil Kurumu sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Tellal, E. (2013). 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II, s. 158-166). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2013). 1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Rusya'yla İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II, s. 540-550). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2014). 1919-1923 Kurtuluş Yılları: Sovyetlerle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 155-176). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2014). 1923-1939 Görelî Özerklik-1: SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 314-324). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2014). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Belgeler, Olgular, Yorumlar* (Cilt I, s. 499-521). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2014). 1960-1980: Görelî Özerklik-3: SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, s. 769-783). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Temiz, D. (2012). Ekonominin önemli bir parçası: savunma sanayii. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10.
- Teryaki, E. (2023, Kasım 8). *Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması (AKKA) askıya alındı*. TÜRKSAM: <https://www.turksam.org/detay-avrupa-konvansiyonel-silahli-kuvvetler-antlasmasi-akka-askiya-alindi> adresinden erişildi.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi süreçte Rusya-Türkiye ilişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2), 33-53.
- TRT. (2017, Ağustos 25). Milli İstihbarat Teşkilatı, cumhurbaşkanına bağlandı. Kasım 13, 2023 tarihinde *TRT Haber*: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-istihbarat-teskilati-cumhurbaskanina-baglandi-330613.html> adresinden erişildi.
- TRT Haber. (2019, Aralık 9). Dünden bugüne Astana görüşmeleri. Ocak 15, 2024 tarihinde *TRT Haber*: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html> adresinden erişildi.
- TSK İç Hizmetler Kanunu 2013. (tarih yok). *Madde 35 – (Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.)*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.211.pdf>.
- Türenç, T. (2011, Şubat 25). *Bir Kaddafi anısı*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/bir-kaddafi-anisi-17115996> adresinden erişildi.
- Uzunöner, M., & Çıkrıkçı, T. (2023). Türkiye, ABD ve Rusya'nın Libya İç savaşına yönelik politikalarının karşılaştırmalı analizi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, I(14), 11-56.
- Xinhua Tongxunshe. (2023, Nisan 24). *Erdogan: Türkiye, savunma sanayisinde dışa bağımlılığı büyük ölçüde azaltıyor*. Aralık 6, 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/erdogan-turkiye-savunma-sanayisinde-disa-bagimliligi-buyuk-olcude-azaltiyor adresinden erişildi.
- Yalçın, K. (2019). Rusya'nın savunma sanayii ve uluslararası iş birlikleri. *Uluslararası Güvenlik Dergisi*, 45(3), 56-72.

- Yavuz, T. (2021, Nisan 9). 5 Soruda Rusya-Ukrayna krizi. AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-rusya-ukrayna-krizi/2203164> adresinden erişildi.
- Yeltin, H., & Işık, K. (2017). Rekabetten işbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, III(III), 40-48.
- Yeşilot, O., & Özdemir, B. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet Mi? İş Birliği Mi? *Marmara Türkiye Araştırmaları Dergisi*, III(2), 55-73.
- Yılmaz, M. E. (2023). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimi (1923-2023). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 24-45.
- Yılmaz, S., & Yakşi, A. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. (D. M. Doğan, Dü.) *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*(7), 9-57.
- Yumuşak, T. (2023). Ukrayna Savaşı'ndaki Arabuluculuk Rolünün Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1), 165-194.
- Yüksel, S. (2019). Rusyanın Kırım İlhakı (1783). *Asya Araştırmaları Dergisi*(2), 217-226.
- 140 Journos. (2017, Haziran 25). *Astana görüşmeleri*. 140 Journos: <https://140journos.com/astana-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri-suriyede-ate%C5%9Fkesin-denetimi-i%C3%A7in-31%C3%BC-mekanizma-kuruldu-ecbc8d1577c> adresinden erişildi..